

Kuntaetiikka

Terho Pursiainen

Kuntaetiikka

*Kunnallisen arvokeskustelun
kriittikää*

KUNNALLISALAN KEHITTÄMISSÄÄTIÖ

KUNTAETIIKKA

Kunnallisalan kehittämissäätiön
tutkimusjulkaisu, nro 30

© Pole-Kuntatieto Oy
ja Terho Pursiainen

Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2001

ISBN 952-9740-87-5

ISSN 1235-6956

Sisällys

ESIPUHE 9

- 1 KÄSITTEITÄ JA ONGELMIA 11
  - Kuntakäsitteistöä 11
  - Kunta yhteiskunnallisena käytäntönä 12
  - Kunta arvoyhteisönä 13
  - Paikallisuus ja universaalisuus kuntaetiikassa 15
  - Ristiriitaisia arvoja kuntakäytännössä 15
  - Oikeudenmukaisuuden piirit 16
  - Kunnalle annettu arvomaailma 17
  - Kunnan omintakeinen arvomaailma 18
  - Arvokeskustelu ja pehmeä suhteellisuus 19
  - Kantin kategorinen imperatiivi 20
  - Ihmisarvon periaate 21
  - Yksilöiden omat arvot ja loiskäytännöt 22
  - Johtamisen ongelmat 22
  - Epäkeskot työntekijät ja keskiöittämisen ongelma 23
  - Kuninkaan aarre ja työelämä 24
  - Miten estetään esineellistyminen työelämässä? 25

- 2 MENESTYKSEN ETIIKKA 28
  - Prudentiaalinen etiikka 28
  - Kumppanusetiikka 29
  - Keskinäinen ja yhteenlaskettu etu 30
  - Rakastaminen menestyksenä 31
  - Menestyksen argumentti 32
  - Kollektiivinen ja yksilöllinen menestys 35
  - Moraalinen luottamus 36
  - Arvot maksavat 36
  - Oletusarvona mammonistinen menestys 38
  - Mammonismi 39
  - Mammonistisen menestyksen gurut Raamatussa 40
  - Mahti mammonistisen menestyksen käsitesisältönä 41
  - Mahti arvojen yhteisenä mittana? 43
  - Elämää suuremmat valinnat 43
  - Doping-skandaalin opetukset 45
  - Moraalifilosofia itsestänselvyyksien todistelemisena 46
  - Onko moraali romahtamassa? 47
  - Huippu-urheilun ”kaksinaismoraali” 47
  - Julkiset salaisuudet 49

Fusku	50
Fuskaamisen etiikka	52
Hiihtoliiton esimerkki ja kunta	52
Amoraalinen ihminen	54
Katse ja omatunto	55
Moraalin puuttuva rengas	56
Mikä yhdistää huippuhiihtäjää ja penkkiurheilijaa?	57
Glory	58
Identiteetti	59
El Roi	60
Uskottavuus ja etiikka	61
Ihmisarvon pyhyys ja pyhään yhteys	62
Luterilaisen etiikan arvostelua	64
Omatunto pyhään yhteydessä	65
Estoisten saalistajien yhteiskunta	66
Vuorisaarnan eetos	66
Sitoutuminen moraaliin	67
Sitoutumisen stressi	69
Humen altruistit ja vuorisaarna	69
Reservatio mentalis	70
Ammattien etiikan perusteitten tarkistaminen	72
Toisen kertaluokan menestyksen etiikka	73
Moninkertainen motivaatio	73
Sopeutujien yhteiskunnan luottamuksen olosuhteet	75
Järjestynyt yhteiskunta	76
Yhteiskunnan vaatimukset	77
Ahneet tietäjät ja ensimmäisen persoonan diktaattorit	78
Yhteiskunta, valtio, yleinen mielipide ja moraalit	79
Liberaalinen järjestys	80
Keskinäinen osakkuus kestää	80
Moraalin järkiperusta kestää	81

3	PERUSARVOJEN ETIIKKA	83
	Perusteettomat ja perustelemattomat perusarvot	83
	Erimielisyys perusarvoista on lopullista	84
	Perusarvomaailmat	85
	Monofoniset arvomaailmat	85
	Arvojen polyfonia ja yhteismitattomuus	86
	Luonnon diversiteetti	86
	Ihmisarvon periaatteen ansa	87
	Moraalin näkökulma ja ihmisarvon periaate	88
	Ihmislunnon vaatimukset	89
	Geenit ja perusarvot	90
	Moraalisesti erehtyvät geenit	91
	Perusarvot ja tunteet	92
	Perustunteet	92

	Perustunteitten autenttisuus	94
	Perustunteitten muistaminen	95
	Eettinen kalkyyli	95
	Perusarvot ja eettiset koordinaatit	96
	Perusarvo maailman valona	97
	Menestyksen teologia	97
	Jobin kirjan etiikka	98
	Perusvalinta ja kertomus	99
	Perusvalinnat ja virtuaalitodellisuudet	101
	Virtuaalitodellisuudet	102
	Kristillinen etiikka	103
	Sitoutuminen ja virtuaalitodellisuudet	104
4	EETTINEN JA POLIITTINEN	107
	Eettinen ja poliittinen sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa	107
	Arvokeskustelun vaatimus on se keskustelu, jota vaaditaan	109
	Kainoutta kahteen suuntaan	110
	Mahtisana etiikka	110
	Liian jyrkkää moraalisen ja poliittisen erottamista?	111
5	YHTEISKUNNALLISTEN IHANTEITTEN PUOLUSTUS	113
	Ongelma: moraalinen kannibalismi	113
	John Rawlsin liberalismi	114
	Rawlsin alkuasema	114
	Ahneet tietäjät ja poliittiset ihanteet	115
	Missä ihmisten ihanteet, John Rawls?	116
	Toinen parlamentti	117
	Juuttuvatko tietäjien kokouksessa asenteet?	118
	Tietäjät avartavat näkökulmaansa	118
	Negatiivinen ja positiivinen vapaus	119
	Arvofetisismi	120
6	KUNTAETIIKAN TEHTÄVÄ	122
	KIRJALLISUUS	124

Esipuhe

Olen tutkinut Kunnallisalan kehittämissätiön apurahan turvin kunnallisten käytäntöjen etiikkaa. Tämä julkaisu on sen tulos. Aiemmin on julkaistu ensimmäinen työvaihe kirjana nimeltään *Vibreä Oikeudenmukaisuus* (1999). Kuvasin siinä eettistä kokonaiskäsitystäni, sitoutumisen ja luottamuksen etiikkaa.

Tutkimuksen oli määrä jatkua niin, että soveltaisin rakentamaani etiikan kokonaiskäsitystä kuntakäytäntöön – millä tarkoitan kaikkien kunnallisten käytäntöjen kokonaisuutta – ja joihinkin esimerkeiksi otettaviin kunnallisiin käytäntöihin, esimerkiksi johonkin kunnalliseen profession eli vaativaan asiantuntija-ammattilaiskäytäntöön. Keväällä 2001 julkaisin *Defensor legis* -lehdessä harjoitelman, jossa sovelsin sitoutumisen ja luottamuksen etiikkaa asianajajan ammattiin.

Työn kuluessa ilmeni, että käsiterakennelmaani sisältyi ongelmia. Tässä julkaisussa olen kuvannut näitä ongelmia ja etsiskellyt alustavasti suuntia, joista ratkaisuja mahdollisesti voisi löytää. Työni ei kaikessa täytällä sille asettamaani tehtävää. En ole kyennyt esittämään systemaattista kuvausta elävän kunnalliselämän etiikasta. Päinvastoin. Työni päättyessä epäilen, ettei merkitsevää systemaattista kuvausta elävän kunnalliselämän etiikasta voikaan rakentaa. Sitä ei ehkä edes tarvita. Kunnallisen etiikan vaatimukset ovat tyhjentävästi kuvattavissa yleisen moraalin ja laillisuusvaatimuksen avulla. Etiikka rajoittaa sen laajan kentän, jossa erilaiset moraalisesti oikeutetut poliittiset arvomaailmat keskustelevat ja kamppailevat. Kritiikki, jota tällä alueella harrastetaan, ei ole eettistä vaan poliittista. Erillisen kunnallisen arvokeskustelun käyminen näyttää perustuneen epäselviin käsitteisiin.

Uskon tekstini kuitenkin tarjoavan uusia näkökulmia kunnallisiin pohdintoihin. Sitä on ennakkoon kommentoinut joukko asiantuntijoita. Monet heistä valittivat sitä, että tekstini ei tule kunnalliselämän arkipäivään. Se onkin valitettavasti totta. Kunnalliselämän arkipäivän käsitteleminen filosofisesti oikeutettavissa olevalla tavalla vaatii kuitenkin teoriaa, ja sitä ei ollut olemassa. Mielipi-

teeni siitä, mikä kunnalliselämässä olisi eettisesti oikeutettua ja mikä ei – sikäli kuin sitä ei voi johtaa yleisen, kaikessa elämässä voimassa olevan moraalien ja laillisuuden vaatimuksista – olisivat pelkkiä yksilöllisiä mielipiteitä, joita ne, jotka ajattelevat poliittisesti eri tavoin kuin minä, voisivat mielin määrin arvostella omien arvojen pohjalta.

Kiitän asiantuntijoita heidän arvokkaasta panoksestaan, vaikka olenkin voinut lopullisessa tekstissäni ottaa heidän näkemyksiään huomioon vain vähässä määrin. Kun varmaankin jatkan etiikan pohdintoja, voin käyttää saamaani kriittisiä hyväkseni.

Tekstini on aikaisemmista teksteistäni riippumatonta, joten lukijan ei tarvitse tuntea niitä etukäteen. Selitän jokaisen käsitteen, jonka otan käyttöön.

Käsikirjoituksen valmistumisen jälkeen olen jo aloittanut siinä kuvaamieni ongelmien järjestelmällisen käsittelyn. Tässä julkaisussa esittämäni perushuomiot näyttävät edelleen oikeutetuilta. Etiikka on asioiden tarkastelemista moraalien näkökulmasta. Moraaliksi kutsun kaikkia kaikkialla velvoittavia vaatimuksia, jotka on voitava perustella järjellisesti, perusvalinnoista riippumatta. Perusvalinnoilla tarkoitan perimmäisten arvojen eli perusarvojen valintaa. Kaikkia kaikkialla velvoittavia vaatimuksia näyttää olevan vähän, jos ollenkaan. Oikea ja väärä ovat käsitteitä, joilla ei ole arvomaailmoista riippumatonta sisältöä. Ne saavat puhuteluvoimansa sen kulttuurin voimasta, jonka piirissä ja jonka puhumalla kielellä ne ilmaistaan. Kulttuurin voima on tyypillinen poliittinen käsite.

Kaikki, mikä on kulttuuria, on muutettavissa, vaikkakaan ei aina vallan helposti. Vaikka olemme kulttuurimme tuotteita, tuotamme itse kulttuurin ja tuottaessamme sen muutamme sitä. Filosofisen etiikan tärkeä kysymys onkin, mitä voimme sanoa perusarvojemme kehittämisestä *perusarvojemme pohjalta*. Näin asetettu kysymys synnyttää vaikean keskustelun. Siinä on se jännite, josta olen monesti aiemminkin maininnut. Yhteiskunnallisessa oikeaa ja väärää koskevassa keskustelussa on osattava olla yhtä aikaa lojaali ja kriittinen sitä arvomaailmaa kohtaan, jonka mukaan elää ja jota haluaa kehittää.

Järvenpäässä 17.9.2001

Terho Pursiainen

1 Käsitteitä ja ongelmia

E sitän johdannossa joukon vaihtelevan tähdellisesti toisiinsa kytkeytyviä määrittelyjä ja pohdintoja, joihin voin vedota varsinaisessa kritiikissäni. Tässä vasta ikään kuin valan ja vähän hioskelenkin välineitä, joilla teen varsinaisen työn. Koko ajan edellytän sitoutumisen ja luottamuksen¹ etiikan tunnetuksi ja toistan siitä vain aivan perustavimpia muotoiluja.

Kuntakäsitteistöä

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan perusajatuksiin kuuluu, että etiikka koostuu kolmesta ainesosasta.

Ensimmäinen on perusarvojen etiikka, joka oikeuttaa eettisen pluralismin. Kun valitsemme perimmäisiä valintaperusteitamme eli perusarvojamme, meillä ei vielä ole käytettävissä valintaperusteita. Perusarvot valitaan ilman perusteita – ne ovat siis perusteettomia – eikä niitä siis voi perustella erimielisille: ne ovat siis perustelemattomia. Perusarvojen perusteettomuus ja perustelemattomuus oikeuttaa moraalisesti arvomaailmojen moneuden eli eettisen pluralismin.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan toinen ainesosa on sitoutumisen etiikka. Arvomaailmat sitovat yksilöä, joka on itse vapaaehtoisesti sitoutunut niihin. Sitoutuminen on lupaamista. Moraali vaatii lupausten noudattamista. Sitoutumisen etiikka tutkii, millä tavoin arvomaailmat velvoittavat niihin sitoutuneita yksilöitä.

Sitoutumisen ja luottamuksen kolmas ainesosa on moraali eli luottamuksen etiikka. Sitoutuminen on mahdollista vain oloissa, joissa ihmisillä on tarpeeksi perusteita luottaa toisiinsa. Moraali eli luottamuksen etiikka tutkii, mitä vaatimuksia yhteiselämälle on esitettävä mielekkään sitoutumisen välttämättöminä ehtoina.

---

¹ Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan käsite viittaa kirjaan *Vibreä oikeudenmukaisuus*.

Kuntalaista johdetun tyylitellyn kunnan määritelmän mukaisesti kunta on kunnan asukkaiden itsehallintoa heidän oman hyvinvointinsa hyväksi, jota rajoittaa luonteeltaan moraalinen reunaehto: vaatimus olla rikkomatta kestävän kehityksen edellytyksiä. Määritelmässä näkyy sitoutumisen ja luottamuksen etiikalle tyyppillinen jako arvomaailman (arvomaailman keskeinen arvo on kuntalaisten hyvinvointi) ja moraalien välillä (arvojen toteuttamista rajoittavat moraaliset reunaehdot, joista laki mainitsee kestävän kehityksen periaatteen).

Lain perusteella kunnallisen itsehallinnon käytäntö on sidottu kuntalaisten hyvinvoinnin eli, kuten voimme sanoa, kuntalaisten menestyksen perusarvoon. Itsehallintoon sisältyvää vapautta ja valtuutusta ei saa käyttää muuhun tarkoitukseen kuin kuntalaisten menestyksen hyväksi ja valtion kunnille antamien erityisten tehtävien hoitamiseen.

Moraali rajoittaa kunnallista menestystä rajoittamalla keinoja, joita on luvallista käyttää kuntalaisten menestystä edistettäessä. Laki mainitsee vain yhden moraalisen rajoituksen, kestävän kehityksen periaatteen.

Kestävän kehityksen vaatimuksen lisäksi kaikki muukin, mikä on johdettavissa moraalista, asettaa rajoitteita kuntalaisten oman hyvinvoinnin edistämiseen tähtäävälle itsehallinnolle. Esimerkiksi yleisinhimillisiä ihmisoikeuksia ei ole moraalisesti luvallista saattaa vaaraan niissäkään mahdollisissa tilanteissa, joissa kuntalaiset voisivat menestyä paremmin niitä loukkaamalla kuin niitä kunnioittamalla. Olisihan mahdollista joskaan ei ole todennäköistä, että kuntalaiset hyötyisivät esimerkiksi vieraista kulttuureista maahan muuttaneiden syrjinnästä. Moraali ei sallisi niin menetellä. Suomen lakikin kieltää syrjinnän, ja moraali vaatii lain noudattamista. Moraali ei sallisi syrjintää, vaikkei laki sitä kieltäisikään.

Kuntalain muotoilua voisi arvostella. Miksi mainita yksi menestykseen tähtäävän itsehallinnon moraalinen rajoite, elin kuten sanon, moraalinen reunaehto, ja jättää toiset, moraalisesti yhtä ehdottomat mainitsematta?

Kestävän kehityksen käsite on monella tavalla ongelmallinen. Kuntaa velvoittavaa kestävää kehitystä on kuntalain perusteella kuitenkin vain se, mitä lainsäätäjä tarkoittaa kestävällä kehityksellä. Poliittisessa keskustelussa esitetään mahdollisesti vaihtoehtoisia ideoita kestävän kehityksen käsitteen tulkinnaiksi. Etiikka tähdentää, että kunnassa on näissäkin asioissa toimittava laillisesti, jollei kansalaistottelemattomuus ole moraalisesti oikeutettavissa. Käsitykseni niistä perusteista, joilla kansalaistottelemattomuus on oikeutettava, olen ilmaissut sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa.

Kestävän kehityksen käsitteestä esittämäni kommentit ovat malliesimerkki siitä, miten kunnallisen lainsäädännön substanssia on kuntaetiikassa käsiteltävä. Lain substanssi ei kuulu kuntaetiikkaan. Kuntaetiikkaan kuuluu vain se, mikä on moraalien näkökulmasta relevanttia. Moraali vaatii noudattamaan lakia yleensä aivan riippumatta siitä, onko sillä eettinen sisältö tai onko se vallan yhdentekevä etiikan näkökulmasta.

Kunta yhteiskunnallisena käytäntönä

Kunta on yhteiskunnallinen käytäntö sitoutumisen ja luottamuksen etiikan tarkoittamassa merkityksessä. Käytäntö on sitä, että ihmiset ovat yhdessä ja teke-

vät yhdessä asioita sääntöjen määräämällä tavalla. Säännöt eli normit ovat osa käytännön arvomaailmaa. Normien lisäksi käytännön arvomaailmaan kuuluu monia muita ainesosia. Kaikilla tärkeillä käytännöillä on tärkeä omintakeinen arvomaailmansa.

Yhteiskunnallisen käytännön käsitteellä viitataan tärkeisiin käytäntöihin, niihin käytäntöihin, joilla on yhteiskunnallista merkitystä. On näet olemassa lukemattomia yhteiskunnallisesti triviaaleja käytäntöjä, tapoja olla yhdessä ja tehdä yhdessä asioita yhteisten sääntöjen määrittelemällä tavalla, esimerkiksi nelimaa-lipeli keväisellä hiekkakentällä.

Raja yhteiskunnallisen ja muun käytännön välillä on häilyvä ja riippuu monista asioista. Hiihtoliiton erityinen huippukisoihin tähtäävä valmennuskulttuuri sai yhteiskunnallista merkitystä etenkin sen tähden, että siinä harjoitetusta vilpistä kärkehdettiin. Samanlaiset seikat antavat yhteiskunnallista merkitystä toiselle mediassa paljon esillä olleelle käytännölle: Veikkaus Oy:n henkilökunnan piirissä toimivalle läheisyyskäytännölle. Sama käytäntö on yhteiskunnallisesta keskustelukontekstista riippuen toisinaan yhteiskunnallinen käytäntö, toisinaan yhteiskunnallisesti triviaali käytäntö. Jos mainitun yrityksen läheisyyskulttuuria ei olisi liitetty yhteiskunnallisesti tärkeisiin ongelmiin, se olisi edelleenkin yhteiskunnallisesti varsin triviaali käytäntö.

Kunta arvoyhteisönä

Arvoyhteisö on käytäntö, jossa ihmiset sitoutuvat yhdessä johonkin arvomaailmaan ja siten tulevat sitoutuneeksi myös toisiinsa. Yhteisöllä tarkoitan ryhmää, jonka jäseniä eivät sido toisiinsa vain yhtäaikainen paikallaolo ja mahdolliset keskinäiset intressit, esimerkiksi kilpailu- tai yhteistyösuhteet, vaan myös sellaiset siteet, joilla ei ole tekemistä etujen kanssa, kuten yhteinen usko tai keskinäiset tunteet.

Kattavin yhden kansallisvaltion piirissä toimiva arvoyhteisö on yhteiskunta itse. Yhteiskunnalla on kahdenlaisen käytännön rooli.

Sosiaalisten ja taloudellisten etujen näkökulmasta yhteiskunta on sosiaalitaloudellinen kohtalonyhteys. Ellei kaikkien yhteiskunnan jäsenten menestys ole enemmän tai vähemmän suorassa riippuvuussuhteessa kaikkien toisten yhteiskunnan jäsenten menestyksen kanssa, yhteiskuntaa ei sanan vaativassa merkityksessä ole, vaan on ainoastaan joukko yksilöitä samalla maantieteellisellä alueella. Yhteiskuntaa ei myöskään ole, jos joukko yksilöitä on vain mammonistisen menestyksensä nimissä vuorovaikutuksessa. Yhteistyö tarvitsee moraalisen perustan. Ilman moraalista perustaa olisi vain markkinat.

Itse asiassa edes markkinat eivät voi toimia ilman moraalista perustaa. Piimeä viinakauppa luhistuu ennen pitkää, jollei asiakas tiedä, millaista myrkkyä on missäkin vodkapullossa, jonka hän venäläiseltä turistilta ostaa. Kauppa on mahdollista vain, jos on olemassa jonkinlaista luottamusta.

Cicero muotoilee yhteiskunnan peruskriteerit selittämällä, että kansa ei ole mikä tahansa toistensa kanssa tekemisissä oleva yksilöiden paljous vaan sellaisten ihmisten joukko, joita yhdistää toisiinsa etujen yhteisyys (*utiltatis communio*)

ja yhteinen oikeudenmukaisuuskäsitys (*iuris consensus*). Yhteiskunta on yhteiselämän moraalisen infrastruktuurin ja sosiaalis-taloudellisen kohtalonyhteyden toisiinsa liittävä joukko ihmisiä. Sitoutumisen ja luottamuksen etiikka voidaan nähdä tämän määritelmän mukaisen yhdessä olemisen ja yhdessä tekemisen yksityiskohtaisempana kuvauksena eli kuvauksena kansallisvaltion kaikkien käytäntöjen muodostamasta yhteiskuntakäytännöstä.

Itsehallinto määrittelee kunnan alueellisesti ja sisällöllisesti rajatuksi pieneksi yhteiskunnaksi eli samalla kertaa sekä kohtalonyhteisöksi (*community of fate*, Held & alii 1999) että arvoyhteisöksi.

Kunnalla on oma arvomaailmansa. Yleensä arvomaailmojen aineksia ovat arvot, normit ja arvoista ja normeista johdettavissa olevat hyveen ja paheen määritelmät. Hyveet ovat sellaisia kykyjä tai muita piirteitä käytännön toimijatahossa, jotka auttavat häntä kunnostautumaan käytännössä eli edistämään käytännön arvomaailman arvoja tuloksellisesti.

Kaikki eivät oikein hyväksy hyveen ja paheen määrittelemistä näin kepeästi. Filosofisessa traditiossa näillä käsitteillä on ollut eettisesti vähemmän triviaali sisältö, sanotaan. Jos tarkastelun kohteena ovat käytäntöjen käytäntö eli itse elämä ja käytäntöjen käytännön kiistellyt mutta epäilemättä tärkeät arvot, hyve ja pahe saavat juhlallisemmat mittasuhteet kuin ne hyveet ja paheet, joiden määritelmiä voidaan johtaa arkisen elämän pikku käytäntöjen arvomaailmoista. Triviaalien käytäntöjen hyveet ja paheet ovat triviaaleja, mutta olennaisesti samasta asiasta on kyse.

John Rawls (1971) kutsuu käytäntöjen käytännön sanoisinko arkkihyveitä moraaliseksi hyveiksi ja määrittelee ne niiden odotusten perusteella, joita kenen tahansa on järkevää suunnata kehen tahansa toiseen ihmiseen. Yhteiskunnallisen käytännön muodostaman arvoyhteisön hyveet ovat asioita, joita yhteisöt jäsenet odottavat toisiltaan.

Yhteiskunnallisen käytännön määrittelemän hyveen sisällön ei tarvitse olla moraalinen, jotta se voisi velvoittaa moraalisesti. Hyveen moraalinen velvoittavuus johtuu siitä sitoumuksesta eli lupauksesta, jonka (usein ääneen lausumatta) tekee jokainen, joka ottaa vastaan tehtävän yhteiskunnallisessa käytännössä tai yleensä vain liittyy siihen vapaaehtoisesti.

Rakenteeltaan kunta on rykelmä käytäntöjä, joilla kullakin on niin ikään oma arvomaailmansa. Kuntakäytännöllä tarkoitan kunnan kokonaisuutta, kunnallisilla käytännöillä kaikkia eritasoisia kuntakäytäntöön kuuluvia osa- ja alikäytäntöjä. Itsehallinto tarkoittaa sitä, että valtio on määritellyt alan ja alueen, jolla kunta voi tehdä määräjärjestyksessä omintakeisia valintojaan. Valtio on kuntaetiikassa merkittävä toimija. EU-jäsenyytemme tekee EU:sta myös kunnallisen toimijan, ja Suomessa voimassa olevat kansainvälisten sopimusten vaatimukset ja koko ihmiskuntaa koskeva etiikka, jos sellaista on, ovat nekin soveltuvien osien kuntaetiikkaa ja siis kuuluvat kunnallisen arvoyhteisön arvomaailmaan.

Se että kansojen yhteisö katsoo olevansa oikeutettu painostuskeinoin ja tarpeen vaatiessa jopa pommikonein puuttumaan itsenäisen valtion asioihin sillä perusteella, että siellä loukataan yleisinhimillisiä arvoja, joista kyseinen valtio ei ole tehnyt sopimuksia toisten valtioiden kanssa, implikoi, että koko ihmiskuntaa koskevaa etiikkaa katsotaan olevan (Held & alii 1999).

Paikallisuus ja universaalisuus kuntaetiikassa

Luottamus ei voi perustua sitoutumiseen, koska lupaus on mielekäs vain, jos oletetaan, että lupajaan voidaan luottaa. Päinvastoin, sitoutuminen perustuu luottamukseen. Sitoutua voi vain sillä edellytyksellä, että luottamusta jo on. Moraali onkin universaalista. Se rajoittaa vaatimuksillaan kaikkia käytäntöjä. Se on voimassa kuntakäytännössä ja jokaisessa kunnallisessa käytännössä erikseen sisältyään samanlaisena. Kuntaetiikan perusta on moraalissa.

Se että kansalaiset hyvin yleisesti noudattavat moraalien kaikkia vaatimuksia, muodostaa yhteiskunnan moraalisen infrastruktuurin. Moraalista infrastruktuuria kutsun myös yhteiskunnan moraalisen luottamuksen olosuhteiksi. Vain moraalisen luottamuksen olosuhteissa on mielekästä muodostaa arvoyhteisöjä eli sitoutua yhteisiin arvomaailmoihin ja niihin toisiin ihmisiin, jotka sitoutuvat samalla tavalla. Kaikkien arvomaailmojen on mukauduttava moraalien asettamiin ehtoihin eli niihin vaatimuksiin, joita on yleisesti kunnioitettava, jotta moraalinen infrastruktuuri ei särkyisi eivätkä luottamuksen olosuhteet häviäisi yhteiskunnasta.

Arvomaailmat ovat paikallisia. Kuntakäytännöllä ja kunnallisilla käytännöillä on kullakin oma arvomaailmansa. Kunta on moniarvoinen rakennelma: sen eri osissa on voimassa erilainen arvomaailma. Paikallinen arvomaailma on sellaista arvoyhteisön etiikkaa, joka sitoo moraalisesti vain arvoyhteisön jäseniä ja on voimassa vain arvoyhteisön piirissä. Mikäli kyseessä on vapaaehtoinen käytäntö, moraalinen sitovuus johtuu vapaaehtoisesta sitoutumisesta eli lupauksesta.

Myös pakkokäytännöt kuten yhteiskunnat ovat arvoyhteisöjä. Yhteiskunnan paikalliset vaatimukset jäseniään kohtaan eivät perustu sitoutumiseen vaan Ciceron periaatteeseen, jonka mukaan yhteiskunnan välttämätön ehto on yhteinen oikeudenmukaisuuskäsitys. Kaikki yhdessä ovat vaatimassa jokaiselta erikseen tämän oikeudenmukaisuuskäsityksen kunnioittamista. Kuten myöhemmin selitän, tämä kaikkien vaatimus kutakin kohtaan on moraalisesti velvoittava. Ennen kuin voin selittää tämän seikan, minun on tarkistettava moraalikonseptiotani eli käsitystäni siitä, mitä käsitteellä moraalilla on tarkoitettava.

Ristiriitaisia arvoja kuntakäytännössä

Arvomaailmat voivat olla jopa keskenään ristiriitaisia. Kuntaan kuuluu käytäntöjä, joilla on kilpailutalouden etiikka ja joissa taloudellinen tulos on hallitseva arvo. Suunnilleen sellainen varmaan on kunnallinen satamalaitos, jos sen pääasiallinen tehtävä on hankkia katetta kunnan menoille.

Ihmisten hyvinvoinnista huolehtiminen Suomessa on suuressa määrin jätetty nimenomaan kuntien vastuulle. Kunnassa voi olla hyvinvointikäytäntöjä, joissa jaetaan esimerkiksi aineellisia arvoja tai palveluja tasan tai koetetaan pitää huolta Rawlsin (1971) eroperiaatteen hengessä siitä, että se, joka saa vähiten, saa mahdollisimman paljon.

Eroperiaate on yhteiskunnallisten erojen arviointikriteeri. Eroperiaatteen mukaan tuloerot, varallisuuserot ja muut erot eri yksilöiden tai väestöryhmien

taloudellisessa menestyksessä ovat oikeudenmukaisia silloin ja vain silloin, kun ne kokonaisuutena katsoen muodostavat sellaisen kannustejärjestelmän, joka saa onnekkaat ja kyvykkäät parhaalla mahdollisella tavalla käyttämään lahjojaan väheosaisimman väestöryhmän hyödyksi.

Eroperiaatteen sosiaalinen radikaalisuus kuulostaa ylettömän räikeältä, jollei muisteta, että tarkasteluväli on hyvin pitkä. Eroperiaatetta toteutetaan tuottamalla kehitystä, joka johtaa siihen, että jonkin tulevan sukupolven osattomin väestöryhmä on paremmassa sosiaalisessa ja taloudellisessa asemassa kuin se olisi, jos kunnassa olisi tehty mitkä muut vaihtoehtoiset poliittiset valinnat hyvänsä.

Eroperiaate vetoaa aika abstraktisiin asioihin. Esimerkkinä rawlsilaisen arvomaailman hallitsemasta politiikasta voi olla kunta, jonka köyhydenvastainen ohjelma määrittelee tavoitteeksi kohottaa kunnan köyhimmän väestönsä aineellinen elintaso niin korkeaksi kuin se on mahdollista kunnan rahoitusmahdollisuuksien puitteissa tarkasteltaessa kunnan taloutta pitkällä, sukupolvien aikavälillä.

Ei ole ristiriitaista pitää katteen hankkimiseen orientoitunutta satamalaistosta kunnassa, jonka hyvinvointitavoite on määritelty rawlsilaisittain.

Oikeudenmukaisuuden piirit

Michael Walzer (1983) on kuvannut yhteiskuntapolitiikan moniarvoisuutta oikeudenmukaisuuden piirien (*spheres of justice*) käsitteellä.

Yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta toteutetaan muun muassa jakamalla monenlaisia asioita väestölle, niin kutsutulla jakopolitiikalla. Siitä asiasta, mitä ollaan jakamassa, riippuu se, mitä tarkoittaa oikeudenmukainen jakaminen. Palkkoja jaetaan ennen kaikkea suoritusten suhteessa. Se on eräin ehdoin oikeudenmukaista. Köyhien ihmisten elintasosta pidetään huolta jakamalla heille avustuksia nimenomaan heidän tarpeittensa suhteessa. Sekin on oikeudenmukaista.

Periaatteet ovat ristiriitaisia. Kuitenkaan pelkästään se, että saman kunnan yhdessä käytännössä jaetaan suoritusten ja toisessa käytännössä tarpeen mukaan, ei ole epä johdonmukaista eikä kerro kuntakäytännön sisäisestä arvostiridiidasta. Erilaiset jakotehtävät edellyttävät erilaisia jako-oikeudenmukaisuuskäsityksiä. Kunnallinen oikeudenmukaisuus toteutuu, kun kaikissa kunnallisissa käytännöissä toteutetaan nimenomaan siihen käytäntöön sopivaa oikeudenmukaisuuskäsitystä oikein.

Monilla ihmisillä on mielikuva, jonka mukaan kaikissa tehtävissä ja kaikissa osakäytännöissä valinnat olisi tehtävä kokonaiskäytännön arvomaailman mukaisesti. Itse asiassa muotisana kokonaisvaltaisuus eli holismi houkuttelee ajattelemaan näin. Kunnallisessa liikelaitoksessa olisi aivan yhtä suurella syyllä tehtävä valinnat kunnan kokonaistehtävän eli kuntalaisten hyvinvoinnin näkökulmasta kuin kunnan sosiaalipoliittisissa käytännöissä, ajatellaan.

Ei kuitenkaan ole varmaa, että tulos olisi parempi, jos suuren organisaation jokaisessa osassa tehtäisiin päätöksiä kokonaisuuden näkökulmasta kuin jos jokaisessa osassa rajoituttaisiin aika ahtaasti nimenomaan omaan osittaiseen ja paikalliseen näkökulmaan. Voidaan käsitettävästi toimia kokonaisuuden hyväksi,

vaikka kokonaisuuden jokaisessa osassa toimitaankin nimenomaan osan valvottavana olevien osittaisintressien hyväksi. Ainakin markkinatalouden teoriassa pidetään sellaista mahdollisena. Kunta ei ole markkinataloutta, mutta monimutkaisessa kuntakäytännössä voi vallita joitakin samanlaisia lainalaisuuksia kuin markkinoilla vallitsee.

Johtopäätös, jonka mukaan etiikka vaatii ottamaan kaikissa valinnoissa huomioon kaikki tärkeät arvot, ei ole perusteltavissa. Hyvän ja järkevä hallinnon teorian tehtävänä on selvittää, millaisesta näkökulmasta hallinnon kullakin kullalla on tehtävä valintoja, jos halutaan kuntakäytännön kokonaisuuden parhaiten palvelevan kunnan tehtävää eli kuntalaisten hyvinvointia. Sen on muun muassa testattava väitettä, että kokonaisuus hoituu paremmin, jos jokainen hoitaa yhtä tehtävää ja sitä erittäin hyvin kuin jos jokainen hoitaa yhtä aikaa kaikkia tehtäviä yhtä hyvin.

Tehokkuuden ja tuloksen näkökulmasta hyvän hallinnon teoria ei kuulu kuntaetiikkaan, eikä etiikan tehtäviin muutenkaan kuulu menestyksen varmistaminen. Etiikka tarkastelee nimenomaan niitä rajoituksia, joita moraalilla asetetaan hyvän menestyksen strategialle ja taktiikoille. Moraalin rajoitukset estävät joskus menestymästä niin hyvin kuin voisi menestyä, jollei moraalista piitattaisi.

Kunnalle annettu arvomaailma

Kunnallisten käytäntöjen paikallisissa arvomaailmoissa on kahdenlaisia ainesosia. Kunnallinen käytäntö on mielekäs käytäntö vain sillä edellytyksellä, että perustaja – valtio laissa tai kunnallinen päättäjä päätöksessään – on määritellyt sille tehtävän.

Voidaan toki määritellä käytäntöjä, joilla ei ole tehtävää. Käytäntö voi syntyä ilman tarkoitusta, kuten tuonnempana selitän valtion syntyvän fiktiivisessä ahneiden tietäjien kokouksessa. Siellähän kaikkien haluttomuus suoda toiselle sellaista, mitä itse ei voi saada, synnyttää varannon, jota kukaan ei voi vaatia itselleen ja jolla ei ole tarkoitusta. Jossakin mielessä valtio ja julkinen talous perustuvat sellaisille voimavaroille, jotka eivät kuulu kenellekään yksityiselle. Poliitiikan tehtävä on antaa tarkoitus näille itsessään tarkoitusta vailla oleville voimavaroille.

Käytäntö voi kadottaa tarkoituksensa ja jatkaa itsetarkoituksellisenä. Useimmilla on luultavasti arkisesta elämästänsä kokemusta tällaisista pelkän jatkuvuuden voimasta rullaavista käytännöistä, ihmisen sosiaalisista umpisuolistista ja häntäluista. Mielekkäällä käytännöllä on tarkoitus, ja tämä tarkoitus on ratkaisevan tärkeä ja keskeinen silloin, kun käytännössä käydään arvokeskustelua.

Tavallisesti kunnallisen käytännön perustaja määrittelee myös monenlaisia normeja, jotka ohjaavat ja ohjatessaan välttämättä myös rajoittavat tehtävää toteutettaessa luvallisia valintoja. Tavoitteista johtuvat arvot, arvojen toteuttamista rajoittavat normit ja tavoitteellisen toiminnan määrittelemät käytännön hyveet ja paheet muodostavat käytännön arvomaailman, joka on olemassa riippumatta siitä, mitä käytännössä toimivat ihmiset yksityisesti eri asioista ajattelevat. Kunnalla ja kunnallisella käytännöllä on tällainen sille annettu arvomaailma.

Kunnallinen arvokeskustelu ei siis ole vapaata. Se saa tuottaa vain arvoja, jotka eivät ole ainakaan ristiriidassa annetun arvomaailman kanssa.

Jos kunnallisen käytännön piirissä kirjataan käytännön arvomaailma, on siis arvoja, joita siihen ei saa sisältyä: annetun arvomaailman kanssa ristiriitaiset ja sen kanssa samoista voimavaroista kilpailevat arvot ovat kiellettyjä arvoja – kohta mainittavin varauksin. On myös arvoja, joita siihen pitää sisältyä: kaikki ne arvot, jotka sisältyvät annettuun arvomaailmaan tai ovat johdettavissa annetusta arvomaailmasta, ovat pakollisia arvoja ja voimassa, vaikkei niitä mainittaisikaan.

Arvokeskustelun ideaan on monissa organisaatiossa kuulunut, että sitoudutaan enemmän tai vähemmän juhlavasti yhdessä siihen, mitä arvojulistukseen kirjoitetaan.

Erillinen sitoutuminen annettuun arvomaailmaan ei ole asiallista. Rehdit toimijat arvoyhteisössä ovat sitoutuneet sen arvomaailmaan jo liittymällä arvoyhteisöön esimerkiksi ottamalla vastaan tehtävän jossakin kunnallisessa käytännössä. Erillinen sitoutuminen sisältäisi viestin, jonka mukaan arvot ovat vapaaehtoisia. Ne eivät kuitenkaan tässä vaiheessa, siis sen näkökulmasta, joka jo on kunnallisen tehtävän vastaan otettuaan kunnalliseen arvomaailmaan sitoutunut kunnallisen käytännön toimija, ole enää vapaaehtoisia.

Vain sellaiseen, mikä on käytännössä omintakeista eikä siis johdu käytännön tehtävämäärittelystä ja käytäntöä rajoittavista, sille ulkopuolelta käsin asetetuista normeista, on mahdollista mielekkäästi sitoutua.

Kunnan omintakeinen arvomaailma

Kun kunnallisessa käytännössä on kirjattu annettuun arvomaailman kuuluvat ja siitä johdettavissa olevat arvot, voidaan avata keskustelu siitä, onko vielä muita arvoja, joista olisi ehkä syytä sopia.

On tarkoituksenmukaisuuskysymys, millaisia arvoja arvojulistukseen on kirjattava. Yhden helsinkiläisen kunnallisen käytännön arvojulistukseen on kirjattu kestävän kehityksen periaate. Kestävän kehityksen periaate on kuitenkin koko kuntaetiikkaa universaalisti velvoittava periaate, joka mainitaan jo kuntalain kunnan määritelmässä. Kenenkään ei tarvitse sitoutua siihen. Se velvoittaa niitäkin, joita se ei miellytä. Miksi se on otettu mukaan? Tämä on vain esimerkki eikä sisällä helsinkiläisiin kohdistuvaa arvostelua.

Jo laissa mainitun vaatimuksen ottamista mukaan kunnallisen käytännön arvojulistukseen voitaisiin ehkä perustella sillä, että vaikka velvoite onkin laissa, siitä on hyvä muistuttaa. Vastakysymys on ilmeinen: jos arvojulistukseen otetaan yksi lain vaatimus mutta jätetään toinen ottamatta, mitä silloin tarkoitetaan? Tarkoittaako kestävän kehityksen mainitseminen erikseen sitä, että kestävä kehitys on kaikkea kunnallista elämää sitovista velvollisuuksista se, joka helpoiten unohtuu? Ja mitä tarkoittaa se, että vaikka kestävän kehityksen vaatimusten huomioon ottaminen on koko Helsingin kuntakäytännön velvollisuus, se on mainittu yhden kunnallisen käytännön arvojulistuksessa, mutta puuttuu sellaisen toisten kunnallisten käytäntöjen arvojulistuksista, joitten kaiken järjen mukaan pitäisi olla täsmälleen verrattavissa siihen? Tarkoittaako se sitä, että kestä-

vä kehitys on helpoimmin unohtumassa juuri siinä kunnallisessa käytännössä, jonka arvojuulistuksessa se mainitaan erikseen?

Olisi tärkeää erottaa toisistaan arvokoulutus ja arvokeskustelu. Niiden, jotka esimerkiksi aloittavat uusina valtuutettuina ja uusina virkamiehinä, on saatava koulutus, jonka läpi käytyään heillä on arvokompetenssia eli he tuntevat kunnallisen käytännön tavoitteet eli arvot ja normit, joita laki ja muut lailliset säännöt sisältävät ja jotka rajoittavat arvojen ajamista.

Kunnallisjuristien tehtävänä on koota kuntakäytäntöä ja kunnallisia käytäntöjä sitova annettu arvomaailma. Siihen kuuluvat kunkin kunnallisen käytännön erityisoloihin tulkitut lait, asetukset, ohjaavien viranomaisien määräykset, esimiesten ohjeet ja käskyt ja niin edelleen, sekä näiden lisäksi kaikki kunnan päätännässä huomioon otettavat kansainväliset normit ja sopimuksiin kirjaamattomatkin yleisinhimilliset periaatteet, jos sellaisia on. Näistä arvoista ei tarvitse sopia. Ne on annettu noudatettaviksi. Mielekäs kunnallinen arvokeskustelu ottaa ne lähtökohdakseen.

Kuntalaki määrittelee kunnan annetun arvomaailman perustaksi kuntalaisten oman hyvinvoinnin. Muusta lainsäädännöstä varmaan uskotaan ilmenevän, mitä hyvinvointi tarkoittaa.

Kuntalaki määrittelee kunnallispolitiikan itsehallinnoksi. Jos itsehallinto määritellään laajaksi, kuntalaisilla on lain määrittelemissä demokraattisissa prosesseissa mahdollisuus aika itsenäisesti päättää siitä, mitä siinä kunnassa pidetään hyvinvointina.

Lait voidaan kirjoittaa niin, että kuntalaisten hyvinvoinnin käsitteellä on suhteellisen tarkka laillinen sisältö. Kunnan omintakeisen arvomaailman piiriin kunnallisessa arvokeskustelussa ja päätännässä ratkaistaviksi jäävät silloin lähinnä vain keinot, joilla hyvinvointia toteutetaan, sikäli kuin niitäkin ei ole laissa yksityiskohtaisesti määritelty.

Kun kunta määrittelee hyvinvoinnin käsitettä sille osoitetuissa rajoissa, se rakentaa omintakeista arvomaailmaa.

Annetun arvomaailman sisällön runsaudesta ja yksityiskohtaisuudesta riippuu, kuinka paljon sen rinnalle mahtuu omintakeista arvomaailmaa. Moraalista ei voi johtaa vaatimuksia kunnalle sallittavasta omintakeisuuden asteesta. Kunnan omintakeisuus ei siis ole eettinen vaan poliittinen kysymys. Sitoutumisen ja luottamuksen etiikka ei sisällä suosituksia tästä asiasta. Kunnan omalle arvokeskustelulle jätetty liikkumavara ei ole eettinen vaan ensinnäkin laillisuuskyseminen ja toissijaisesti tyypillisesti poliittinen kysymys.

Arvokeskustelu ja pehmeä suhteellisuus

Erityisen paljon olen pohtinut sitä, miten paljon annettuun arvomaailmaan sidotun käytännön pitäisi kuunnella käytännössä toimivien ihmisten omintakeisia, käytännön tavoitteista riippumattomia arvoja. En ole vielä keksinyt näkökulmaa, josta käsin voisin toivoa löytäväni vastauksen tähän kysymykseen. Seltän kuitenkin, millaisia näkökohtia olen pohtinut.

Esimerkiksi kunnallisen viraston tai sen osaston annettuun arvomaailmaan kuuluu siihen kunnan ulkopuolelta kohdistuvien laillisten vaatimusten ohella myös kuntakäytännön omintakeinen arvomaailma, toisin sanoen kaikki, mihin koko kunnan tasolla on sitouduttu. Jääkö tilaa viraston väen omintakeisille arvokannanotoille ja arvositoumuksille?

Viraston tai sen osaston sisällä ovat usein ne asiantuntijat, jotka parhaiten osaavat määritellä esimerkiksi sen, millainen ilmapiiri ja millaiset menettelytavat parhaiten edistävät työyksikön kykyä suoriutua annetun arvomaailman osoittamista tavoitteista.

Perimmältään tällaiset määrittelyt eivät kuitenkaan ole omintakeista arvokeskustelua. Kaikki mikä johtuu annetusta arvomaailmasta, kuuluu loogisesti annettuun arvomaailmaan. Virastossa tai osastossa on omintakeista arvomaailmaa vain niissä tapauksissa, kun siellä noudatetaan arvoja, jotka ovat riippumattomia kaikesta, mihin virastoa tai osastoa ulkoapäin velvoitetaan.

Olen usein arvostellut arvokeskustelukäytäntöä, jossa lähdetään pehmeän suhteellisuuden perustalta. Pehmeä suhteellisuus (*soft relativism*) on yksi niistä meitä tämän ajan ihmisiä moraalisesti jäytävistä ajantaudeista, joita Charles Taylor mainitsee *Autenttisuuden etiikassaan* (1995).

Pehmeä suhteellisuus on ideologia, jonka mukaan kaikki, mikä liittyy moraalisiin, esimerkiksi eettiset arvot, on vain henkilökohtaisia makuasioita. Niistä ei parane kiistellä. Kun niistä voi silti keskustella niin kuin makuasioistakin voi, voidaan kuitenkin käydä arvokeskustelua.

Pehmeä suhteellisuus, jolle perustuu niin sanottu *Values Clarification Approach* amerikkalaisten koulujen moraalikasvatuksen menetelmänä, on yksi niistä syistä, miksi nykyihmisten on helpompi käydä arvokeskustelua kuin puhua moraalista. Values Clarification Approach on menetelmä, jossa opettajalla ei ole muuta roolia kuin auttaa oppilasta tulemaan tietoisiksi omista omintakeisista arvoistaan.

Esimerkkinä pehmeän suhteellisuuden hallitsemasta arvokeskustelusta olen maininnut tilanteet, joissa arvokeskustelu aloitetaan jakamalla viraston osaston työntekijöille tyhjä paperi. Siihen kunkin on kirjoitettava arvonsa. Tuloksena on usein satunnainen iskusanakokoelma, jossa muotisanat kuten luovuus esiintyvät useammin kuin muut satunnaiset sanat.

Tätä kritiikkiä minun on nyt lievennettävä. Kuvatun avauksen tarkoituksena ei aina ole se, että organisaation arvoiksi määriteltäisiin se, mitä useimmat paikallaolijat sattuivat diggaamaan. En ole ottanut huomioon sitä, että usein kaikki keskustelun osanottajat ovat tietoisia siitä, että organisaatiolla on tavoite ja sen pohjalta annettu arvomaailma. He kirjoittavat paperille kaikkea, minkä uskovat oman käytännön kokemuksensa pohjalta parhaiten edistävän annetun arvomaailman toteuttamista.

Kantin kategorinen imperatiivi

Kunnallisen käytännön kuntakäytännönkin omintakeisesta arvomaailmasta riippumattoman oman arvomaailman ongelmaa voi lähestyä eettisesti – siis moraa-

lin näkökulmasta – pohtimalla Immanuel Kantin (1990) kategorista imperatiivia. En ole kohdannut filosofisessa kirjallisuudessa ytimekkäämpää moraalisen luottamuksen olosuhteitten perusehdon muotoilua.

Kategorinen imperatiivi kieltää käyttämästä ihmistä, toista ihmistä ja myös itseä, pelkkänä välineenä. Se vaatii, että ihmistä on kohdeltava aina myös päämääränä itsessään. Kant määrittelee näin jokaisen ihmisen perusoikeuden saada tunnustus asemalleen ja oikeuksilleen päämäärien valtakunnan kansalaisena.

Kategorinen imperatiivi ei kiellä ihmisen käyttämistä välineenä. Yhteiskunta on nimenomaan tapa saada ihmiselämä kukoistamaan valjastamalla kaikkien voimavarat kaikkien palvelukseen, tekemällä kaikista toistensa ja koko yhteiskuntaorganismien välineitä ja jäseniä. Tällaiseksi ainakin keskinäisen osakkuuden teoria sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa kuvaa hyvän ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan.

Keskinäinen osakkuus merkitsee järjestelyjä, joissa kaikkia kannustetaan mahdollisimman tehokkaasti toimimaan kaikkien toisten menestymisen välineinä ja resursseina. Siinä ei siis riitä vain se, että kaikki ovat myös toistensa välineitä, vaan siinä maksimoidaan jokaisen välinearvo kaikille toisille. Keskinäinen osakkuus ei kuitenkaan vaaranna ihmisarvon periaatetta. Päinvastoin, ihmiset ovat tehokkaita toistensa välineitä vain oloissa, joissa kaikki toiset takaavat kullekin ne ihmisoikeudet, joita on tapana pitää päämäärien valtakunnan kansalaisoikeuksina.

Ihmisarvon periaate

Kategorinen imperatiivi vaatii, että vaikka toista ihmistä käytetäänkin välineenä, häntä ei saa pelkistää välineeksi niin, että hänen omia tarpeitaan ja ihanteitaan käsitellään yhdentekevinä. Kategorinen imperatiivi myös kieltää antautumasta kenenkään toisen ihmisen ja minkään asian pelkäksi välineeksi.

Kutsun kategorista imperatiivia ihmisarvon periaatteeksi. Jokainen sopimus ja jokainen sitoumus, joka tekee ihmisestä pelkän välineen, on ihmisarvon vastainen ja moraalisesti pätemätön. Se koskee esimerkiksi niin orjan omistamista kuin orjuuteen suostumista. Vaikka hinta olisi muhkea, itseään ei saa antaa toisen omistukseen.

Kantin kategorisen imperatiivin määritelmä on kompleksinen. Se sallii ihmisen välineellisen kohtelun, vaikka vaatiikin myös ihmisen itseisarvon tunnustamista. Se kohdistaa ihmisarvon periaatteen suojan sekä toimijaan itseensä että niihin toisiin, joihin toiminta kohdistuu. Periaatteen kompleksisuudesta koituu ongelmia.

Voidaan muotoilla eri versioita kategorisesta imperatiivista. Täyteläisen tai täyden ihmisarvon periaate nojaa tyypistämättömään kategorisen imperatiivin määritelmään. Täyden ihmisarvon doktriini kieltää ottamasta huomioon toisen ihmisarvoa niin, että oma ihmisarvo vaarantuu. Jos lähdetään siitä, että toimijan on otettava huomioon vain toisten ihmisarvo ja että hän joko on velvollinen unohtamaan tai ainakin saa unohtaa oman ihmisarvonsa, kyse on tyypistetystä kategorisesta imperatiivista ja sille rakentuvasta tyypistetyn ihmisarvon periaatteesta.

Niillä on tärkeä ero. Vuorisaarnan etiikka toteuttaa tyypistyneen ihmisarvon doktriinia. Se altistaa vuorisaarnan etiikan moraaliselle kritiikille. Kun myöhemmin puhun paljon vuorisaarnan etiikasta, se johtuu siitä, että vuorisaarnan etiikka on tyypillisin tyypistyneen ihmisarvon oppi.

Yksilöiden omat arvot ja loiskäytännöt

Palaan pohtimaan sitä, kuinka paljon esimerkiksi kunnallisen käytännön on annettava tilaa henkilökunnan jäsenten henkilökohtaisille arvoille.

Ihmisarvon periaatteesta voidaan johtaa vaatimus, ettei mikään organisaatio, ei esimerkiksi mikään työpaikka, saa käsitellä työntekijöitään pelkkinä annetun arvomaailmansa välineinä. Ihmisarvo vaatii, että heillä on tilaa ilmaista omintakeista arvomaailmaansa. Se vaatii jopa, että heidän omintakeisia arvojaan otetaan myös huomioon.

Viraston tai sen osaston on mahdollista kokoontua keskustelemaan myös niistä arvoistaan, jotka eivät ole suhteessa annettuun arvomaailmaan. Henkilökunnan varmaankin pitää sallia myös yhdessä sitoutua yhteisiin arvoihinsa. Veikkaus Oy:n väki ei menettele itsessään moitittavasti, jos sitoutuu hakeutumaan tiuhaan ja aika läheiseen fyysiseen kontaktiin kollegojensa kanssa. Sen ei tarvitse perustella kulttuuriaan sillä, että se parantaa työtehoa. Riittää, kun omaksuttu tapa parantaa työntekijöiden oloa ja tuo iloa heidän elämäänsä.

Saako työteho jopa kärsiä siitä, että viraston tai laitoksen henkilökunta toteuttaa yhdessä omia, viraston tai laitoksen annetusta arvomaailmasta riippumattomia arvojaan?

Ongelmana ovat loiskäytännöt. Loiskäytäntöä on kaikki, mikä kavaltaa käytännön voimavaroja annetun arvomaailman käytöstä sen kanssa ristiriitaiseen tai sen kanssa kilpailevaan tarkoitukseen, esimerkiksi vieraan arvomaailman käyttöön. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun jossakin kunnassa tarpeeksi vahvassa asemassa oleva poliittinen ryhmittymä käyttää kunnan voimavaroja oman arvomaailmansa edistämiseen.

Jos käy ilmi, että työpaikalla halaileminen vie työaika tai sitä muuten tehdään annetun arvomaailman kustannuksella, halailukulttuuri on annetun arvomaailman loinen.

Johtamisen ongelmat

Kuinka paljon tulee sallia henkilökohtaisten arvomaailmojen mahdollisesti myös käytännön annetun arvomaailman kanssa kilpailevaa vaikutusta käytännössä? Tämän kysymyksen kanssa joudutaan tekemisiin heti, kun kysellään arvokeskustelun osanottajilta henkilökohtaisia arvoja.

Useimmat kyselyissä annetut vastaukset ovat tietenkin sovinnaisia. Niillä ei ole tekemistä tuottavuuden kanssa. Kaikki vastaukset eivät ehkä aina ole sillä tavalla neutraaleja.

Jos halutaan kuulla vain sovinnaisia vastauksia, kysymystäkään on turha esit-

tää. Tiheään toistuvista asennemittauksista kyllä muutoinkin tiedetään, millaisia ovat sovinnaiset vastaukset ja mihin suuntaan ja kuinka rajusti niiden jakauma on muuttumassa.

Epäsovinnaiset arvot ovat nimenomaan johtamisen ongelma. Johdon on tehtävä päätös siitä, miten vakavasti henkilökohtaiset asenteet ja arvot otetaan huomioon käytännön annetun arvomaailman rinnalla tai jopa sen kustannuksella.

Johtamisen ongelmat jäävät enimmäkseen kurinalaisen kuntaetiikan asialistan ulkopuolelle. Pääasialliset johtamisen ongelmat ovat esimerkiksi laillisuusongelmia ja tehokkuusongelmia – ja jaksamisongelmia –, joita miettivät muut ekspertit kuin eetikot.

Johtamisessa on kuitenkin aina läsnä ongelmana myös ihmisarvon periaate. Kuntaetiikan tulee olla kiinnostunut ihmisarvon periaatteesta kunnallisessa johtamisessa. Ihmisarvoahan on nimenomaan se, että tunnustetaan alaisen kansalaisuus päämäärien valtakunnassa. Voiko työyhteisön jäsen sen perusteella vaatia tilaa omille, työyhteisön tehtävistä riippumattomille arvoilleen?

Ongelmana on Kantin kategorisen imperatiivin muotoiluun sisältyvä rakenteellinen jännite. Itsensä antaminen välineeksi ja toisen kohtelu pelkkänä välineenä ovat kiellettyjä, ja niin itsen kuin toisenkin itseisarvon tunnustaminen on moraalisesti välttämätöntä. Ihmisen käsitteleminen myös välineenä on sekä sallittua että elävässä elämässä välttämätöntä. Miten nämä kaksi asiaa suhtautuvat toisiinsa?

Epäkeskot työntekijät ja keskiöittämisen ongelma

Kirjailija Herman Hesse (1943) kehitti mielenkiintoisen keskiöitymisen käsitteen.

Ihmisiä on kahdenlaisia. Keskiöityneet ihmiset kiertävät keskipisteensä läpäisevän akselin ympäri. He sopeutuvat organisaatioon ja heidän kaikki energiansa on organisaation käytettävissä. Toiset ihmiset ovat huonommin keskiöityneitä, enemmän epäkeskoja – se kai olisi korrekti termi. Heillä vippaa heidän pyöriessään akselinsa ympäri. Siitä seuraa heille itselleen kärsimystä ja häiriötä muille ihmisille. Organisaatiolta jää saamatta osa siitä panoksesta, mitä yhtä lahjakkaat ja yhtä hyvät muut edellytykset omaavat organisaation toimijat kykenevät antamaan organisaatiolle.

Kuntaetiikan kannalta organisaatiossa toimivien yksilöiden epäkeskisten arvomaailmojen käsittely on kiinnostavaa.

Epäkeskisyyteen voi suhtautua kahdella ilmeisesti yhtä hyvin puolustettavissa olevalla tavalla. Toisaalta keskiöityneisyyden voi esittää yhteiskunnallisten käytäntöjen tärkeänä hyveenä, jonka kehittämiseen jokainen rehdisti käytäntöön liittynyt ihminen on sitoutunut. Toisaalta keskiöitymispaineet voi tulkita yritykseksi hävittää ihmisistä se omintakeisuus, joka on kaikkien päämäärien valtakunnan kansalaisten yhteinen tuntomerkki. Organisaatiossa, jossa edellytetään täyttä keskiöityneisyyttä, konspiroidaan ihmisarvoa vastaan.

Se, jonka mieli tekee arvostella muodissa olevia johdon optiojärjestelyjä ja muita nykyaikaisia erittäin rajuja sitouttamismetodeja, voisi yrittää käydä niiden

kimppuun väittäen niitä niin väkeväksi keskiöittämiseksi, että se nakertaa pal-kittavien ihmisarvoa.

Kuninkaan aarre ja työelämä

On todennäköistä, että organisaation kannattaa sietää paljon yksilöllisten arvo-
jen näennäistä loisimista voimavaroissaan. Kuninkaan aarteen periaate pätee myös
sellaisissa sosiaalisissa suhteissa kuin työpaikan ihmissuhteissa. Kuninkaan aarre
on sitoutumisen ja luottamuksen etiikan peruskäsitteitä.

Kuninkaan aarteen periaate on yksinkertainen. Perusesimerkkinä on vero-
tus. Jos veroaste on nolla, verokertymä on nolla. Verojahan ei koota. Jos veroaste
on sata, verokertymä on nolla, koska työnteen kannusteita ei ole. Verotusta va-
rovasti aina vain kiristämällä päästään veroasteeseen, jossa verokertymä on mak-
simissaan. Sillä tavalla koottu verokertymä on kuninkaan aarre: se on enintä, mitä
kukaan verottaja voi saada voimavaroikseen verotettavan ponnistusten tuloksis-
ta. Pakollakaan verokertymää ei voida kasvattaa, jos aikaväli on pitkä. Neuvos-
toesimerkki kertoo, mitä seuraa, jos tavallisen työtätekevän ihmisen taloudelli-
nen kannustaminen unohdetaan.

Kansantalous on vain yksi kuninkaan aarteen periaatteen sovellus. Niitä riit-
tää aina parisuhteen tunne-ekonomiaan saakka.

Kuninkaan aarteen periaatetta voi soveltaa muun muassa hiostamiseen työ-
elämässä. Vaatimusten kiristäminen voi aluksi lisätä työpanosta ja tulosta, mutta
kun tietty kriittinen piste on ylitetty, työpanos ja tulos kuihtuvat työntekijöitten
voimien ja motivaation vähetessä. Yksilö toimii kontraproduktiivisesti, jos saa
aikaan päinvastaista mitä tarkoittaa. Yritys ottaa irti kuninkaan aarretta runsaam-
min on kontraproduktiivista ja johtaa tuloksen surkastumiseen.

Kontraproduktiivisen toiminnan esimerkkinä olen käyttänyt joskus huumei-
den vitsaamassa kaupungissa tehtyä hallinnollista päätöstä, jolla yritetään saada
kuriin huolestuttavasti lisääntyvää taksien ryöstelyä. Takseja velvoitettiin ajossa
ollessaan pitämään kassansa lukittuna ranteeseen, niin että kassaa ei voi väkisin
ottaa heiltä. Määräyksen tarkoitus oli tehdä ryöstäminen niin hankalaksi, että
ryöstöjen määrä vähenisi. Ryöstöjen määrä vähenikin, mutta taksimurhien mää-
rä kasvoi. Huumeiden käyttäjien oli pakko saada rahaa, ja he olivat valmiita kaik-
keen, mitä rahan saaminen välttämättä edellytti. Hallinnollinen määräys oli kont-
raproduktiivinen. Se teki rikollisuudesta suuremman ongelman, ei pienentänyt
ongelmaa. Näin se tuhosi omaa tarkoitustaan.

Ihmiset saattavat käyttää paljon organisaation voimavaroja omiin tarkoi-
tuksiinsa, esimerkiksi käyttää työaika ja puhua puhelimesta firman kustannuk-
sella sellaisten ihmisten kanssa, jotka eivät lainkaan liity työtehtäviin. Pitääkö
firman puuttua tähän haaskaukseen? On mahdollista, että kontrolli tai esimer-
kiksi kaukopuhelulukko tehostaisi ajankäyttöä ja säästäisi kuluja niin, että fir-
man tulos paranisi. Yhtä hyvin on mahdollista, että lisääntyvä kontrolli ja osoi-
tettu epäluottamus vähentäisivät työmotivaatiota niin paljon, että tulos huono-
nisi. Kontrolli on usein voimavarojen haaskaamista. Osoittamalla kunnioitusta
työntekijöiden omintakeiselle arvomaailmalle johtaja pääsee tehokkaammin käyt-

tämään heitä annetun arvomaailman välineinä. Jos työntekijän ihmisarvo ja firman tulos ovat tässä mielessä toisistaan riippuvaisia, tilanne on hyvin positiivinen.

Näin joustavuuttaan perusteleva johtaja turvautuisi kuitenkin kontrolliin kohta, kun hänelle osoitettaisiin se sittenkin tehokkaammaksi kuin sallivuus. Hän ei kunnioita alaistensa ihmisarvoa itseisarvona vaan etsii teknisesti parasta tapaa turvata firman taloudellinen tulos. Hän toimii samoin kuin toimisi se, jota motivoi ihmisarvon periaate, mutta hän ei toimi ihmisarvon periaatteen vaan tehokkuuden vaatimuksesta. Häneen ei ole syytä kohdistaa sitä moraalista luottamusta, joka määrittelee luottamuksen olosuhteet. Sen sijaan häntä on syytä onnitella kyvystä ottaa yrityksen käyttöön nekin voimavarat, jotka tavallisesti hukataan kuninkaan aarteen kriittistä pistettä ankaramman kontrollin tähden.

Virkapuhelimen käyttö yksityiseen rupatteluun ja muut esimerkit, joita tässä olen käsitellyt, ovat aika epäolennaisia. Keskiöitymisen ongelma on moraalisesti olennainen nimenomaan kysymyksenä, onko esimerkiksi kunnallisen viraston työntekijöiden aidoille omintakeisille arvoille annettava tilaa virastossa, vaikka niillä ei olisi mitään tekemistä viraston tehtävän ja siitä johdetun annetun arvomaailman kanssa ja vaikka ne saattaisivat jopa kilpailla viimeksi mainitun kanssa työntekijän voimavaroista.

Näyttää siltä, etten puhtaasti eettisistä perusteista saa johdetuksi periaatetta, joka auttaisi määrittelemään kategorisen imperatiivin keskenään jännitteisten vaatimusten suhteellisen painoarvon. Siitä seuraa, että en osaa sanoa, kuinka kiinnostavia kunnallisen arvokeskustelun kannalta ovat keskusteluun osallistuvien todella omintakeiset arvot, jos jätetään ottamatta huomioon se kannustava vaikutus, joka niiden kuulemisella ja kirjaamisella arvokeskustelupöytäkirjoihin todennäköisesti on.

Miten estetään esineellistymisen työelämässä?

Hedelmällisempiä johtopäätöksiä näyttäisi olevan odotettavissa muista näkökulmista.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa käsitin rehdin arvoyhteisöön liittymisen ja sen tehtävien vastaanottamisen sitoutumiseksi sisäistämään arvoyhteisön arvomaailma omaksi henkilökohtaiseksi arvomaailmaksi. Tämä muotoilu tuntui välttämättömältä, vaikka näin heti sen tavattomuuden.

Ongelmallista on jo se, että yksilöllä on taloudellinen pakko antaa aikaansa ja voimavarojaan sellaisiin tarkoituksiin, jotka ovat luontaisesti vieraita hänen arvomaailmalleen (kuten esimerkiksi tehdä työtä firmassa sen osakkaiden taloudellisen edun hyväksi). Moraalisesti sietämätöntä vieraiden intressien pelkäksi välineeksi asettumista olisi kärjistää antautumisensa astetta lupaamalla sisäistää leipänsä edestä vieraitten intressit oman arvomaailman osaksi. Vaatimuksen on oltava paljon kohtuullisempi, jollei haluta joutua riitaan ihmisarvon periaatteen kanssa.

Arvomaailman sisäistämällä on rajoitettu konteksti. Kun käyttää firman aikaa, välineitä ja muita voimavaroja, on annettava se, mistä saa palkan, eli toi-

mittava työaikana firman arvomaailman hyväksi niin kuin toimisi, jos se olisi aidosti oma arvomaailma. Vaikka Nokia kuinka sitouttaisi väkeään arvomaailmaansa, firman väki ei saa suostua sisäistämään Nokian osakkaiden ja johtajien taloudellista etua omaksi arvomaailmakseen. Se on ihmisarvon periaatteen vastaista, vaikka sellaiseen sitouttamiseen näkyy monessa paikassa, monessa firmassa ja monessa kunnallisessa käytännössä pyrittävän. Nokialle täytyy riittää, että työntekijät käyttävät työaikansa ja Nokian heidän käyttöönsä antamat voimavarat toimimalla ikään kuin Nokian osakkeenomistajien intressit olisivat heidän omiakin intressejään.

Nokia joutuukin tyytymään tähän, kun se ei muuta voi. Teot näkyvät. Toimihenkilö, joka toimii Nokian osakkaiden intressien vastaisesti, voi jäädä kiinni. Motiivit eivät näy. Jollei toimihenkilö toimi Nokian intressien vastaisesti tai jollei ainakaan jää kiinni siitä, vain Jumala taivaassa tietää, onko hänen sitouttamisensa onnistunut vai onko hän erinomaisen huolellinen ja varovainen mies tai nainen.

Jobin kirja, jota myöhemmin käsittelem, heittää epäilyksen varjon siihenkin, näkeekö edes Jumala. Jobin kertomuksessa Saatana ruokkii luulevaisen taivaallisen tyrannin Šaddain² mieltä raastavaa epäilystä. Tyrannin tekisi mieli kerskailla Jobin hurskaudella, mutta kestävätkö Jobin motiivit olla hänelle kuuliainen sittenkään päivänvaloa? Asiasta selvytyteen päästäkseen hän päästää Saatanan rusikoimaan Idän hurskainta miestä pöyristyttävän julmilla kohtaloilla. Ihmisen motiivit ovat niin varmassa tallessa, ettei ehkä Jumalakaan ota niistä selvää.

Moraalin näkökulmasta yksilön esineellistäminen organisaatioitten elämässä jonkin arvomaailman pelkäksi välineeksi voidaan estää kahdella tavalla.

Ensimmäinen niistä on yksilön omalla vastuulla. Rikkoo omaa ihmisarvoaan vastaan, jos rekrytoituu käytäntöön, jonka annettua arvomaailmaa ei voi sisäistää edes äsken määritellyllä rajallisella tavalla.

Kun niin tehdään, vedotaan usein taloudelliseen pakeroon. Jos taloudellinen pakko on todellinen, tapaus on sääliittävä. Ehkäpä kadulla ruumistaan myyvä nainen tai mies on usein joutunut tähän ammattiin vastoin arvomaailmaansa, nälkensä pakottamana. Ihmiset antautuvat kuitenkin vieraitten arvomaailmojen välineiksi useammin ahneuttaan, tullakseen toimeen taloudellisesti paremmin kuin tulisivat rehdisti oman arvomaailmansa mukaisessa tehtävässä. Joudumme näissä tapauksissa olettamaan, että se arvomaailma, jonka vastaisen tehtävän yksilö on ottanut vastaan, ei olekaan todellinen. Hänen todelliset arvonsa ovat aineellisia. Ottaessaan vastaan työpaikan, josta saa paremmat tulot kuin saisi parhaastakaan tarjona olevasta oman niin sanotun arvomaailmansa kanssa sopusoinnussa olevasta tehtävästä, hän toteuttaa omaa todellista arvomaailmaansa, johon mahtuu vain aineellisia arvoja.

Toinen on esimiehen vastuulla. Johtajan on luotava järjestelmä, jossa jokai-

---

² Šaddai on jumalannimitys ajalta ennen liittoa, Jahve sen jälkeiseltä ajalta. Jobin kirjan kirjoittanut kirjailija käyttää edellistä, kun kuvaa tapahtumia tarinan henkilöiden näkökulmasta, jälkimmäistä silloin, kun kuvaa niitä omasta ja lukijan näkökulmasta. En ota huomioon tätä finessia.

nen tyydyttää omat tarpeensa ja toteuttaa omia ihanteitaan parhaiten nimenomaan silloin, kun tarmokkaimmin keskittyy toteuttamaan annettua arvomaailmaa. Silloin hän parhaiten kukoistaa päämäärien valtakunnan kansalaisena, kun hän on hyödyllisin yhteiskunnallisen käytännön tarkoitusten edistäjä.

Tällainen etujen yhdistäminen ei kuitenkaan itsessään ole moraalista. Moraalista on yksilön itseisarvon tunnustaminen. Johtaminen kuvaamalla tavalla on tehokasta yksilön käyttämisestä välineenä niin, että motivointiin käytetään jopa hänen ihmiselle tyypillinen janonsa saada oma ihmisyytensä tunnustetuksi.

On muitakin arvokkaita asioita kuin niitä, jotka ovat nimenomaan moraalisesti arvokkaita. On hyvin arvokasta saada tehdä työtä, joka sallii yhteiskunnallisen käytännön toimijatahon toteuttaa omaa itseään nimenomaan edistämällä käytäntönsä annettua arvomaailmaa. Hyvä leipä ei ole hyvä siksi, että se on moraalinen vaan siksi, että se on hyvänmakuinen ja sangen ravitseva leipä. Hyvä johtaminen ei ole vähemmän arvokasta sen tähden, että johtaja johtaa päästäkseen tavoitteeseen eikä toteuttaakseen jotakin erityistä moraalista arvoa.

Moraalilla ei edes ole omaa arvoa. Moraali on keinoja, joilla suojataan arvoja. Moraalin arvo on kokonaan johdettavissa niistä arvoista, joita se suojaa. Sen tähden arvoa ei vähätellä, jos sitä sanotaan muuksi kuin moraaliseksi eli amoraaliseksi arvoksi.

Ihmisarvo työelämässä varmasti rajoittaa ihmisten kohtelua jollakin tavalla. Esimerkiksi julmuus ei tule kyseeseenkään. Mutta sitä en onnistunut määrittelemään, millaisen positiivisen ilmauksen saisi se, että työntekijän asema päämäärien valtakunnan kansalaisena tunnustettaisiin positiivisesti, siis otettaisiin huomioon se, että jokainen on omintakeinen arvojen lähde.

Kuntaetiikkaan siis kuuluvat moraalien universaalit vaatimukset, kuntakäytännölle ja kunnallisille käytännöille annetut arvomaailmat ja kunnallisten toimijatahojen omintakeiset arvomaailmat siltä osin kuin ne eivät uhkaa muodostaa loiskäytäntöjä. Se, kuinka paljon epäkeskisyyttä kannattaa sietää organisaatiossa, on johtamisen ongelma, jolla ei ole itsenäistä eettistä merkitystä. Itsenäistä eettistä merkitystä on sen sijaan sillä kysymyksellä, kuinka paljon epäkeskisyyttä niin arvoissa kuin henkilökohtaisissa ominaisuuksissakin on työpaikoilla siedettävä, jottei työelämästä tule ihmisarvoa halventavalla tavalla riistävä järjestelmä. Ja siihen kysymykseen olen vastannut, ettei ainakaan kantilaista täyden ihmisarvon käsitteestä ole johdettavissa ilmeistä vastausta.

2 Menestyksen etiikka

Prudentiaalinen etiikka

Rawls (1971) selittää, kuinka oikeudenmukaisuuden periaatteita valittaessa on unohdettava yksilölliset arvot ja ihanteet. Mahdolliset arvot ja ihanteet ovat niin monia ja niin erilaisia, ettei olisi mahdollista muodostaa sääntöjä niiden oikeudenmukaiselle huomioon ottamiselle. Arvot ja ihanteet ovat kuitenkin toteutettavissa vain, jos on käytettävissä tiettyjä välttämättömiä voimavaroja, kuten esimerkiksi rahaa ja muita taloudellisia arvoja. Jos taloudelliset arvot on jaettu oikeudenmukaisesti, on jaettu oikeudenmukaisesti arvojen ja ihanteitten toteuttamisen edellytykset, vaikkei niitä suoraan käsitelläkään. Arvot ja ihanteet voidaan siis unohtaa oikeudenmukaisuuskeskustelun ajaksi.

Sama analyysi pätee myös pyyteisiin. Fyysiset pyyteet eli tarpeet ovat ihmisillä jokseenkin samanlaisia, mutta henkisemmät pyyteet voivat kovastikin vaihdella. Erilaisten pyyteitten oikeudenmukainen kohtelu on samalla tavalla hankalaa kuin erilaisten ihanteittenkin oikeudenmukainen kohtelu. Pyyteiden tyydyttämisen kannalta välttämättömien taloudellisten voimavarojen oikeudenmukaista jakamista voidaan käsitellä helpommin.

Tarkoitin mammonistisella menestyksellä pyyteiden tyydyttämisen ja ihanteiden toteuttamisen kannalta välttämättömien voimavarojen haltuun saamista. Myöhemmin käy ilmi, että Thomas Hobbesin (1985) mahdin käsite ilmaisee hyvin rikkaasti mammonistisen menestymisen käsitteellistä sisältöä.

Mammonistisen menestyksen etiikalla tarkoitan ajattelutapaa, jonka mukaan valinnat, jotka tehdään oman mammonistisen menestyksen näkökulmasta, ovat eettisesti oikeutettuja. Vähän epätäsmällisemmin puhun mammonistisen menestyksen etiikasta tarkoittaen yksinkertaisesti sitä, että valinnat tehdään oman mammonistisen menestyksen näkökulmasta.

Käsitteenkäyttöni on vain näennäisesti epäjohdonmukaista. Se joka asiaa häneltä tivattaessa väittäisi, että valintojen tekeminen oman mammonistisen menestyksen näkökulmasta on eettisesti oikeutettua, itse asiassa ajattelee, etteivät valin-

nat tarvitse eettistä oikeutusta. Niinpä hän vain tekee valintoja eikä yritä oikeuttaa niitä eettisesti, ennen kuin joku filosofi tulee vaatimaan häneltä hänen asenteensa ja elämäntapansa eettistä oikeuttamista. Sekä se, jonka mielestä valinnat eivät tarvitse eettistä oikeutusta ja joka etsii mammonistista menestystä että se, jonka mielestä valinnat oman mammonistisen menestyksen näkökulmasta ovat eettisesti oikeutettuja, toteuttaa samaa mammonistista menestyksen etiikkaa.

Latinan *prudentia* tarkoittaa viisautta. Prudentiaalinen etiikka on viisasta siinä mielessä, että prudentiaalinen ihminen varmistaa valinnoillaan avarasti ymmärtämänsä ja pitkällä aikavälillä arvioimansa omat edut.

Prudentiaalisella ihmisellä ei perimmältään ole toisten intresseihin kohdistuvia intressejä. Hänelle on yhdentekevää, miten toiset onnistuvat oman elämänsä suunnitelmissa. Toiset ihmiset ovat hänelle vain kilpailijoita tai esteitä menestyksen tiellä. Jos ne edut, joita prudentiaalinen ihminen valinnoillaan pyrkii valmistamaan, ovat sellaisia itseen kohdistuvia eli egoistisia etuja kuin raha, valta, status tai nautinto, kutsun hänen etiikkaansa mammonistisen menestyksen etiikaksi.

Se, ettei prudentiaalisella ihmisellä ole intressiä toisten ihmisten intresseihin (*mutual disinterestedness*, Rawls 1971), ei kuitenkaan ole aivan itsestään selvää. Rawlsin mukaan inhimilliset hyveet ovat ominaisuuksia, joita ihmisten on järkevää toivoa toisissa ihmisissä olevan. On ehkä järkevää toivoa, että kaikilla ihmisillä olisi tietynlaisia intressejä: esimerkiksi intressi kunnioittaa toisten ihmisten intressejä. Jos näin on, on olemassa suorastaan järjelliset perusteet toivoa, etteivät ihmiset täyttäisi prudentiaalisen ihmisen vastavuoroisen intressittömyyden kuvausta.

Tästä huomiosta aukeaa näköaloja, jotka on tässä jätettävä tutkimatta. Onko esimerkiksi sellaisia yhteiskunnallisia ihanteita, joita ihmiset oman mammonistisen menestyksensä näkökulmasta voisivat toivoa olevan kaikilla ihmisillä, jopa itselläänkin? Jopa velvoittaa moraalisesti kaikkia toisiakin niitä kannattamaan? Perfektionismille eli ajatukselle, jonka mukaan oikeudenmukaisuus ei tyydy jakamaan vain mammonistista menestystä vaan allokoisi mieluusti ihanteitakin, aukeaisi käsitteellistä tilaa.

Jotkut eivät pidä egoismia etiikkana vaan etiikan puutteena. Ensimmäisen persoonan diktaattorin – sen, jonka mielestä kaikkien eettinen velvollisuus on palvella hänen etujaan – ”etiikka” ei pääse Rawlsin (1971) alkuasemassa käsiteltyjen oikeudenmukaisuuden periaatteiden listalle.

Egoismin kutsumisella etiikaksi on myös hyviä perusteita. Esimerkiksi täyteläinen ihmisarvon periaate sisältää egoistisen elementin. Ihmisen on puolustettava perusintressiään, ihmisarvoaan. On moraalitonta jättää hoitamatta omat etunsa, koska silloin ne säilyttää viime kädessä toisten hoidettaviksi. Kumppanuuden etiikka vaatii uhraamaan omaa välitöntä etua, jotta myöhempi keskinäinen etu voitaisiin saavuttaa. Monesti kumppanuus ainakin näyttää eettiseltä, vaikka onkin seurausta oman edun tavoittelusta, tosin avarammasta näkökulmasta eli toisen kertaluokan rationaalisuuden näkökulmasta.

Kumppanuusetiikka

Toisen kertaluokan rationaalisuus on *feed backien* mukaan ottoa oman edun kalkeyleihin. Osapuolet tietävät, että toiset reagoivat siihen, mitä he tekevät, ja tie-

tävät heidän ottavan huomioon tämän reaktion eli reagoivan heidän reaktioonsa. Kun reaktiot reaktioihin riittävän monessa polvessa otetaan huomioon, yksinkertainen egoismi valinnoissa huomataan epärationaaliseksi ja toimitaan ikään kuin oman edun sijaan ajettaisiinkin keskinäistä etua. Tällä perusteella olen itsekin puhunut toisen kertaluokan rationaalisuudesta kumppanuuden etiikkana. Se on ollut harhaanjohtavaa.

Ennen kuin toisen kertaluokan rationaalisuudesta tulee nimenomaan kumppanuuden etiikkaa, on kiinnitettävä huomiota uuteen näkökohtaan.

Useissa kumppanuushankkeissa loisen hyödyt eivät ole vain näennäisiä. Loinen voi kaikkien toisten etujen ja yhteisten etujen kustannuksella hyötyä enemmän kuin on hänen osuutensa aiheuttamastaan yhteisestä vahingosta. Näin on vallankin tilanteissa, joissa tarkastelun aikaväli on lyhyt. Kertakaappaus, jonka tähden ei ole vaarassa joutua myöhempien kustotoimien kohteeksi, on hyvin mahdollinen.

Ihmiselämäkin on aika lyhyt perspektiivi eräissä kumppanuushankkeissa kuten esimerkiksi valtioissa. Lähi-idän diktaattorin on mahdollista kukoistaa elämänsä aikana kansansa suuresta kurjistumisesta huolimatta runsaammin kuin hän kukoistaisi, jos kansa kukoistaisi, mutta hän ei saisi siitä kukoistuksesta halua maansa valtaisaan osuutta.

Tilanteissa, joissa kumppanuus luo moisten kaappausten mahdollisuuden, tarvitaan todellakin kumppanuuden etiikkaa eli toisten ihmisarvon kunnioittamista niin paljon, ettei ole valmis kukoistamaan toisten suuren kurjistumisen hinnalla. Muutoin kumppanuuden etiikka ei ole sen kummempaa kuin kaukokatseista oman elämänsä hallinnointia ja johtamista oman menestyksen varmistamiseksi.

Kumppanuuden etiikka perustuu silloin moraaliseen vaatimukseen olla romuttamatta hankkeita, jotka ovat yhteenlaskettuina kaikille osapuolille edullisia, pelkästään sen tähden, että toisten kumppanuuden loisena voisi itse hyötyä enemmän.

Keskinäinen ja yhteenlaskettu etu

Yhteinen etu on aidosti yhteistä silloin kun se ei ole vain yhteenlaskettua etua vaan jokaisen osapuolen etua erikseen eli keskinäistä etua. Suomen EU-jäsenyys voi käsitettävästi olla kansamme yhteenlaskettu etu, vaikkei olisikaan kansamme keskinäinen etu. Jos kansantulo EU:iin liittymisen tähden kasvaa mutta kasvaa sillä tavoin, että rikkaat rikastuvat paljon, mutta köyhät köyhtyvät, tosin vähemmän, se on yhteenlaskettua muttei yhteistä etua, samoin kuin silloin, jos kansantulon kasvu johtuu vientiteollisuuden hyötymisestä esimerkiksi maatalouden kustannuksella.

Hankkeen keskinäisedullisuuteen ei vielä riitä se, että se toteutettuna parantaisi kaikkien osanottajien nykyistä asemaa, siis asemaa ennen kuin hanke on käynnistetty. Hankkeen käynnistäminen luo uusia mahdollisuuksia, muun muassa loisen mahdollisuuksia ehkä hyötyä vielä enemmän nykyiseen tilanteeseensa verrattuna. Jos hän jättää tilaisuuden käyttämättä, hän menettää tämän mah-

dollisuuden arvon, joten hanke ei ole keskinäisedullinen, vaikka parantaakin kaikkien asemaa verrattuna tilanteeseen, jossa hanke ei olisi vireillä.

Kumppanuuden etiikan tarpeen luo paradoksi. Moni hanke on keskinäisedullinen vain niin kauan kuin sitä ei käynnistetä. Heti kun se käynnistyy, avautuvat loisen mahdollisuudet, jotka usein vielä ovat tarjona symmetrisesti kaikille. Käynnissä oleva hanke ei ole keskinäisedullinen. Siitä syystä juuri niin monet hankkeet jäävät käynnistämättä, jollei ole moraalista luottamusta toisiin eikä mahdollisuuksia vaatia takeita tai uhata tehokkailla sanktioilla.

Yhteenlasketun ja keskinäisen edun käsitteet ovat tärkeitä myös kumppanuusetiikan kaltaisten menestyksen etiikkojen ymmärtämisen kannalta. Etiikkaa tarvitaan estämään loisiminen nimenomaan niissä tapauksissa, joissa suurta yhteenlaskettua etua on tarjona mutta joissa etu ei ole luonteeltaan keskinäistä. Yhden on mahdollista hyötyä toisten kustannuksella, vaikka yhteenlaskettu hyöty jäisikin sen jälkeen paljon pienemmäksi kuin ilman loisen toimintaa. Jos yhteinen hyöty on liian vähäistä verrattuna loiselle tarjona olevaan erityishyötyyn, kaikkia ei yhtä aikaa kyettäisi lahjomaankaan loisimisesta pidättymiseen. Silloin kysytään luottamusta. Luottamuksen ei kuitenkaan tarvitse olla moraalista. Tarvitaan tilanteen läpinäkyvyyttä eli sitä, että kaikki näkevät, mitä toiset ovat tekemässä, ja sitä, että on käytettävissä laillisia ja moraalisia sanktioita. Joissakin tapauksissa voidaan vaatia takuita ja pantteja.

Yhteenlasketun ja keskinäisen edun käsitteet ovat tärkeitä myös kunnan arvomaailmaa pohdittaessa. Kuntalaisten hyvinvointia on edistettävä, mutta tarkoittaako se yhteenlaskettua etua vai keskinäistä etua? Yhteenlaskettu etu painottaa kasvua, keskinäinen etu johtaa eräin ehdoin vaatimaan, että kasvua ei saa edistää sellaisin tavoin, joista vähäosaisimmat jäävät osattomiksi tai jopa kärsivät, vaikka kasvu olisi suurtakin. Keskinäisen edun käsite puoltaa rawlsilaiseen suuntaan.

Rakastaminen menestyksenä

Asia monimutkaistuu, jos oletetaan, että ihmisen on viisasta ainakin aika paljon välittää ainakin joistakin ihmisistä. Välittäminenhan voi olla onnellisuuden edellytys, ja onnellisuus oletettavasti on juuri sitä, mitä prudentiaalinen ihminen viisaasti tavoittelee. Kaipa hän välittäisi toisista ihmisistä, jos uskoisi välittämisen olevan menestyksensä avain. Jos vielä onnistuttaisiin osoittamaan, että itsensä unohtava, uhrautuva rakkaus on ylimmän inhimillisen onnen ehtona, varmaan prudentiaalinenkin ihminen unohtaisi itsensä ja rakastaisi uhrautuvasti.

Logiikka uhkaa vain mennä solmuun tätä asiaa mietiskellessä. Uhrautuvaan rakkauteen prudentiaalinen ihminen turvautuisi vain taatakseen omat avarasti ajatellut pitkän tähtäyksen etunsa. Heti kun ilmenisi, että on toisia varmempia ja vähemmän vaativia keinoja ylimmän inhimillisen onnen saavuttamiseen, prudentiaalinen ihminen vaihtaisi taktiikkaa ja lakkaisi unohtamasta itseään ja uhrautumasta.

On kuitenkin ristiriitainen ajatus, että joku, joka on unohtanut itsensä, näin analyttisesti vertailisi rakastaminen ja rakastamatta jättämisen suhteellista edul-

lisuutta kulloisessakin etujen konjunktuurissa. Täytyy varmaankin ajatella, että prudentiaalinen ihminen unohtaessaan itsensä aidosti unohtaa samalla koko prudentiaalisen etiikkansa ja vaihtaa koulukuntaa.

Näyttää olevan mahdotonta rakastaa prudentiaalisista syistä. Rakastaminen todennäköisesti auttaa eri tavoin menestymään ja on itsessäänkin menestymistä, mutta se, joka rakastaa menestyäkseen, ei rakasta. Rakastaminen menestyksen välineenä on ristiriitainen ajatus.

Jos sellaista prudentiaalista etiikkaa kuitenkin jossakin mielessä olisi, jossa menestymisellä ei olisi egoistista sisältöä, kutsuisin sitä yleisesti menestyksen etiikaksi erotukseksi suppeammasta mammonistisen menestyksen etiikasta, jossa menestyksellä on jo aikaisemmin määritelty egoistinen sisältö.

Kaikissa tilanteissa ei edes ole merkitystä sillä, kamppaillaanko mammonistisesta menestyksestä vai jostakin muunlaisesta menestyksestä. Suuryrityksen pikkujohtaja ponnistelee kovin yrityksen menestyksen hyväksi. Hän voi tehdä sen siksi, että hänen velvollisuudentuntonsa vaatii tekemään hyvin kaiken min-kä ottaa tehtäväkseen tai siksi, että yrityksessä on johdon optiojärjestelmä, joka palkitsee häntä taloudellisesti yrityksen menestykseksi. Toimipa hän yrityksen hyväksi velvollisuudentunnosta tai mammonistista menestystä etsien, hän toimii käytännössä samalla tavalla.

Menestyksen argumentti

Eettisyyttä suositellaan usein väittämällä, että se kannattaa. Tyypillinen esimerkki on usein kuultu vihreä argumentti: yritysten kannattaa sitoutua julkisesti eettisiin periaatteisiin, esimerkiksi ekologisesti kestävä kehityksen periaatteeseen ja pidättymään käyttämästä alihankkijoita, jotka teettävät työtä lapsityövoimalla. Se parantaa tulosta. Samassa hengessä moni organisaatio, esimerkiksi kunta, tavoittelee eettisillä julistuksilla lisää tuloksellisuutta toimintaansa. Selkeimmin argumentin rakenne ja sen ongelmat näkyvät, kun tarkastellaan erimerkkinä yritystä.

Tilastoihin vedoten osoitetaan, että eettisiä vastuita ottaneiden yritysten osakkeiden kurssikehitys on keskimäärin suotuisampaa kuin sellaisten yritysten osakkeiden kurssikehitys, jotka eivät ole sitoutuneet kantamaan vastuuta eettisistä periaatteista. Suotuisampi kehitys on selitettävissä esimerkiksi sillä, että yritys joutuu myymään tuotettaan eettisiä arvoja kannattavalle asiakaskunnalle ja vetoamaan sijoittajiin, jotka ottavat huomioon eettisiä arvoja sijoituspäätöksissään. Voimme olla tyytyväisiä, jos etiikka saa elinkeinoelämässä näin suuria aikaan.

Tällöin olemme kuitenkin tyytyväisiä nimenomaan siitä, että kuluttajien asenteet ovat eettisiä. Myyjä, joka on hävittämättä sademetsiä ja käyttämättä hyväkseen lapsityövoimaa myydäkseen paremmin, ei ansaitse eettistä kunnioitusta. Hänen toimintatapansa on muulla tavoin kuin eettisesti arvokasta: arvokasta luonnon kannalta ja arvokasta niiden lasten kannalta, joiden ei tarvitse työskennellä kovin varhaisessa iässä. Hän toimii kyllä miellyttävämmän kuin ne, jotka hävittävät sademetsiä ja sallivat lapsiorjuuden jatkua. Näitä me kuitenkin hal-

veksimme moraalisesti. Pelkästään se, ettemme halveksi moraalisesti sitä joka toimii viisaasti omien etujensa vaatimalla tavalla, saa hänelle riittä. Sehän osoittaa, että pidämme hänen toimintaansa moraalisesti parempana kuin riistäjäfirmojen toimintaa, vaikkei hän ansaitsekaan suorastaan moraalista kunnioitusta. Moraalisesti kunnioittaisimme vasta sitä, joka toimisi samoin, vaikka se olisikin epäedullista hänen menestymisensä kannalta.

Menestyksen etiikan argumentin esittävät usein eettiset ihmiset, jotka itse ovat eettisiä siksi, että se on heidän mielestään oikein eivätkä vain siksi, että eettisyys auttaa menestymään. Heidän tekisi kovasti mielensä saada muutkin toimimaan eettisesti.

Esimerkiksi luonnon diversiteetti eli monimuotoisuus on monille tärkeä eettinen arvo. He tahtoisivat kovin, että elinkeinoelämä lakkaisi vaarantamasta lajien monimuotoisuutta ja luonnon arvoja yleensäkin. He kuitenkin ymmärtävät, kuinka elinkeinoelämän kovapintaiset taloudellisen tuloksen metsästäjät eivät hevin herkisty näkemään monimuotoisuuden itseisarvoa. Eettiset lobbaajat arvelevat, että ehkäpä talouselämän materialistitkin saadaan houkutelluiksi ottamaan eettiset arvot huomioon, jos heidät saadaan uskomaan, että heidän on sillä tavoin mahdollista parantaa firmojensa toiminnan taloudellista tulosta ja osakkeiden kurssikehitystä.

Eikö olekin pääasia, että lapsia ei riistetä ja että sademetsiä ei tuhota? Onko väliä sillä, mistä syystä näitä sikamaisuuksia ei tehdä? Ihan varmasti on tärkeää, että yritykset käyttäytyvät kunnolla, tapahtui se mistä syystä hyvänsä, mutta tärkeää olisi myös, että ne käyttäytyisivät oikein oikeista syistä. Jos ne näet tekevät oikein vain jotta menestyisivät, ne lakkaavat tekemästä oikein, jos oikein tekeminen ei enää takaakaan menestystä.

Emme voi luottaa moraalisesti niihin, jotka ovat eettisiä menestyäkseen. Hehän eivät perimmältään arvosta muuta kuin juuri menestystään. Jos moraalilla on nimenomaan luottamuksen olosuhteiden luomista, omaan etuun tähtäävä oikein tekeminen ei luo luottamuksen olosuhteita. Sillä ei siis ole tekemistä moraalilla kanssa.

Menestyksen etiikan edustajat sanovat, että eettisyys kannattaa silloinkin, kun se tilapäisesti tuottaa tappiota. Tällä he uskovat voivansa osoittaa, että voimme luottaa myös niihin, jotka ovat eettisiä turvatakseen firmalleen taloudellisen tuloksen ja parantaakseen sen osakekurssin kehitystä. Eivät firmat oitis houkutuksen sattuessa luovu arvoistaan, koska luopuminen ei pitkällä tähtäyksellä kannata. Kun ostajat ja sijoittajat näkevät käytännössä, että yritys on eettinen silloinkin kun eettisyys ei satu kannattamaan, he luottavat yrityksen eettisyyteen entistä lujemmin. Johdonmukainen eettinen toiminta kaikissa tilanteissa kasaa yritykselle luottamuspääomaa, joka vähitellen alkaa tuottaa ja aikanaan maksaa eettisistä periaatteista kiinni pitämisestä aiheutuneet tappiot runsaitten korkojen kanssa takaisin, eettisten periaatteiden myyntimiehet ja -naiset sanovat.

Pitkän aikavälin olettaminen ei muuta asiaa. Epäluottamus menestyksensä tähden eettiseen toimijaan perustuu samaan päättelyyn pitkällä aikavälillä kuin lyhemmälläkin: menestyksen etiikan mallin mukaan pitkällä aikavälillä eettinen yritys on eettinen vain niin kauan kuin sen laskelmat osoittavat, että eettisyys kannattaa pitkän tarkastelujakson kuluessa. Sinä päivänä, kun yhtiön pitkän tär-

täyksen suunnittelijat saavat selville, että on epäeettisiä strategioita, jotka pitkällä tähtäyksellä takaavat paremman menestyksen kuin eettinen strategia, yritys hylkää etiikan, jos se on pitänyt siitä kiinni nimenomaan turvatakseen taloudellisen menestyksensä.

Se luottamuspääoma, jota menestyksensä tähden eettinen yritys kerää, perustuu harhauttamiseen. Yritys uskottelee sidosryhmilleen olevansa sitoutunut eettisiin arvoihin, vaikka se itse asiassa on perimmältään sitoutunut vain omaan menestykseensä.

Menestyksen etiikan kuvaama toimija joutuu välttämättä turvautumaan vilppiin. Se ei voi kertoa sidosryhmilleen, että se on eettinen turvatakseen parhaan mahdollisen taloudellisen tuloksen. Sidosryhmäthän eivät silloin luottaisi siihen ja sen eettisyys jäisi turhaksi sen omasta näkökulmasta. Etiikka ei toisi menestystä. Vain jos yritys salaa olevansa sitoutunut vain omaan menestykseensä ja käyttävänsä eettisiä arvoja menestyksen välineinä, se kerää sitä luottamuspääomaa, joka varmistaa sen taloudellisen menestyksen.

Vale-etiikka, joka on mahdollista vain vilpin tukemana, ei tietenkään ole etiikkaa missään tuon sanan mielekkäässä merkityksessä. Menestyksen etiikka on pikemminkin sidosryhmien eettisten tunteitten kaupallista hyödyntämistä. Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan näkökulmasta se on moraalitonta, mikäli se on vilppiä, jonka avulla kauppias käyttää hyväkseen ostajaa ja yritysjohto sijoittajia. Sehän merkitsee toisen ihmisen alistamista itseisarvoa vailla olevan välineen asemaan, mikä jäytää luottamuksen perusteita yhteiselämässä.

Vanha vitsi kertoo, kuinka joku kommentoi palokunnan toimintaa, kun se sammuttaa tulipalon. ”Väärin sammutettu!” Onko kritiikkini menestyksen etiikkaa kohtaan samanlaista? Kyllä tulipalo voidaan sammuttaa väärin. Jos toimet, jotka eivät tavallisesti johtaisi tulokseen, sattumalta kerran onnistuvat, voi tapahtua vahinko. Palokunta rohkaistuu seuraavassa tulipalossa toimimaan epä-tarkoituksenmukaisella tavalla. Voimme oppia luottamaan menestyksen etiikkaan niin, että siitä seuraa vahinkoa.

Vielä voin kuvitella yhden vastaväitteen menestyksen etiikan lobbaajien taholta. Varmaan on olemassa liikemiehiä, joilla on aitoja ekologisia arvoja ja aitoa kiinnostusta riistettyjä, tuottavaan työhön pakotettuja lapsia kohtaan. He ovat moraalisesti luotettavia, vaikka heidän sidosryhmänsä eivät vielä tiedäkään heidän olevan sitä. Ei kai se, että he julkistavat vilpittömät arvonsa ja siten keräävät taloudellisesti tuottavaa luottamuspääomaa, ole epäeettistä? Myöhemmin selitän, kuinka aidon arvон tuntomerkki on halu maksaa sen tähden tarvittaessa. Aidosti arvoihin sitoutuneet elinkeinoelämän toimijat ovat kyllä valmiita tarpeen vaatiessa maksamaankin arvoistaan. Onko oikein vaatia heiltä pidättymistä siitä menestyksestä, jota heille olisi tarjona arvojensa tähden, jos he kertoisivat niistä sidosryhmilleen? Mitä väärää voisi olla siinä, että sanoo ääneen todelliset arvonsa? Eikö tämä puolusta menestyksen argumenttiin vetoamista, kun yritykset halutaan sitoa eettisiin arvoihin? Miksei saisi mainostaa eettisyyttään, jos se on aitoa?

Argumentti on kyllä aivan oikea. Ne talouselämän toimijat, joista nyt puhutaan, eivät kuitenkaan ole eettisiä menestyäkseen. He tahtovat tehdä oikein, koska se on oikein, ja vaikka se maksaisi jotakin. Kyllä aidot arvonsa saa ilmoit-

taa. Se että aidot arvot saa ilmoittaa, ei kuitenkaan tarkoita, että julkisuudessa arvoihin saavat sitoutua sellaiset ihmiset, jotka oikeasti ovatkin sitoutuneet vain omaan mammonistiseen menestykseensä. Ehtona sille, että rehdisti voi vaatia moraalista kunnioitusta eettisten periaatteittensa takia on se, että on ensin luopunut menestyksen etiikasta oikeasti.

Hyvässä tarkoituksessa etiikkaa firmoille menestyksen argumentin perusteella suosittelevat itse aidosti eettiset tahot toimivat kontraproduktiivisesti. Jos firmat ryhtyvät menestyksen etiikan suositusten mukaisesti menestymään etiikan avulla, suosittelijat ovat houkutelleet ne käyttämään etiikkaa vilpillisenä kilpailukeinona ja siten riistämään sidosryhmien mahdollisesti aitoja eettisiä tunteita taloudellisen tuloksen parantamiseksi.

Kollektiivinen ja yksilöllinen menestys

Menestyksen etiikka sotkee kahden tason argumentit toisiinsa. Arvoyhteisössä toimivien yksilöjen eettisyys tuo kyllä useasti etiikkaan sitoutuneelle arvoyhteisölle menestystä. Kansantalous varmaan voisi paremmin yritysten toimiessa eettisesti kuin voi, jos niiden eettisyyteen ei voi luottaa. Vaikka näin olisikin, se ei kelpaisi menestyksen argumentin oikeutukseksi.

Olen käyttänyt käsitteitä yhteismenestys ja loismenestys. Muun muassa monelle tutun vangin dilemman – olen selittänyt sen moneen otteeseen kirjoituksissani, enkä käy sitä nyt tässä enää kuvaamaan – sanoma on se, että aina kun ihmiset suunnittelevat taktiikkansa maksimoiden etujaan niissä olosuhteissa, jotka toiset ihmiset muodostavat, he ovat toistensa loisina vaarassa syöksyä yhdessä tappioon ja turmioon. Jolleivät he kohtelisi toisiaan olosuhteinaan vaan kumppaneinaan, joiden kanssa ovat valitsemassa yhdessä yhteisiä tulevaisuuksia, moniin valintatilanteisiin kätketyt vangin dilemman kaltaiset ansat vältettäisiin. Yhteismenestystä harrastavat kumppanuusyhteisöt kukoistavat verrattuina toisiaan vain olosuhteinaan kohtelevien keskinäisten loisten ryhmiin. Kumppanuus on kuitenkin mahdollista vain luottamuksen oloissa. Kumppanien on uskottava, ettei toinen ota loisen roolia silloinkaan, kun saattaisi sillä tavoin varmistaa itselleen myös pitemmällä aikavälillä kestäviä etuja toisten kustannuksella. On todennäköistä, että moraalilla on tärkeä kollektiivisen menestyksen, yhteismenestyksen tekijä. Eettisyys siis tuo menestystä.

Kun kansakunta puolustaa olemassaoloaan sodassa sen totaaliseen tuhoamiseen pyrkivää vihollista vastaan, sillä on hyvä syy taistella. Kyseessä ovat suunnattomat kollektiiviset arvot. Oikeata sotaa ei kuitenkaan voi voittaa ilman uhria. Rintamalla lähtijöissä on monia, jotka kärsivät peruuttamattoman menestyksen menettäessään henkensä, ilman että tulevien palkintojen olisi edes teoreettisesti mahdollista koskaan korvata tuota menestystä heille. Menestys on kollektiivista, mutta uhria vaaditaan yksilöltä. Etiikka tässä tilanteessa on varmasti auttamassa menestykseen kollektiivin tasolla, mutta yhden taistelijan etiikka on oikein tekemistä siksi, että se on oikein. Kollektiivisen menestyksen ehtona on, että yksilöt eivät ole yksilöllisiä menestyksen eetikoita.

Kollektiivinen menestys vaatii aina uhrinsa. Jotta menestyttäisiin, yksilöiden on oltava valmiita tekemään oikein myös silloin, kun oikein tekeminen aivan ilmeisestikään ei tuo mukanaan henkilökohtaista menestystä. Kollektiivinen menestys vaatii etiikkaa, jossa kukin tekee oikein siksi, että se on oikein eikä siksi, että menestyisi henkilökohtaisesti.

Moraalinen luottamus

Luottamusta siihen, että toiset tekevät oikein siksi, että se on oikein, ja sen tähden tekevät oikein riippumatta menestyksestä, jota väärin tekeminen lupailisi, kutsun moraaliseksi luottamukseksi. Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa luottamuksen olosuhteet eli yhteiselämän moraalinen infrastruktuuri ovat voimassa siellä, missä vallitsee keskinäinen moraalinen luottamus.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa moraalin muodostavat kaikki ne vaatimukset, joiden on oltava täytettyinä, jotta luottamuksen olosuhteet vallitsisivat yhteiselämässä.

Moraalinen luottamus ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen luottamuksen laji. Voin uskoa etiikkaan julkisesti sitoutuneen yrityksen pitävän kiinni sitoumuksestaan, vaikken luottaisikaan siihen moraalisesti. Ajattelen esimerkiksi, että yrityksen asiakkailla ja muillakin sidosryhmillä on tärkeitä eettisiä arvoja, joista he kykenevät pitämään kiinni pitkällä aikavälillä. Tiedän, että on olemassa media, joka säälimättömällä tavalla läpivalaisee yrityksen toimintaa eikä anna tilaisuutta rikkoa periaatteita ilman että siitä jää julkisuudessa kiinni. Näistä syistä uskon, että perimmältään vain omaan taloudelliseen menestymiseensä sitoutunutkin yritys toimii eettisen julistuksensa mukaisesti myös tulevaisuudessa. En kuitenkaan luota moraalisesti yritykseen vaan luotan järjestelmään, joka houkuttelee ja pakottaa yrityksen toimimaan ikään kuin se toimisi moraalisesti.

Kuluttaja-asenteet näyttävät eri tietojen mukaan antavan perusteita tälle jälkimmäiselle, tyypiltään ei-moraaliselle luottamukselle monien yritysten eettisiä sitoumuksia kohtaan. Voimistuva asenneilmasto muuttaa yrityksen kilpailuolosuhteita niin, että niiden on kannattamatonta jäädä kiinni sellaisista valinnoista ja sellaisesta toiminnasta, jotka loukkaavat sidosryhmien eettisiä asenteita. Ei tarvitse luottaa yritysten moraaliiin: voi luottaa niiden rationaalisuuteen.

Arvot maksavat

Menestyksen etiikan perushypoteesi on siis, että etiikka tuottaa menestystä. Se väittää lisäksi, että menestys kelpaa eettisyyden motiiviksi. Menestyksen etiikka on virheellistä. Perusvirhe on arvon käsitteen mieltäminen väärin. Ajatellaan, että arvo on jotakin, mikä tuottaa. Käsitteenä arvo tarkoittaa aivan päinvastaista. Arvoa on sillä, mistä ollaan halukkaita maksamaan. Se, kuinka paljon jostakin ollaan halukkaita maksamaan, kertoo, kuinka paljon sillä on arvoa. Jos julistan jonkin asian arvoksi ja lisään, ettei se tosin vaikuta käyttäytymiseeni millään

tavoin – en ole valmis luopumaan yhdestäkään toisesta tavoitteestani sen hyväksi – lausuntoni on sisäisesti ristiriitainen.

Kun sanotaan, että arvo maksaa, ei tarvitse puhua rahasta. Maksaminen tarkoittaa sitä, että arvo on asia, jonka hyväksi ollaan tarvittaessa halukkaita luopumaan jostakin toisesta asiasta, jolla on itsessään arvoa. Haluttaessa asian arvo voidaan ilmaista eri valuutoissa. Jonakin iltana saatan olla niin vähissä rahoissa, että joudun valitsemaan, syönkö illallisen ravintolassa vai menenkö mieluummin tanssiravintolaan. Jos menen tanssiravintolaan, käyttäytymiseni ilmaisee, että tanssiminen on minulle sinä iltana suurempi arvo kuin illallisen syöminen, jokaan ei ilmaise sitä, kuinka paljon suurempi arvo se on. Minun ei niissä oloissa tarvitse maksaa enemmän kuin luopua illallisesta. Jos tilanne pakottaisi antamaan suuremman uhrin, olisin ehkä halukas luopumaan lisäksi myös rannekellostani maksaakseni soittoruokalan ohjelmamaksun.

Radiokeskustelussa puhuttiin arvoista. Tähdensin, että todellinen arvo ei ole mikä tahansa mielipide vaan asia, josta ollaan valmiita tarpeen tullen maksamaan. Yksi keskustelijoista väitti vastaan. Arvon todellisuus ei edellytä sitä, että siitä ollaan valmiita maksamaan jotakin. Joku voi tehdä työtä arvokkaan asian puolesta ja siten osoittaa arvostavansa asiaa. Ymmärsin, että keskustelija ajatteli esimerkiksi tutkijaa, jolle totuuden selville saaminen on tärkeä arvo, vaikka hän saakin apurahaa tai palkkaa sen selvittämisestä pikemminkin kuin joutuu itse maksamaan jotakin arvostaan.

Vastaväite ei ole hyvä. Tutkija saisi mahdollisesti paremman korvauksen, jos tekisi jotakin muuta kuin selvittäisi totuutta. Hän siis uhraa jotakin totuuden hyväksi, sen palkan nimittäin, joka häneltä jää saamatta. Jos taas hän oitis vaihtaisi työtä, jos paremmin palkattu tehtävä tulisi tarjolle – sitä ei vielä ole tarjottu – ja ryhtyisi selvittämään jotakin muuta kuin totuutta, hän osoittaisi, ettei hän arvostakaan totuutta itseisarvona vaan arvostaa todellisuudessa sitä palkkaa, jota hänelle totuuden selvittämisestä maksetaan. Mielestäni ei ole keinoa kiertää sitä tosiasiaa, että siellä, missä ei ole valmiutta maksaa tarpeen vaatiessa, ei ole aitoja arvoja.

Arvon käsite on loogisesti sidoksissa uhraamisen käsitteeseen. Vain uhrivalmiilla yksilöllä on arvoja. Arvoihin sitoutuminen on lupauksia uhreista, joita on valmis tulevissa tilanteissa vaadittaessa antamaan arvon puolesta.

Sosiologit käyttävät arvon käsitettä ainakin joskus jossakin toisessa merkityksessä. Niinpä esimerkiksi mielipidemittauksissa tutkitaan ”arvoja” kysymällä ihmisiltä, mitä he diggaavat. Tykkäävätkö he esimerkiksi enemmän luonnon rauhasta kuin kaupungin palveluista? Näihin kysymyksiin voi vastata sitoutumatta uhraamaan mitään. Uskon kuitenkin, että tämä arvon käsite on rappeutunut muoto alkuperäisestä arvon käsitteestä. Arvolla on tarkoitettu ihmisten valintoihin vaikuttavia asioita. Kaikki, mikä vaikuttaa valintoihin, vaatii uhrivalmiutta, sillä jokaisella valinnalla on vaihtoehtoiskustannuksenaan (*alternative cost*) hylätyistä vaihtoehdoista vaille jääminen. Niinpä ei ole toista, ”sosiologista” arvon käsitettä, johon vedoten voitaisiin jatkaa hyvällä omallatunnolla sellaisen asian kutsumista arvoksi, jonka vaihtoehtoiskustannuksia ei olla valmiita maksamaan.

Arvokeskustelu ei ole keskustelua tykkäilystä vaan asioista, joiden puolesta ollaan valmiita uhraamaan.

Oletusarvona mammonistinen menestys

Se, missä valuutassa arvoja mitataan, on sängen tärkeää johtopäätösten teon kannalta. Yksi tapa kiertää arvojen valuuttaongelmia on puhua menestyksestä. Arvo on silloin asia, jonka hyväksi ollaan tarpeen vaatiessa halukkaita luopumaan osasta omaa menestymistä. Yksilöllä on tavoitteita, joiden edistyminen on hänen menestymistään. Hänellä on myös arvoja. Arvot toimivat menestyksen rajoitteina, koska yksilö on valmis tarpeen vaatiessa tinkimään menestyksestään pitääkseen kiinni arvoistaan.

Määritelmässä on kuitenkin kehä. Nimenomaan yksilön tavoitteethan ovat hänen arvojaan. Niiden tähden hän on valmis uhrautumaan, luopumaan monista asioista, joita hänen tekisi mieli. Yksilö, joka toimii johdonmukaisesti arvojensa suunnassa, vaikka se maksaisi, ei uhraa menestystään vaan nimenomaan menestyy hänen menestystään määrittelevien omakohtaisten kriteerien mukaan. Jos hänen arvonsa ovat rahallisesti kalliita, hän ei menesty taloudellisesti niitä toteuttaessaan, mutta menestyy omien arvojensa näkökulmasta. Hänen onnistuessaan edistämään omaa arvomaailmaansa hänen voidaan sanoa menestyvän eettisesti taloudellisen menestyksensä hinnalla.

Kunnan tehtävänä on edistää kuntalaisten hyvinvointia. Hyvinvointi on menestymistä. Jos kunnan väestö on moniarvoista, hyvinvointia on kunnassa yhtä aikaa tavoiteltavana monenlaista. Kuntalaiset, joiden arvot ovat aineellisia, mitaavat menestystään elintasollaan ja säästöillään. Kunnanjohtajaksi valitseminen merkitsisi melkoista menestystä kaikille, joiden arvomaailmaa hallitsee halu käyttää valtaa. Luterilainen uskovainen menestyy, kun hänen synnintuntonsa ja tietoisuutensa armosta aina vain syvenee.

Ongelma poistuisi, jos arvoilla olisi yhteinen mitta. Isaiah Berlin (1978, 1991, Gray 1996) on mielestäni näyttänyt toteen, että toive arvojen yhteisen mitan löytämiseksi on turha. Monet arvot ovat toivottomalla tavalla yhteismitattomia. Niitä voi näennäisesti laskea yhteen, esimerkiksi muuttaa rahallisiksi arvoiksi. Michael Walzer (1983) kutsuu tällaista menettelyä arvojen alkemiaksi. Nimitys kuvaa hänen käsitystään, jonka mukaan erilaisten arvojen yhteen laskeminen on usein suurta hölynpölyä.

Rawls koettaa *Oikeudenmukaisuusteoriassaan* (1971) väistää arvojen alkemiaa ja kuitenkin tehdä hyvinvoinnista mitattavaa. Liberaaliin tapaan hän tunnustaa, että eri ihmisten arvot ovat luultavasti auttamattomalla tavalla yhteismitattomia. Kaikkien arvojen toteuttaminen käytännön elämässä kuitenkin vaatii muutamia tyypillisiä niukkoja resursseja, joista eri yksilöt käyvät keskinäistä kilpailua. Jos nuo resurssit onnistuttaisiin jakamaan oikeudenmukaisesti niistä kilpaillevien tahojen kesken, ne jakautuisivat ainakin jossakin merkityksessä oikeudenmukaisesti myös yhteismitattomien arvojen näkökulmasta. Niukat resurssit, joiden allokointiin eli suuntaamiseen eri tarkoituksiin Rawlsin oikeudenmukaisuuden periaatteet antavat ohjeet, ovat yhteiskunnallisia perushyviä. Epäilemättä yleisin yhteiskunnallinen perushyvä on raha. Se on suunnilleen kaikkien arvomaailmojen näkökulmasta tärkeä.

Yritän luoda selkeyttä käsitteisiini erottamalla toisistaan yksilön arvot ja oletusarvon. Joudumme kaikki jossakin määrin kilpailemaan toistemme kanssa niistä

enemmän tai vähemmän mammonistisista arvoista, joita Rawls (1971) tarkoittaa yhteiskunnallisen perushyvän käsitteellä. Niinpä voimme pitää jokaisen yksilön oletusarvona omaa mammonistista menestystä. Oletusarvon lisäksi yksilöllä on arvoja. Jokainen asia, jonka tähden hän on tarpeen vaatiessa halukas luopumaan osasta oletusarvoa, on hänelle arvo. Liikeryityksen mammonistisen menestyksen mittareita ovat muun muassa yrityksen taloudellinen tulos, osingot ja osakekurssin kehittyminen. Ne ovat yrityksen oletusarvoa. Kaikki mahdolliset seikat, jotka voivat rajoittaa oletusarvon maksimoimista, ovat liikeryityksen arvoja. Sellaisia seikkoja voi olla esimerkiksi ihmisarvon kunnioittaminen, joka estää yritystä hyötymästä lapsityövoiman käytöstä kehitysmaissa. Yritys ei arvonsa tähden voi käyttää alihankkijoinaan lapsityövoimaa käyttävien yritysten tuotteita, vaikka niitä tarjotaan huokeammalla kuin muut yritykset tarjoavat samoja tuotteita. Se luopuu arvon tähden oletusarvosta.

Kunnissa oletusarvona on kuntalaisten hyvinvointi heidän mammonistisen menestyksensä mielessä. Kuntalaisilla on arvoja, joiden hyväksi he ovat valmiita luopumaan osasta mammonistista menestystään. Sellaisia ovat esimerkiksi taiteen tuottamat elämän merkityssisällöt. Kulttuurin elämään tuoma rikkaus on osa heidän menestymistään. Sen hyväksi he ovat valmiita uhraamaan osan mammonistisesta menestyksestään. Kulttuuri on yksi heidän arvoistaan. Kulttuurin arvostaminen estää kunnallisen päätöksenteon keskittymistä pelkästään aineellisen hyvinvoinnin näkökulmaan.

Käsitteissä menestys, mammonistinen menestys, arvo ja oletusarvo on ongelmia. Vähäisin niistä on oletusarvon (*default value*) vakiintunut käyttö teknisenä terminä. Tyypillinen konteksti, jossa tätä käsitettä tarvitaan, on tietokoneohjelman kirjoittaminen. Ohjelmassa on esimerkiksi muuttuja MUUTTUJA. Jottei kiintolevyn satunnainen sisältö määräisi sitä, mikä arvo MUUTTUJALLA on silloin, kun ohjelma tarvitsee sitä ensimmäisen kerran suorituksensa aikana, ohjelmaan on kirjoitettava esimerkiksi MUUTTUJA = 0 (tämä on C-kielinen merkintätapa, esimerkiksi Pascalissa on oma yhtäläisyysmerkistä poikkeava sijoitusmerkkinsä). Ellei oletusarvoa määritellä, ohjelmaa poimii arvoksi minkä tahansa suureen, joka sattuu olemaan kirjoitettuna kiintolevyn vastaavaan kohtaan.

Vakiintuneen merkityksen huomioon ottaminen vaatisi monimutkaisia sanontoja. Olisi sanottava esimerkiksi: yksilön arvojen oletusarvona on mammonistinen menestys. En usko, että täsmällisyys vaatii näitä komplikaatioita. Kun lukija muistaa, mitä tässä kohtaa on sanottu, hän välttää väärinkäsitykset.

Mammonismi

Kaksi periaatteellisempaakin ongelmaa on. Ensinnäkin, enkö yritä vain sanoa tarpeettoman monimutkaisesti aika triviaaleja asioita? Uusi auto maksaa. Miksi sama asia pitäisi sanoa niin monimutkaisesti, että uuden auton saadakseen on pakko luopua osasta mammonistista menestystään? Eikö uusi upea auto ole nimenomaan mammonistista menestystä?

Toiseksi, eivätkö arvot olekaan yhteismitattomia, kun olen tarjoamassa niille yhteiseksi mitaksi sitä, kuinka suuresta määrästä mammonisista menestystä niiden hyväksi ollaan valmiita tarpeen vaatiessa luopumaan?

Ellei mammonismia esiintyisi, erityistä mammonistisen menestyksen käsitettä ei tarvitsisi konstruoida. Mammonismi on välineiden nostamista päämäärien paikalle. Välineillä ei ole omaa arvoa. Ne on tarkoitettu hävitettäviksi ja kulutettaviksi päämäärien tuotannossa, ja kaikki päämäärät ovat joko välineitä toisiin päämääriin tai itseisarvoja. Välineiden arvo on viime kädessä niiden itseisarvojen arvo, joita luotaessa välineet kulutetaan loppuun eli hävitetään. Raha ja kaikki taloudelliset arvot ovat välineitä. Mammonismia on se, että hankitaan rahaa ja muita välineitä niiden itsensä vuoksi eikä niiden päämäärien vuoksi, joita tuotettaessa välineet on tarkoitettu tuhoiksi. Mammonismi tekee välineestä päämääränsä.

Vain mammonismin tähden välineet ja päämäärät joutuvat kilpailemaan keskenään. Jollei mammonismia olisi, vain päämäärät kilpailisivat keskenään niukasta mammonasta, josta kaikki päämäärät tahtoisivat saada osuutensa ja usein mahdollisimman paljon omiksi voimavaroikseen.

Mammonistisen menestyksen gurut Raamatussa

Mammonismi korostuu nykykulttuurissa monista eri syistä. Yksi syy on maailmantalouden muuttuminen tavalla, joka jakaa mammonaa nopeassa tahdissa jyrkästi perinteestä poikkeavalla tavalla. Muun muassa rikastutaan nopeasti ja yhtä nopeasti köyhdytään. Vapautuvan talouden ideologia ja retoriikka keskittävät suuren yleisön mielikuvituksen ihmisten ekonomisiin kohtaloihin. Median mahti antaa retoriikalle sellaista voimaa, mitä sillä ei ole ollut milloinkaan.

Mammonismi on mahdollisesti tyypillisin syntymässä olevan kulttuurin kulttuurihypnoosin muoto. Kulttuurihypnoosilla tarkoitetaan kokonaisia kulttuureja hallitsevia itseäänselvyyksiä, jotka vaikuttavat siihen, minkälaiseksi todellisuus havaitaan, ja vaikuttavat vielä sellaisella tavalla, jota ei pystytä kontrolloimaan, koska itseäänselvyyksistä ei olla tietoisia. On hyviä perusteita pitää mammonistista menestystä, välineiden kasaamista, oletusarvona.

Olisi kuitenkin väärin väittää, että mammonismi on vain tapahtumassa olevaan kulttuurimurrokseen kuuluva ilmiö. Jo Raamatussa on monta peruskertomusta, joissa mammonismia eritellään.

Paratiisin käärme oli mammonistisen menestyksen guru. Eksegeetit selittävät, ettei syntiinlankeemuskertomuksessa alkuäitiä ja alkuisää kiehtova hyvä ja paha tieto tarkoittanut esimerkiksi teoreettista tietämystä. Se tarkoitti kaikkea sitä, mitä mammonistiselta menestyjältä vaaditaan, menestymisen osaamista. Eeva ja Aadam uskoivat hyvän ja pahan tiedon puusta syömällä saavansa haltuunsa mammonistisen menestyksen avaimen. Jeesuksen kiusaukset olivat tulevan vapahtajan uran alkuvaiheen houkutuksia luopua kutsumuksesta mammonistisen menestyksen hyväksi. Nyt menestyksen guruna oli itse Saatana. Välineet kiusaajana ja viettelijänä ovat Raamatun perusteemoja. Mammonismi ei ole uusi asia, uutta on sen tavaton energia.

Mahti mammonistisen menestyksen käsitteistöönä

Thomas Hobbes on luonut klassisen kuvauksen siitä, kuinka välineet kaappavat vallan päämääriltä (äskettäin suomeksikin julkaistussa) kirjassaan *Leviathan* (1985). Hän käyttää keskeisenä käsitteenään välineiden vallankumouksen analyyssissä käsitettä *power*. Sen vastineena käytetään suomen kielessä usein sanaa *valta*. Niin menettelee muun muassa Leviathanin suomentaja. Kun hyvää vastinetta ei olekaan, joudutaan sietämään tätä käännöskäytännettä siitä huolimatta, että se on omiaan johtamaan suuresti harhaan.

Yksilön *power* on hänen tällä hetkellä hallussaan olevia keinoja saada haltuunsa mikä tahansa tulevan pyyteensä kohde³, Hobbes määrittelee. *Poweria* on luontaista. Luontainen *power* on tavanomaista suurempia fyysisiä ja henkisiä avuja⁴. Välineellistä eli hankittua *poweria* ovat kaikki ne tulevien pyyteitten tyydyttämisen välineet, joita yksilö saa haltuunsa käyttämällä luontaista *poweriaan*.

Power on kaikenlaisia voimavaroja. Se on fyysisiä pakottamiskeinoja, valtaa, arvovaltaa, kykyä manipuloida. Jopa miehen edullinen ulkomuoto on *poweria*. Hobbesin mielestä miehinen komeus on jonkinlainen lupaus pyyteen tyydyttämisestä ja siksi se sulkee miehen naisten ja muukalaisten suosioon.⁵

Yksilö voi saada käyttöönsä toisten ihmisten *poweria*, kun hankkii ystäviä – niitä saa muun muassa olemalla antelias ja vieraanvarainen –, saa komentoonsa sotajoukon tai palkkaa ihmisiä töihinsä. Kaikkein suurimman oman *powerin* lisäyksen saa se, joka saa haltuunsa kansantalouden ja valtiovallan⁶. Sitähän ahneet tietäjät alkuaseman kuvauksessani juuri tahtovatkin: maksimaalista *poweria*.

Valta ei ole läheskään tarpeeksi avara käsite sisällyttämään tätä merkitysten rikkautta. Mahti olisi parempi. Se viittaa kaikkeen siihen, mikä tekee asiat yksilölle mahdolliseksi. Se viittaa ennen kaikkea siihen, mikä saa yhden mahtamaan toiselle. Se selittää oivallisesti, mistä on kyse mahdollistamisessa (*empowerment*). Mahdin minkä tahansa ainesosan saattaminen köyhän ja syrjäytetyn käyttöön mahdollistaa hänelle sekä tarpeen tyydytyksen tason että osallistumistasen kohottamisen. Köyhän mahtia voi lisätä jakamalla hänelle rahallista avustusta tai antamalla perheelle ääniä valtiollisissa vaaleissa perheen koon mukaan, jolloin usein oletettavasti nimenomaan köyhien perheiden alaikäiset lapsilaumat antavat poliittista pontta köyhien vaatimuksille.

Hobbesin mahtikäsite on kilpailukäsite. Hän käsittää yhden yksilön mahdin tämän oman mahdin ja kilpailijan mahdin erotukseksi. Ikään kuin köydenvedolla kilpailijoiden kesken ratkaistaan se, kuka saa haltuunsa molempien pyyteen kohteen.

³ "The Power of a Man, (to take it universally), is his present means, to obtain some future apparent Good", luku X.

⁴ "The eminence of the Faculties of Body, or Mind" –*poweria* eivät ole lahjakkuus ja ruumiinvoimat itsessään vaan niiden enemmyys muiden ihmisten lahjakkuuteen ja ruumiinvoimiin nähden.

⁵ "Forme is Power; because being a promise of Good, it recommendeth men to the favour of women and strangers."

⁶ "The Power of a Common-wealth".

Lisäksi Hobbes olettaa, että ihmisillä on myös kyltymättömiä pyyteitä.

Mahdin käsitteen suhteellisuudesta ja eräitten pyyteiden kyltymättömyydestä – ainakin jotkut ovat hankkimassa aina vain uutta mahtia, ja siten toisia uhkaa se, etteivät he enää mahdakaan – yhdessä johtuu, ettei mikään määrä mahtia ole koskaan riittävä. Yksilön on haalittava taukoamatta lisää mahtia, jotta voisi turvata edes nykyisen mahtinsa. Niinpä Hobbes käsittääkin ihmiselle tyyppilliseksi taipumukseksi kyltymättömän ja taukoamattoman lisämahdin jahtamisen aina siihen saakka, kun kuolema vapauttaa hänet siitä ahdistuksesta, että hän lakkaa mahtamasta toisille yhtä kyltymättömille mahdin haalijoille.⁷

Hobbesin oletukset antavat mammonismille eli keinojen itseisarvoiselle kasamiselle järjellisen perustelun ihmisen psykologiassa ja markkinoiden sosiologiassa.

Vähemmänkin voimakkaat ja mahdollisesti vähemmän kiistanalaisetkin pohdinnat johtavat määrittelemään yksilön oletusarvoksi oman mammonistisen menestyksen. Sen tekee luonnolliseksi jo Hobbesin tapa ottaa huomioon arvot kuvauksessaan. Arvot ovat tulevia pyyteen kohteita, jotka eivät välttämättä ole tällä hetkellä edes ennakoitavissa. Mahtia on kyky maksaa toistaiseksi vielä anonyymeistä arvoista.

Itsessään järjellistä ei olisi pitäa päämääriä ja keinoja toistensa kilpailijoina, vaan valintatilanteet pitäisi nähdä päämäärien eli arvojen välisenä kilpailuna. On kuitenkin vaikea mieltää tällä hetkellä nimettävissä olevan ja tulevaisuuden anonyymien arvon välillä tapahtuvaa valintaa. Mahtiin tiivistyvät abstraktisessa muodossa kaikki mahdolliset tulevat arvot, mikä tekee mielekkääksi verrata toisiinsa tätä arvotiivistettä ja tällä hetkellä nimettävissä olevaa arvoa. Näin tulevat keinot ja päämäärät toistensa kilpailijoiksi.

Satoja miljoonia optioeduillaan rahastaneella yritysjohtajalla ei olisi edes aikaa luetella niitä päämääriään, joita aikoo syliinsä vyöryneestä aarteesta tulevina vuosina rahoittaa. Hänen on psykologinen pakko tehdä valintojaan ajatellen, että miljoonat itsessään ovat arvo.

Nykykulttuurin analyysissä erityisen keskeisiä mahdin aineksia ovat raha, kuten aina on ollut, sekä julkisuus ja valta. Elämyksiä ja nautintoa toki haetaan mammonistisessakin kulttuurissamme. Elämykset ja nautinnot voinevat kuitenkin vain harvoin olla mahtia eli keinoja turvata tuleva pyyteen tyydytys. Ne kuuluvat päämäärien eli arvojen, eivät keinojen kategoriaan.

Kaikille näille kolmelle mahtitekijälle on yhteistä se, että ne ovat tulevan pyyteen tyydytyksen (ja henkisempienkin arvojen kuin fyysisten pyyteiden tyydytyksen) hyvin abstrakteja, hyvin yleisiä lupauksia.

Julkisuudessa ja vallassa – ilmeisemmin kuin rahassa – on mukana myös välitön tyydytys. Julkisuus on mahtia mutta tyydyttää välittömästi myös turhamaisuutta. Valta on sitä, että toisten voimavarat ovat käytössä omina voimavaroina, mutta tulevien pyyteiden tyydyttämisestä riippumaton nykyisen pyyteen tyydytys on se, että on itsessään kiva käskää ja nähdä toisten tottelevan. Ehkäpä tässä on kyseessä samanlainen johdannainen tyydytys kuin toisen ihmisen charmantin ulkonäön ihailemisessa. Toisen charmi on, Hobbes väittää kyyniseen ta-

⁷ "I put for a generall inclination of all mankind, a perpetuall and restlesse desire of Power after power, that ceaseth onely in Death." Luku XI.

paansa, jossakin mielessä vihjaus pyyteen tyydyttämisen mahdollisuudesta. Iloitsemme tämänhetkisestä vallankäytöstä ja nyt havaitsemastamme jonkun toisen viehätysvoimasta, koska ne pitävät vireillä toivoa tulevaisuuden pyyteiden tyydyttämisestä.

Eräin ehdoin on siis uskottavaa asettaa mammonistinen menestys yksilön käyttäytymisen oletusarvoksi ja määritellä arvo asiaksi, jonka hyväksi yksilö on tarpeen tullen valmis luopumaan osasta mammonistista menestystään.

Mahti arvojen yhteisenä mittana?

Monet arvot ovat jossakin mielessä yhteismitattomia, kaikki aidot arvot ovat toisessa mielessä keskenään yhteismitallisia.

Voi olla kulttuureja, joissa yksilö pitää omaa kunniaansa sillä tavalla mittaamattoman arvokkaana, että on valmis luopumaan kaikesta mammonistisesta menestyksestään esimerkiksi tekemällä harakirin pelastaakseen kunniansa. Voi olla kulttuureja, joissa uhrautuva rakastaminen on niin mittaamaton perusarvo, että ihminen voi antaa nostaa itsensä ristille rakkautensa uhriksi.

Jotta yksilöllinen kunnia ja uhrautuva rakkaus olisivat arvoina verrattavissa toisiinsa, tarvittaisiin kolmannen kulttuurin näkökulma, josta käsin näitä arvoja voisi vertailla. Se olisi kuitenkin mahdotonta, koska tuon kolmannen kulttuurin soveltama arvonmitta olisi vain uusi arvo, jonka vertaileminen kahden aikaisemman arvon kanssa vaatisi neljännen kulttuurin mittoineen ja niin edespäin. Kulttuuriset perusarvot ovat perimmäisiä näkökulmia elämään ja sellaisina keskenään vertailevasti mittaamattomia. Tämä on ainakin yksi tapa perustella Berlinin väite (1978), jonka mukaan on olemassa yhteismitattomia arvoja.

Kokonaan toinen asia on se, että yhden yksilön arvotaloudessa kaikilla arvoilla on yhteinen mitta. Arvo ei ole aito, jos sen hyväksi ei olla valmiita luovuttamaan tarpeen vaatiessa mammonistisen menestymisen mahdollisuuksia. Sama yksilö voi arvostaa sekä kunniaansa että rakastaa uhrautuvasti jotakuta tai jotakin. Säilyttääkseen kunniansa hän voi olla valmis luopumaan aika suuresta määrästä omaa mammonistista menestystään, ja aika paljon sitä hän on valmis uhraamaankin rakastettunsa tähden. Kuinka paljon hän on valmis luopumaan kummankin arvonsa hyväksi, on periaatteessa mitattavissa oleva asia, ja mittausten pohjalta arvoja voidaan verrata suhteellisesti toisiinsa. Saman elämän sisällä arvot ovat yhteismitallisia.

Eri asia ovat koko elämää hallitsevat perusarvot. Kokonainen elämä, joka omistetaan omalle kunnialle, ja kokonainen elämä, joka omistetaan jollekulle tai jollekin, jota rakastetaan, eivät ole suhteellisesti arvoitettavissa: jokainen näkökulma, josta käsin arvotetaan, on uusi näkökulma, jota pitäisi samalla tavalla kyetä arvottamaan suhteessa kahteen aikaisempaan jostakin toisesta näkökulmasta.

Elämää suuremmat valinnat

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa mielekkään sitoutumisen ja siis ylipäänsä mielekkään ihmiselämän perusehtona on, että yhteiselämässä vallitsevat ni-

menomaan moraalisen luottamuksen olosuhteet. Moraalisen luottamuksen olosuhteet vallitsevat, jos ihmiset yleensä voivat luottaa siihen, että toiset tekevät oikein siksi, että se on oikein eivätkä vain siksi, että se on heidän mammonistisen menestyksensä ehtona. Voin esimerkiksi luottaa siihen, että se isompi mies, joka kävelee minua vastaan jalkakäytävää pitkin, ei lyö minua eikä ota salkkuaani, vaikka ketään muita ei olekaan näkyvissä eikä olisi todennäköistä, että poliisi jälkikäteen pystyisi tunnistamaan hänet ja saamaan hänet vastuuseen teostaan.

Tämä esimerkki on kovin ajankohtainen. Viime vappuna päivystänyt lääkäri sanoi televisiossa hyvin useiden vastaanotolle tulleitten potilaitten saaneen vammoja sen tähden, että joku täysin tuntematon vastaantulija löi heitä päähän pullolla tai muutoin vahingoitti heitä. Tämä on uutta kehitystä vappukulttuurissamme, lääkäri sanoi. Eilisen (tätä kirjoittaessani eilisen) iltapäivälehdessä uutinen kertoi nuoren ihmisen – lapsen – joutuneen bussissa tuntemattomien nuorten saartamaksi ja heidän estäneen hänen pääsynsä pois kyydistä. Kun hänen kuitenkin onnistui poistua, hän havaitsi reidessään pistohaavan. Moisia uutisia kuunnellessa on helppo luoda mielikuva painajaismaisesta yhteiskunnasta, jossa rakentava yhteistoiminta ihmisten välillä olisi oikein vaikeaa.

Jotta pääsemme tutkimaan moraalisen luottamuksen olosuhteitten käyttökelpoisuutta moraalin peruskäsitteenä, on selitettävä elämää suuremman pelin ja elämää suurempien valintojen käsitteet.

Elämää suurempien valintojen pohtimiseen päädyin, kun kymmenisen vuotta sitten ryhdyin ohjelmoimaan itse oppivaa pokeripeliä tietokoneeseen. Sen piti oppia itse eri pokerikäsien arvo ja niiden oikean käsittelyn strategia itse itseään vastaan pelaamistaan pokerieristä. (Laadin ohjelman jakomieliseksi *multimind*-persoonaksi: pelaajat eivät tiedä toistensa korteista eivätkä laskelmista.)

Olin puuhannut aika kauan ohjelman parissa ennen kuin käsitin, ettei sellainen ohjelma ollut periaatteessakaan mahdollinen. Joskus, joskin hyvin harvoin, pokerin pelaaja saa hyvin hyvän käden, yhden parhaista mahdollisista. Silloin hänen on rationaalista nokittaa kaikki, mitä hänellä on. Vastustajallakin tosin saattaa olla erittäin hyvä käsi, jopa parempi. Se, että molemmilla kahdesta pelaajasta olisi erittäin hyvä käsi samassa erässä, on vielä paljon harvinaisempaa kuin se, että jommallakummalla on. Se on niin harvinaista, ettei ole rationaalista antaa tuon kauhean vastoinikäymisen mahdollisuuden pidättää panostamasta koko mahtiaan peliin. (Ihmisten kyky estää tunteitten väikkyminen kasvoillaan on rajallinen, mutta tietokone ei ilmehdi.)

Se että on oppinut aiemmista peleistä, merkitsee sitä, että tietää, kuinka paljon kannattaa yleensä panostaa tietynlaiseen käteen. Ei ole mahdollista oppia mitään sellaista, mikä estäisi tekemästä virheitä tilanteessa, jossa molemmilla on harvinaisen hyvä käsi. Riippumatta aiemmista peleistä tehdyistä yleistyksistä tässä pelissä on joka tapauksessa rationaalista panostaa kaikki, vaikka hyvällä strategialla olisi koonnut minkäläisen pääoman hyvänsä, ja velkaakin pitää varautua ottamaan vaikka kuinka paljon, jos tietokoneohjelmaan on ohjelmoitu sellainen mahdollisuus. Jos voittaa, hyvä on, jos häviää, kaikki on mennyt.⁸

⁸ Oppikirjoissa on usein esimerkkinä toinen samantapainen peli, Pietarin paradoksi. Kysytään, paljonko kannattaa maksaa päästäkseen pelaamaan rajattoman rikasta pankkia

Pelierä on elämää suurempi erä silloin, kun yhdellä teolla on mahdollista tuottaa tai menettää enemmän mammonistista menestystä kuin voi voittoa tai hävitä kaikilla muilla elämänsä valinnoilla yhteensä. Luotan moraalisesti toisiin ihmisiin eli uskon eläväni moraalisen luottamuksen olosuhteissa, jos uskon, että useimmat toiset ihmiset eivät loukkaisi minua oikeudettomasti, vaikka heillä olisi mahdollisuus niin tekemällä voittoa riskittömästi jokin elämää suurempi pelinsä.

Prudentiaalisen etiikan perusongelma on nimenomaan elämää suuremmis- sa valinnoissa. Jos yhdellä rötöksellä on mahdollista saavuttaa enemmän menes- tystä kuin toimimalla kunnan ihmisen tavoin koko elämänsä ajan, prudentiaali- nen etiikka neuvonee rötöstä. Paradigmaattisena tapauksena olen useimmiten ajatellut vanhuuden uhkaamaa kuninkaanpoikaa, joka huomaa isänsä, mahdot- toman sitkeän ukon puristavan tiukasti valtikkaansa laihaassa, kalvaassa ja aina vain rypistyvässä kourassaan vuosikymmenestä toiseen.

Doping-skandaalin opetukset

Kansa käsittää sodan ja rakkauden elämää suuremmiksi peleiksi. Panokset ovat näissä peleissä suuremmat kuin kaikissa elämän muissa peleissä yhteensä. Kansa käsittää, että sellaisissa tilanteissa menestyksen etiikka on paikallaan, ja muotoi- lee käsityksensä periaatteeksi ”sodassa ja rakkaudessa kaikki keinot ovat sallit- tuja”.

Jos periaate todellakin on kansan elävässä elämässä soveltamaa etiikkaa, yhteiskunnassa eivät vallitse moraalisen luottamuksen olosuhteet. Jokainen, joka tekee luottavaisesti merkittäviä sijoituksia, esimerkiksi sitoutuu tärkeällä tavalla yhdessä toisten kanssa, menettelee naiivisti.

Käyn seuraavassa pitkän keskustelun huippu-urheilumme moraalista. Kun tapaus on tuore ja kaikille tuttu ja aiheesta on runsaasti mediamateriaalia, huip- pu-urheilu on hyvin sopivaa materiaalia kuntaetiikan kannalta relevanttiin ana- lyyysiin. Olen perustelemassa väitettä, jonka mukaan yksilöön kohdistetun mo- raalisen vaatimuksen sisällöksi eli substanssiksi ei ole tarkoituksenmukaista kä- sittää sitä, että yksilö olisi moraalinen.

Lahden MM-kisoissa paljastunut doping-skandaali aiheutti mediassa kes- kusteluvyöryn, jossa ilmeni, kuinka itsestään selvää vilppiin syyllistyneissä pii- reissä oli äsken mainittu kansanetiikka. Kukaan ei tunnustanut mitään, jollei ol- lut pakko. Vilpin tekoa ei niinkään kaduttu kuin pahoiteltiin kiinni jäämistä ja toki sitäkin, että kömpelästi kiinni jäämällä rikottiin ihailijoitten ja kansan luot- tamus huippu-urheilijoiden hiihtomenestyksen aitouteen. Vilpilliset hiihtäjät sanoivat toinen toisensa perään – tuota fraasiani tosin käyttämättä – että heitä sokaisi se, että MM-kisat ovat elämää suurempi peli.

---

vastaan peliä, jossa heitetään lantia niin monta kertaa peräkkäin kuin saadaan klaavoja. Pankki sitoutuu maksamaan 2 potenssiin k markkaa, jos perättäisten klaavojen luku on k. Oikea vastaus on, ettei ole summaa, jota ei kannattaisi tarjota pankille tuohon peliin päästäkseen.

Käydessäni yhä uudestaan läpi median tuottamaa materiaalia ymmärsin, että olin aivan hyvällä syyllä parin vuoden aikana alkanut suhtautua yhä varauksellisemmin sitoutumisen ja luottamuksen etiikan perusajatukseen, jonka mukaan sitoutuminen ja ylipäättään mielekäs ihmiselämä edellyttää nimenomaan moraalisen luottamuksen olosuhteita yhteiskunnassa. Se on liikaa vaadittu. Yleiseen moraaliseen luottamukseen ei ilmeisestikään ole aihetta, ja silti sitoumuksia tehdään ja niiden tekeminen on käytännössä mielekästä.

Nimenomaan moraalisesti en voi luottaa itseenikään. Luullakseni sama pätee kaikkiin ihmisiin. On jopa aika helposti kuvattavissa sellainen teoreettisesti mahdollinen elämää suuremman pelin tilanne, ettei kai kukaan voisi rehdisti väittää olevansa varma tekevänsä siinä oikein siksi, että se on oikein. Onhan tarjona suurempi palkinto kuin kaikki se, mitä yhteensä saa tavalliselta elämältä, tai uhkana suurempi vahinko kuin yhteensä kaikki vahingot, joita tavallisen elämän aikana on tapahtunut tai todennäköisesti tapahtuu. Moraalinen luottamus – siinä merkityksessä kuin sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa olen tätä käsitettä käyttänyt – ei ole rationaalista, eivätkä yhteiskunnassa siis vallitse moraalisen luottamuksen olosuhteet. Jos luottamus on mielekkään elämän ja ainakin mielekkään yhteiselämän ehtona, sen on oltava paljon vähemmän kunnianhimoista kuin nimenomaan moraalista luottamusta.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa on siis olennaisesti kestämatön perusoletus.

Moraalifilosofia itsestänselvyyksien todistelemisena

Kertoessani itsekriittisestä havainnostani muuan filosofi ihmetteli, kuinka olin tehnyt noin tavanomaisen ja kaikille itsestään selvän havainnon. Muut ovat sen aina tienneet. Ihan varmaan ei olekaan kovin suuri uutinen useimmille, jos heille kerrotaan, että varsin monen ihmisen moraalit on hatara.

Etiikan olemus käsitetään kuitenkin väärin, jos torjutaan tällaiset itsestään selvät huomiot asiallisen etiikan piiristä. Hyvin monet ihmiset tekevät useita asioita oikein, eikä siinä vielä ole mitään eettistä. Toiset ihmiset uskovat vielä tietävänsäkin, mikä on oikein, muttei sekään vielä ole etiikkaa. Eikä etiikkaa ole, jos toimii noudattaen eetikon ohjeita.

Etiikkaa on se, että tietää, miksi jokin asia on oikein. Sitä ei voi kirjoista lukea, ei ottaa yleisestä mielipiteestä tai traditiosta. On itse henkilökohtaisesti oivallettava. Koko eetikon työ on itsestänselvyyksien todistamista. On itsestään selvää, että pitäisi olla tekemättä väärin. Yhtä itsestään selvää on, ettei terävällä esineellä saisi huvikseen tökkäistä pistohaavaa toiseen nuoreen ihmiseen, joka vain sattuu olemaan samassa raitiovaunussa. Etiikkaa on se, että omakohtaisesti oivaltaa, miksi mikin on väärin ja mitä se tarkoittaa, että jokin on väärin.

Se itsestänselvyys, että on järjenvastaista luottaa siihen, että moraalisen luottamuksen olosuhteitten kannalta tarpeeksi monet ihmiset pidättyisivät tekemästä väärin myös elämää suuremmissa valinnoissa, on tärkeä oivaltus. Se romuttaa kohtalokkaasti sitoutumisen ja luottamuksen etiikkani perusteita.

Rinnakkaisuutta löytyy rakkauselämästä. Kaikki ehkä ovat aina tienneet, että Liisa on kaunis ja kaikin tavoin viehättävä ihminen. Minun rakastumiseni alkaa

siitä, että havahdun omakohtaisesti huomaamaan tämän itsestänselvyyden. Olipa muiden laita miten oli, rakastuneelle ei rakkaudessa eikä sen kohteessakaan ole mitään itsestään selvää. Omaa etiikkaa on se, että jokin tulee omaksi lihaksi.

Ei ole eetikon tehtävä sanoa ihmisille, mikä on oikein missäkin asiassa. Tuskin hän useinkaan voisi rehdisti väittää edes tietävänsä sitä paremmin kuin joku toinen ihminen. Hänen tehtävänsä on auttaa ihmisiä omakohtaisesti päättämään, mikä on oikein ja ennen kaikkea, miksi ne asiat, jotka ovat oikein, ovat oikein.

Filosofinen etiikka on itsestään selvien asioiden todistelemista. Ihmisen eettinen kasvu on havahtumista ymmärtämään omakohtaisesti uusia, mutta itse asiassa itsestään selviä asioita.

Onko moraalit romahtamassa?

Ei tarvitse olettaa, että ajalle tyypillisiin moraalisiin skandaaleihin olisi syynä se, että ihmisten moraalit olisivat jotenkin luhistumassa. Oma analyysini Lahden tapahtumista julkisuudessa meni vaarallisen lähelle tällaista käsitystä (viittaa Helsingin Sanomissa julkaistuun kolumniini pian skandaalin jälkeen). Tarkennan nyt kantaani.

Ajan kulttuuri on muuttumassa. Ihmiset, joiden moraaliset asenteet ovat entiset, käyttäytyvät ymmärrettävistä syistä eri tavoin muuttuneessa kulttuurissa. Avainasemassa on elämää suurempien valintojen käsite.

Menestyksen merkitys kärjistyy, kun mammonistiset opit vapautuvassa maailmantaloudessa leviävät ja julkisuuden mahti paisuu. Ihmiset näkevät, kuinka perusteellisesti kohtalot voivat muuttua yhdessä yössä. Optiot luovat muutamassa vuodessa satojen miljoonien omaisuuksia ihmisille, joilla ei ennen ollut mitään. Media luo ja musertaa kuuluisuuksia. Syntyy vaikutelma, jonka mukaan kuka tahansa voisi aamulla herätä satojen miljoonien ihmisten tuntemana ja satoja miljoonia markkoja omistavana ihmisenä.

Pitkin maailmaa valtoimenaan huitelevien miljardien ja elämää hallitsevan mediajulkisuuden säihkeessä huumaantuu moni. Meistä alkaa tuntua, että sodan ja rakkauden etiikka on ylipäänsä oikea etiikka nykymaailmassa. Tästä syystä menestyksen etiikka saattaa olla tyypillinen nykyajan ilmiö. Se, että hiihtäjät käyttäytyivät elämää suuremmassa pelissä sillä tavoin kuin kansan mukaan on asiallista käyttäytyä muun muassa sodassa ja rakkaudessa, ei välttämättä todista sitä, että ihmisten arvomaailmat ovat kuihtuneet ja siihen liittyen kyky tuntee syyllisyyttä ja moraalista katumusta olisi hävinnyt. Elämästä vain näyttää tulleen elämää suurempi tapahtuma ja show mammonististen menestystarinoiden ja julkisuuden palvonnan aikakaudella.

Huippu-urheilun ”kaksinaismoraali”

Moni kommentoi sitä, että Hiihtoliitossa vilppiin osallistuneet edustajat kyllä pahoittelivat käyttäytymistään, mutta pahoittelivat nimenomaan sitä, että jäivät

kiinni. Sen sijaan että olisivat tunteneet syyllisyyttä, he näyttivät olevan häpeis- sään. Hiihtoliiton edustajien häpeä ei ollut itsekeskeistä. He pyysivät suomalaisilta anteeksi sitä, että olivat nolanneet kannattajansa ja yleisönsä jäämällä kiin- ni vilpistä.

Huippu-urheilija saattaisi tehdä tietoisesti moraalittoman teon, jos sillä voisi edistää menestystään. Jos hän jäisi sellaisesta kiinni, hän tuntisi paitsi luonnol- lista sosiaalista häpeää paljastumisestaan ja sen aiheuttaneesta kömpelyydestään myös moraalista syyllisyyttä. Moraalisen syyllisyydentunnon puuttuminen kai- paa selitystä.

Tarjosin omassa puheenvuorossani mediassa liian kiireesti syyksi sitä, että ihmisten moraaliset tunteet muka näyttävät kuihtuneen arvomaailmojen kuih- tumisen tähden eli siksi, että menestyksen etiikassa muut arvot suhteessa mam- monistiseen menestykseen ovat kuihtuneet. Sekin selitys olisi mahdollinen. Toi- nen selitys on uskottavamman tuntuinen.

Muun muassa Mika Myllylä kuvasi huippu-urheilun arvomaailmaa kaksi- naismoraalin käsitteen avulla. On olemassa virallinen huippu-urheilun arvomaa- ilma ja epävirallinen huippu-urheilun arvomaailma. Virallinen arvomaailma tuo- daan esille esimerkiksi mediassa, ja se kirjoitetaan liiton eettiseen koodiin tai arvojulistukseen, joka sitten pannaan kassakaappiin. Epävirallisen mutta todellisen arvomaailman mukaan tehdään valinnat. Koetetaan välttää käryä. Jos käry käy, ei tunnusteta, jollei pakko tule vastaan. Huippu-urheilulla on näin ollen jul- kiset ja todelliset säännöt, jotka poikkeavat toisistaan.

Kaksinaismoraalin käsitteellä lienee yleisimmin kuvattu sitä, että omaan it- seen tai omaan ryhmään kohdistetaan lievempiä vaatimuksia kuin toisiin ryh- miin. Tyypillisesti miehet ovat aikoinaan oikeuttaneet itselleen laajoja seksuaa- lisia vapauksia. Jos heidän naisensa olisivat sallineet samanlaisia vapauksia itsel- leen, miehet olisivat tuhtuneet moraalisesti. Miehiä ja naisia velvoittivat erilai- set seksuaalimoraalisäännöt. Sitä sanotaan kaksoisstandardiksi.

Kaksoisstandardia kuvaa tätä kirjoittaessani Helsingin Sanomien nuorten palstalla käynnissä oleva keskustelu. Tytöt syyttävät poikia siitä, että nämä arvostelevat tyttöjen rintoja ja niiden koon riittävyttä, mutta eivät oleta, että ty- töt arvostelisivat poikien kaluja ja niiden koon riittävyttä. Se on kaksinaismo- raalia. Palstalle kirjoittavat tytöt eivät huomaa, että tulevat vastanaljailullaan ran- kaiseeksi tyttöjen rintojen arvostelusta niitä poikia, joiden kalun koon riittä- vyydestä on mahdollista keskustella. Ikään kuin sellainen kaksinaismoraali olisi oikeutettua, että ne pojat, joilla on varmasti tarpeeksi iso kalu, saisivat arvostella tyttöjen rintojen riittävyttä antamatta aiheutta moitteeseen. Kaksinaismoraalit ovat usein hyvin vaikeasti tiedostettavissa.

Virallisen ja todellisen arvomaailman eriytyminen huippu-urheilussa ei ole aivan samanlainen asia. Tässä kulttuurissa tosin on voimassa kaksoisstandardi, mutta kyse ei ole siitä, että toiset olisivat toisen ja toiset toisen standardin vel- voittamia.

Toinen standardihan ei velvoita ketään. Se velvoittaa vain sikäli, että kai- killa on velvollisuus tunnustaa sitä julkisesti. Sen luoma ainoa velvoite on suoja- ta lausumattomuuden tabulla sitä salaisuutta, ettei se velvoita mihinkään.

Toinen standardi velvoittaa kaikkia. Kaikkien on kilpailtava niillä säännöillä,

jotka ovat todelliset. Niiden sääntöjen rikkominen loukkaisi salaisuuteen vihi-kiytyneiden yksilöiden todellisia yhteistyösääntöjä, joita varmasti on, vaikka jo turvallisuussyistä niitä ei ole viisasta kirjata mihinkään. Kyse ei ole kaksinais-moraalista siinä merkityksessä kuin olen tottunut kaksinaismoraalin käsitteen ymmärtämään.

Julkiset salaisuudet

Kuvaisin urheilumaailman kaksoisstandardia mieluumminkin julkiseksi salaisuudeksi. Julkinen salaisuus on yksi sitoutumisen ja luottamuksen etiikan tärkeistä käsitteistä. Julkiset salaisuudet ovat arvoja, sääntöjä tai muita käytänteitä, jotka kaikki tietävät ja joita kaikki noudattavat, mutta kukaan ei lausu ääneen.

Julkisille salaisuuksille on usein ominaista se, että ne eivät voisi jatkaa elämänsä, jos joku lausuisi ne ääneen. Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu (1998) ottaa esimerkiksi julkisesta salaisuudesta (tätä termiä käyttämättä) kato-lisen kirkon liepeillä kukoistavat hengelliseksi toiminnaksi naamioituvat bisnekset, esimerkiksi Pyhän maan matkailun. Jos joku sanoisi ääneen, että kyse on liiketalouden arvomaailman piirissä tapahtuvasta toiminnasta eikä hengellisyyden viljelystä, toiminnan liiketaloudelliset edellytykset lopahtaisivat. Julkisen salaisuuden jatkumisen ehtona on, että kaikki osalliset kunnioittavat lausumattomuuden tabua (termi ei ole Bourdieun).

Arvoyhteisöt ovat valmiita joskus koviinkin keinoihin tukeakseen lausumattomuuden tabuja. Verovirkailija, joka arvostelee julkisuudessa virastonsa julkisia salaisuuksia, saa varautua ankaraan moraaliseen paheksuntaan ja muihin sosiaaliin sanktioihin. En tiedä, onko silloin tällöin julkisesti esillä olleissa tapauksissa todella ollut kyse sellaisten julkisten salaisuuksien ääneen sanomisesta, jotka ovat olleet todellisia, tai jos ne ovat olleet todellisia, onko salaisuuksien avulla suojattu laittomia tai moraalisesti paheksuttavia asioita. Ei ole totta, että tulta on aina siellä, missä on savua. Maailmassa on paljon savua ilman tulta, ilman pienintäkään kipinää.

Hiihtoliiton edustajien reaktioita ei tarvitse selittää vetoamalla siihen, että huippu-urheilupiireissä omatunto on näivettynyt menestyksen etiikan paineissa. Omatunto voi varsin hyvin olla tallella. Ehkäpä se on viritetty julkisen salaisuuden eetokseen. Huippu-urheilija toimii omasta mielestään moraalisesti, kun pelaa elämää suurempaa peliään todellisten eli sodan arvojen ja normien mukaisesti. Hänen on oikein pitää tiukasti kiinni lausumattomuuden tabusta. Kaksinaismoraalin saa paljastaa vasta pakon edessä ja silloinkin vain aivan välttämättömässä laajuudessa. Vilppiä tunnustettiin siitä syystä yleisöä tuskastuttavalla tavalla vain pakollinen pala kerrallaan. Kari-Pekka Kyrökin huomasi, että oltiin tilanteessa, josta ei selvittäisi muutoin kuin kertomalla ”koko” totuus eli myöntämällä sen verran, että tilanteesta selvittäisiin.

Luullakseni Hiihtoliiton tahot eivät kokeneet toimineensa moraalittomasti vaan kömpelösti. Siksi ei pitänyt odottaakaan, että heillä olisi ollut syyllisyydentunteita. Moraalisesti uskotaan toimittavan juuri silloin, kun toimitaan julkisen arvomaailman ja siihen kuuluvien julkisten sääntöjen vastaisesti. Siihen

saattaa pakottaa käynnissä oleva salainen sota, josta penkkiurheilijat eivät ole tietävinään.

Sekä oma elämäkokemukseni aika monenlaisten yhteiskunnallisten käytäntöjen piiristä – politiikasta, uskonnosta, tieteestä, yritys-elämästä, parisuhde-kulttuurista ja niin edelleen – että erilaisista skandaaleista julkisuudessa käyty keskustelu viittaavat siihen, että julkinen salaisuus on tyypillinen piirre yhteiskunnallisissa käytännöissä. Etiikan teoria, joka ei ota tätä huomioon, johtaa harhaan yleisöään. Kaikkialla vaikuttavat kahdet säännöt, toiset julkiset, toiset todelliset. Moraalikeskustelu, joka ummistaa silmänsä tältä tosiasialta, on teennäistä.

Tämän sanominen ei tarkoita julistusta, jonka mukaan moraaliksi olisi yhteiskunnassamme sortunut tai yleinen rappio vallalla. Mitkä eettiset implikaatiot kaksien arvojen ja kaksien sääntöjen systeemeillä on, riippuu siitä, millä tavalla todelliset säännöt poikkeavat julkisista säännöistä ja mitkä intressit pitävät yllä julkisia salaisuuksia. Hyvä moraaliteoria selittää, miksi luottamusta on, vaikkei yleiselle moraalille luottamukselle ole perusteita.

Fusku

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan ytimenä ovat viime vuosikymmenen puolivälin tienoilla kehittäessäni kepeyden filosofian perusajatukset. Kepeyden filosofia on todellisuuskuplien teoriaa eli sellaisten paikallisten käytäntöjen teoriaa, joissa eletään moraalissäännöistä riippumattomien, joskus ainakin näennäisesti niiden vastaisten sääntöjen mukaan. Paradigmana on korttipeli fusku. Fuskun säännöt sallivat vilpin mutta kieltävät kiinni jäämisen. Taitavimmin fuskanut, röyhkeimmin vilpistellyt mutta taitavimmin kiinni jäämistä välttänyt voittaa pelin. Pelin tenho on tavaton. Vallankin pienet lapset riemuitsevat siitä, että peli palkitsee samasta asiasta, minkä arkielämässä vallalla oleva moraaliksi ankarasti kieltää.

Huippu-urheilu on antanut itsestään sen kuvan, että se on aikuisten ihmisten kovin totista fuskua. Ongelmana on se, että on fuskattu sellaisten ihmisten kustannuksella, joista ainakaan osa ei ole tiennyt olevansa mukana fuskussa. Kepeyden filosofian periaatteet kieltävät sokeina leikkeinä leikit, joita leikitään sellaisten ihmisten kustannuksella, jotka eivät ole leikissä mukana vapaaehtoisesti eivätkä ehkä edes tiedä, että leikitään, puhumattakaan siitä, mitä leikkiä leikitään.

Alusta lähtien kepeyden filosofiaa kehitellessäni minua kiinnosti eettisesti neutraali eli viaton, joskus jopa eettisesti rakentava vilppi. Kaikki leikki on vilppiä, koska leikki on toimintaa sellaisten sääntöjen mukaisesti, jotka eivät oikeassa elämässä ole voimassa.

Useimmat leikit ovat viatonta vilppiä. Eettisesti arvokasta on arkipäiväisen kohteliaisuuden sisältämä vilppi. Narraamme toisiamme, jotta voisimme sietää toisiamme. Voitelemme yhteiselämäämme sanomalla toisillemme positiivisia ja kohottavia asioita, jotka eivät ole totta, kuten sanoja tietää ja kuten sen, jolle kohteliaisuus sanotaan, ainakin pitäisi ymmärtää. Ihmiselämän aivan keskeisiin arvoisältöihin kuuluvat taiteellisen vilpin, kaikenlaisen fiktion avaamat maailmat, joita oikeasti ei ole olemassa.

Silloin tällöin uskossakin olleena nuorukaisena minua aina kiinnosti, mitä ja miten toiset oikeasti uskovat. Minusta oli mahdollista, että kukaan meistä ei lausunut yksityistä salaisuuttaan ääneen. Kaikki suojelivat julkista salaisuutta: sitä, että uskominen oli muuta kuin yhdessä tunnustettiin. Myöhemmin, papiksi vihittyinä, olen huomannut olevani täsmälleen yhtä tietämätön siitä, miten kukin pappiskollegoista uskoo ja mihin.

Koska pappiskollega, joka ei jossakin mielessä aidosti usko, käyttäytyisi täsmälleen samalla tavalla kuin pappi, joka uskoo oikeasti, uskominen on todella toivottoman näkymätön asia.

Totuutta on turha myöskään suoraan kysyä asianomaiselta, sillä se, joka kertoo totuuden, jonka mukaan uskoo oikeasti, ja se, joka kunnioittaa julkisen salaisuuden lausumattomuuden tabua ja sen tähden väittää uskovansa oikeasti, vastaavat sangen luultavasti identtisellä tavalla. On sitten kokonaan eri asia, mitä oikeasti uskomisella tarkoitetaan.

Kaunokirjallisuudessa espanjalainen Miguel de Unamuno on yhdessä kertomuksessaan kuvannut pappia, joka käyttäytyy niin kuin uskoisi, vaikkei voi enää uskoakaan. Hän toimii niin rakkaudesta seurakuntalaisiin, jotka todella uskovat. Vaikka tästä ei yleensä liene kysymys, on varmaa, että sunnuntaista toiseen uskoa julistava pappi ei kaikkina sunnuntaina voi olla yhtä väkevässä ja ongelmattomassa uskossa. Saarnattava kuitenkin on, riippumatta siitä, onko sinä aamuna edes sinapinsiemenen verran omaa uskoa.

Luullakseni pappi on viattomasti vilpillinen, kun saarnaa niinäkin sunnuntaina, kun uskoa ei oikein ole, ihan samalla tavalla kuin muinakin sunnuntaina. Häntä ei voi vaatia aloittamaan saarnojaan katsauksella kunkinhetkiseen uskoonsa. Hän ei saarnaa yksilönä omasta uskostaan vaan virkamiehenä kirkon yhteisen tunnustuksen ilmaisemasta uskosta.

Ihmiset ovat vilpillisyydessään kekseliäitä. Uskonnollinen retoriikka on kehittänyt kieltä, joka sallii jollakin tavalla sanoa sen, mitä ei saa sanoa. Uskovaiset puhuvat paljon epäilyksistä, jotka heitä ahdistavat. Se ei näytä rikkovan lausumattomuuden tabua. Jos joku sanoisi sen sijaan, että hänestä Jumalan olemassaolo näyttää juuri nyt epätodennäköiseltä, hän rikkoisi lausumattomuuden tabun, vaikka sama asiaahan epäilysten taakan alla kilvoittelemisen kai tarkoittaa.

Suuri osa vilpistämmä, viattomasta ja vähemmän viattomasta, on siinä mielessä rehellistä, että uskomme itse vilppiimme. Ihminen on ainoa eläin, joka valehtelee itselleen ja onnistuu jopa olemaan niin vakuuttava, että uskoo omiin valheisiinsa. Vilpillä ja oman vilpin uskomisella saattaa olla jopa tavattoman tärkeä persoonaa rakentava rooli.

Robert Ornstein (1989), amerikkalainen aivotutkija, väitti 80-luvun lopulla, että ihmisen kuvitelma yhdestä hallitsevasta minuudestaan on sepite. Oikeasti ihminen on suuri joukko minuuksia, jotka valikoituvat hallitsemaan hänen käyttäytymistään tilanteen vaatimusten mukaisesti. Ihmisellä on kuitenkin tarve kokea itsensä ehjäksi ja yhdeksi. Sen tähden sepitämme kertomuksen elämästämme sellaiseksi, että se näyttää yhden ehjän minän elämältä. Kertomukseen sopivat tapahtumat otamme mukaan tarinaan. Ne muistikuvat omasta käyttäytymisestä ja omista valinnoista, jotka eivät sovellu kertomuksen juoneen, muutamme toisenlaisiksi, joskus jyrkästi todellisuutta väärentäen.

Kaksien arvojen, kaksien totuuksien ja kaksien sääntöjen olemassaolo siellä täällä on ihmisen kulttuurin luontainen piirre. Luultavasti yhteiselämä olisi mahdollonta, jollei piirrettä olisi. Sama piirre luo suurimpia yhteiselämän ongelmia.

Fuskaamisen etiikka

Moraalinen ongelma fuskaamisesta tulee poikkeustapauksissa. On kysyttävä, mikä intressi pitää yllä julkista salaisuutta. Fuskaksi kutsutussa korttipelissä intressinä on olla vallattomia yhdessä ja iloita karnevalistisesti käyttäkseni Mihail Bahinin (1995) käsitettä. Karnevalistinen nauru rähähteli, kun keskiajalla klovni sai olla päivän kuninkaana.

Karnevalistinen vilppi on viatonta. Viatonta on myös toisilleen vieraitten tangon tanssijoiden hehkeä meno tanssiravintolan lattialla. Kohteliaisuuden sisältämä vilppi on julkinen salaisuus, joka luo kumppanuutta. Ketään ei käytetä hyväksi, vaan konspiroidaan yhteisymmärryksessä ihmisten väliselle kanssakäymiselle otollisen ilmapiirin luomiseksi.

Kun kohteliaisuus kärjistyy imarteluksi, ollaan jo käyttämässä toisen heikkoutta omaksi hyväksi, kalastamassa etuja toisen turhamaisuutta liehittämällä.

Paheksuttavaakin fuskaamista siis on. Moraalisesti hävettävän käytänteen suojaaminen lausumattomuuden tabulla tavallisesti tarkoittaa toisten ihmisten alistamista pelkiksi oman menestyksen välineiksi. Heidät harhautetaan uskomaan omaksi vahingokseen epätosiin asioihin. Katolinen näennäinen hengellinen liikeyritys tuottaa taloudellisen tuloksensa käsittelemällä uskovaisia välineenään ja riistämällä heidän uskonnollisia tunteitaan.

Monet julkiset salaisuudet suojaavat moraalisesti häpeällistä syrjintää. Syrjintä on usein pyyteellistä oman edun valvontaa. Joskus se on syrjijän omankin menestyksen kannalta vahingollista menettelyä. Siihen ajavat kateuden kaltaiset irrationaaliset motiivit. Naisten syrjiminen on useimpien miesten etujen vastaista. Se merkitsee, että yhteisten ponnistusten taakse ei rekrytoida parhaita käytettävissä olevia voimia, mikä on kollektiivisesti vahingollista ja saattaa olla kilpailutilanteessa olevalle joukkueelle kohtalokasta.

Vain se mies, joka syrjäyttää naisen esimerkiksi viran haussa perusteettomasti, saattaa hyötyä yksityisesti enemmän kuin menettää osuutenaan yhteisestä vahingosta. Hän menestyy siis paitsi naisten ja erittäinkin juuri mainitun naisen myös kaikkien muiden miesten kustannuksella.

Syrjintää suojaavat julkiset salaisuudet kuten naisten tai maahanmuuttajien syrjiminen rekrytoinnissa teennäisin asiaperustein eivät aina ole syrjijän etujen suojaamista, eikä niitä aina edes kaiketi tarkoiteta syrjijöiden etujen edistäjiksi. On syrjintää aatteen vuoksi, ilman omanvoiton pyyntiä, omaksi vahingoksi.

Hiihtoliiton esimerkki ja kunta

Hiihtoliitolla lienee oma arvojuulistuksensa tai omat kirjatut määritelmänsä reilusta kilpailemisesta. Niin olen ainakin keskustelun kuluessa ymmärtänyt. On

käynyt ilmeiseksi, että sellaiset julistukset voivat olla retoriikkaa, jonka perimmäisenä tarkoituksena on palvella lausumattomuuden tabua.

Pohdintojeni relevanssi kuntakäytännön ja kunnallisten käytäntöjen etiikkaan on ilmeinen. Monet kuntien arvojulistukset ovat mainostekstejä. Ei ole tarkoituksenaan, että ne kuvaisivat realistisesti arkista todellisuutta kunnassa.

On kysyttävä, ketä halutaan harhauttaa ja millaisten intressien tähden. Useimmiten vastaus on rauhoittava. Menestyksen etiikan kyllästämä ilmapiiri houkuttelee kehumaan omaa firmaa ja esittäytymään epärealistisen myönteisessä valossa usein ikään kuin vain pelin henkeen sopeutuen, ei niinkään uskoen sillä mitään saalista saatavan.

Kepeyden filosofian periaatteisiin kuuluu väite, jonka mukaan kukaan ei ole viaton sivustakatsoja leikkimisessä yleensä, vaikkakin voi olla viaton sivustakatsoja jossakin leikissä (esimerkiksi julkisessa salaisuudessa, johon ei osallistu). Karnevaalin ja kohteliaisuuden suosiman fuskaamisen luonteen ymmärtäminen kuuluu aikuisen ihmisen kompetenssiin. Sellaiset eivät johda aikuista harhaan. Miehellä tai naisella, joka sanoo kohteliaisuuden, on oikeus vaatia, että kohde ymmärtää sen vain kohteliaisuudeksi.

Kepeyden filosofian suuria ongelmia on rajan vetäminen: mihin asti fuskaaja saa luottaa toisen kompetenssiin? Kuntien ja kunnallisten käytäntöjen, esimerkiksi kunnallisten professioiden tavanomaiset eettiset itsereklaamit ovat samalla tavalla ongelmallisia kuin poliittinen propaganda ja kaupallinen mainos. Jossakin kohdassa ylitetään luvallisen fuskaamisen raja ja siirrytään hyväksi käytävän harhaanjohtamisen puolelle.

Kunnan todelliset arvot ovat toinen asia kuin itsereklaamin intressissä julistetut vetovoimaiset ”arvot”. Kunnan todellinen arvo on asia, jonka tähden kunta tarpeen vaatiessa on valmis tinkimään menestyksestään. Kunnan annetun arvomaailman mukaan sen menestystä on kuntalaisten hyvinvointi. Kunnan luonteeltaan eettisiä arvoja ovat kaikki ne asiat ja periaatteet, joiden tähden kunta on tarpeen vaatiessa valmis tinkimään kuntalaisten hyvinvoinnista. Arvon julistaminen on lupaus toimia omaksi vahingoksi, kunnan ollessa kyseessä kuntalaisten vahingoksi, tilanteessa, jossa arvon kunnioittaminen sitä vaatii. Elleivät arvokeskustelijat ole selvittäneet tätä itselleen, keskustelu on kevytmielistä.

Eettisenä ongelmana kuntakäytännöissä ja kunnallisissa käytännöissä ovat todennäköisesti julkiset salaisuudet. Julkiset salaisuudet ovat todennäköisesti usein loiskäytäntöjä. Annetun arvomaailman kanssa ristiriitaiset tai kilpailevat arvomaailmat käyttävät yhteisiä voimavaroja vieraisiin tarkoituksiin. Kunnallisen arvokeskustelun tähdellinen tehtävä olisi paikantaa loiskäytännöt ja lausua ääneen lausumattomuuden tabun suojaamat salaisuudet.

Arvokeskustelu olisi näin ymmärrettynä arkisten käytänteiden kritiikkiä. Käytänteitä ei voisi kritikoida ilman että kritiikki osuisi myös toimijoihin, joskus nimeltä mainiten. Keskustelu olisi kipeä prosessi. Jollei sitä ohjattaisi ammattitaitoisesti ja vastuullisesti, siitä tulisi helposti repivä prosessi. Kaikkihan riippuu siitä, millaisista julkisista salaisuuksista ja loiskäytännöistä jouduttaisiin keskustelemaan. Olen ollut varautunut kipeitä prosesseja kohtaan aina siitä lähtien, kun osallistuin seurakuntien järjestämälle ryhmätyön kurssille 70-luvun alkupuolella. Kurssi repesi käsistä, aiheutti itkuja, perheriitoja ja julkisen skan-

daalin. Vastaavia kursseja päätettiin enää olla järjestämättä. Vaikka julkisia salaisuuksia olisi ja ne olisi hyvä sanoa ääneen, kustannukset saattavat olla niin suuria, ettei niihin sittenkään kannata kajota.

Moraalin näkökulmasta vasemmistolaisessa työväenliikkeessä olisi tarvittu menneinä vuosikymmeninä julkisia salaisuuksia auki repiviä arvokeskusteluja. Kaikki ne liikkeen jäsenet, jotka eivät olleet poikkeuksellisen naiiveja, tiesivät reaaliosialismin hirvittävät puutteet ja kaiken aikaa kasautuvat ongelmat. Vasemmistolaiset kuitenkin ajattelivat yleensä niin, että lausumattomuuden tabun rikkominen olisi tehnyt mahdolliseksi poliittisen menestyksen puolueena. Ehkä he olivat oikeassa. Kun reaaliosialismin romahdus paljasti julkisen salaisuuden, entisen kaltainen vasemmistolaisuus ei näytä enää mahdolliselta.

Esimerkki osoittaa, ettei organisaatiossa aina ole todellisia intressejä käydä todellista arvokeskustelua. Vaikka julkisia salaisuuksia on ja vaikka julistetut arvot ovat enemmän tai vähemmän fuskua, millään taholla organisaatiossa ei ehkä ole intressiä vapautua yhteisestä vilpistä. Niissäkin tapauksissa, joissa julkisten salaisuuksien ääneen lausuminen pitkällä aikavälillä voisi vapauttaa uusia voimavaroja organisaation annetun arvomaailman toteuttamiseen, lausumattomuuden tabun rikkominen saattaa olla repivä prosessi, johon kerta kaikkiaan ei uskalleta ryhtyä.

Amoraalinen ihminen

Kahden arvomaailman, virallisen ja todellisen, asetelmassa todellisten sääntöjen mukaan toiminut, virallisten sääntöjen rikkomisesta kiinni jäänyt taho ei mielestään ole toiminut väärin vaan astunut miinaan oman kömpelyytensä, kilpailijoiden harhautuksen tai huonon onnensa tähden. Luullakseni tästä näkökulmasta me arjen ihmiset näemme useimmat eettiset kärymme.

Palaan aina vain Lahden tapahtumiin. Muutamat vilpistä kiinni jääneet tuntuivat tienneensä, että tekivät moraalisisessa mielessä väärin. Elämää suurempi peli kuitenkin huumasi heitä niin, että he siitä huolimatta halusivat varmistaa menestyksensä vilpillisin keinoin, he selittivät, tosin omin sanoin.

Mikäli nämä lausunnot olivat vilpittömiä, olisi kaikesti ollut oletettava, että urheilija olisi elämää suuremman pelin huumasta seestyttyään katunut moraalisesti sitä menestystä, minkä oli hankkinut itselleen vilpillisin keinoin.

Todellisiin sääntöihin moraalisesti sitoutuneet, jotka rikkovat virallisia sääntöjä, ja ylivoimaiseen kiusauksiin sortuneet sääntöjen rikkojat, jotka ehkä tulevaisuudessa moraalisesti katuva lankeemustaan, eivät ole ainoat kuvattavissa olevat eettiset toimijatyyppit. Kolmas ryhmä ovat amoraaliset ihmiset: ne, jotka eivät ollenkaan avaa moraalin näkökulmaa valintojaan pohtiessaan.

Mammonistiselle menestykselleen elämänsä omistanut ihminen on yksi esimerkki amoraalisesta ihmisestä. On moraali-teoretikkoja, jotka pitävät mammonistisen menestyksen näkökulmasta edullisia valintoja moraalisesti oikeutettuina. Amoraalinen menestyjä ei ole tällainen egoistinen moraalifilosofi. Hän on vielä radikaalimpi. Hänen käsityksensä mukaan mammonistisen menestyksen näkökulmasta edullista valintaa ei tarvitse oikeuttaa. Sehän on järkevä valinta.

Amoraalisuus ei tarkoita samaa kuin epäamoraalisuus moraalin vastaisuuden merkityksessä. Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan retoriikan mukaan epämoraalinen on ihminen, joka panee toimeen ihmiskunnan vihollisuuksia eli kohotelee ihmisiä niin, että se särkee yleisen keskinäisen luottamuksen ehtoja yhteiskunnassa. Ihminen voi olla amoraalinen, vaikkei järjestäkään eikä ole edes taipuvainen järjestämään moisia ihmiskunnan vastaisia attentaatteja eli toimimaan käytännön tilanteissa epämoraalisesti. Hänellä voi olla muita syitä pidättyä sikamaisuuksista elämässään kuin moraalisia syitä. Esimerkiksi menestyksen etiikan mukaan elävällä voi olla nimenomaan omaan menestykseensä perustuvat syyt olla menestymättä epämoraalisin keinoin.

Katse ja omatunto

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan perusajatuksia on se, että moraalisenä agenttina toimiminen on katseenalaista toimintaa. Moraalia on se, että kaikki yhdessä katsovat kuhunkin erikseen. Jos katseen kohteena olevan toimijan nähdään aikovan sabotoida luottamuksen olosuhteita, häntä kielletään. Jollei hän tottele, häntä rangaistaan moraalisiin sanktioin eli häneltä pidätetään moraalinen kunnioitus tai häntä suorastaan halveksitaan moraalisesti. Omantunnon käsite kytkeytyy siihen, että oma katseeni kohdistuu omaan käyttäytymiseeni ja siihen, mitä olen yhtenä katseena kaikkien katseitten joukossa. Näin siis selitin sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa.

Ajatukseni moraalista katseenalaisuutena sai alkunsa sepittämästäni kertomuksesta ahneitten tietäjien kokouksesta. Ahneitten tietäjien kokous on vastineeni Rawlsin alkuasemalle. Kerroin ahneista tietäjistä ensimmäisen kerran 1990 julkaistussa kirjassani *Välittämisen tauti*. Kuvaus ahneista tietäjistä, jotka katsovat toisiinsa pyyteellisillä katsein, johti myöhemmin mieltämään moraalisen käyttäytymisen nimenomaan ensin toisten, sitten myös omien silmien alla eletäväksi elämäksi ja tehtäväksi valinnoiksi.

Oman katseen liitin toisten katseisiin ensimmäisen kerran pohtiessani artikkelissani *Euroisänmaallisuus* (1996) kepeyden filosofiaa eli leikin etiikkaa. Kepeyden filosofian toisen peruslauseen mukaisesti sokeat leikit ovat kiellettyjä. Jotta leikki ei olisi sokeaa, jonkun on jostakin näkökulmasta katsottava leikkijöitä moraalisesti arvioivalla katseella. En kuitenkaan onnistunut käsittämään, mistä muusta leikin todellisuuskuplaan voisi katsoa kuin toisen leikin todellisuuskuplasta. Kepeyden filosofian neljäs peruslause sanookin, ettei kuplien ulkopuoliossa todellisuudessa asu ketään.

Ratkaisun ongelmaani näytti tarjoavan itseironian käsite. Leikkijät keskelä leikin hurmaakin toivottavasti katsovat itseään ja leikkiään itseironisella katseella. Niin kauan kuin itseironiaa riittää, leikillä ei ole pyrkimystä muodostua sokeaksi. Kun itseironia sammuu, leikki sokeutuu. Sen tähden moraalinen on sitä, että elämme ja teemme valintojamme oman moraalisesti arvioivan katseemme alla.

Itseironisen katseen käsite on yksi tapa puhua omastatunnosta. Omantunnonihminen on sellainen ihminen, joka on muiden mukana tarkastelemassa omaa

käytöstään, ja mikäli oma käytös näyttää vihamieliseltä ihmiskuntaa kohtaan, moraalisesti tuomitsemassa sitä.

Omantunnon käsitettä selittää olennaisesti juuri olemuksen jakautuminen kahtia silloin, kun moraalin näkökulma avataan. Olen itse arvioimassa itseäni eli siis toisella olemukseni osalla arvioin, toisella olen arvion kohteena. Saatan hyvinkin kiihkeästi haluta tehdä juuri sitä, mitä olen yhdessä toisten kanssa kieltämässä itseltäni.

Nämä ovat ne kuuluisat apostoli Paavalin kaksi eri lakia, jotka vaikuttavat yhtä aikaa saman yksilön jäsenissä. Omaatuntoa tarkoittavat termit eri kielissä tuovat esille tätä jännitystä. Omantunnon soimaukset ovat oman tunnon soimauksia, mutta myös yhteisen tunnon (esimerkiksi *con-science*, *sam-vete*) ilmauksia. Molemmat erikielisten termien tähdentämät näkökulmat ovat yhtä aikaa havainnollistettavissa piirinä, jossa kaikki ihmiset istuvat katsellen vuoron perään jorkaiseen, ja kun katse kääntyy itseän, liittyen sisäisesti toisten katseeseen.

Moraalin puuttuva rengas

Täysin epäsovinnainen ihminen, jos heitä onkaan, ei suostuisi toisten ihmisten katseltavaksi tai ei ainakaan piittäisi siitä, miltä hänen valintansa toisista ihmisistä näyttää. Moraalin näkökulma on yksin hänen oman itseän suuntautuvan katseen näkökulma. Taidemaalari van Gogh lienee ollut aika epäsovinnainen ihminen, koska kerrotaan, ettei kukaan ostanut yhtään hänen tauluaan hänen elinaikanaan eikä hän silti muuttanut maalaustyyliään.

Toisinkin tätä jännittävää maalaripersoonaa voi tulkita. Ehkäpä hän koki olevansa jonkin virtuaaliyleisön arvioitavana, esimerkiksi tulevaisuuden ihmisten silmätikkuna, sellaisen joukon, millainen taideyleisön olisi tullut olla, vaikkei vielä ollut.

Täysin epäsovinnainen ihminen ei piittäisi tulevaisuudenkaan oletettavasti kehittyneempien ihmisen arvioista. Hän tekisi päätöksiä tietoisena vain omasta arvioivasta katseestaan. En tiedä, oliko van Gogh täysin epäsovinnainen ihminen vai pikemminkin tulevaisuudesta häntä tuijottavista katseista tietoinen ihminen.

Ihmiset, jotka eivät ole täysin epäsovinnaisia, voivat mieltää eri tavoin sen katsojakunnan, joka heidän käyttäytymistään arvioi. Tämä auttaa erottamaan toisistaan moraalisen ja konventionaalisen eli sovinnaisen toimijan. Moraalinen toimija on kahtia jakautunein persoonin kaikkien (omansa ja toisten) katseitten kohteena. Sovinnaisen toimijan toimintaa arvioivat pelkästään kaikki muut.

Aiemmin todettiin oletusarvoksi oma mammonistinen menestys. Jos ihminen on moraalinen, moraalinen asettaa menestykselle rajoitteita. Ne ovat moraaliperiaatteita, jotka hän on valmis ottamaan huomioon valinnoissaan. Moraali on hänelle arvo, josta hän on halukas maksamaan. Milloin moraalinen vaatii, hän luopuu vapaaehtoisesti tarpeellisesta määrin omasta menestyksestään. Usein moraalinen vaatii sitä, ettei tule menestyä yksipuolisesti toisten kustannuksella eli riistää toisia.

Amoraalinen ihminen ei miellä moraalisia rajoitteita menestyksen tiellä. Jos hän on ainakin jossakin määrin sovinnainen, hän ottaa huomioon toisten ih-

misten mielipiteen. Sen hän voi ottaa huomioon esimerkiksi mukavuudenhalun, arkuuden, arkipäiväisen viisauden, liiketaloudellisen tai poliittisen rationaalisuuden vuoksi tai ollessaan tiedeyhteisön jäsen kollegojen arvonannon tärkeyden vuoksi.

On todennäköistä, että nämä motiivit useimmiten riittävät estämään sovinnasta ihmistä käyttäytymästä epämoraalisesti. Ihminen, jolla ei tosin ole omia ihanteita mutta on suunnaton halu saada toisilta moraalista kunnioitusta, voi helposti voittaa ihanteelliset ihmiset uhrautuvaisuudessaan toisten ihmisten ihanteitten puolesta. Sovinnainen ihminen voi siis tässä merkityksessä ylittää moraalin vaatimukset.

Moraalifilosofiassa moraalin vaatimusten ylittämistä kutsutaan supererogatioksi. Koska amoraalisella ihmisellä itsellään ei ole moraalialueita, hän kunnostautuu ylittämällä toisten ihmisten asettamat moraaliset vaatimukset. Emme koskaan voi tietää moraalisiin huippusuoritukseen yltäneestä ihmisestä, onko hän epätavallisen moraalinen vai pikemminkin sosiaalisesti epätavallisen kunnianhimoinen ihminen.

Johtopäätös on selvä. Siitä, että yksilö ei tee sikamaisuuksia toisille ihmisille, ei voi päätellä, että moraalitietoisuus motivoi häntä. Siitä, että ihmiset elävät säädyllisesti toistensa kanssa, ei voi päätellä, että yhteiskunnan moraalinen infrastruktuuri on kunnossa. Jos yhteisen katseen kontrolli on tehokas ja jos ihmiset ovat tavallista herkempiä toisten taholta pelättävissä olevalle paheksunnalle, asiat sujuvat kyllä aivan kuin ihmiset olisivat moraalisia ja aivan kuin yhteiskunnan moraalinen infrastruktuuri olisi kunnossa. Jos yhteiskunnan moraalinen infrastruktuuri on mielekkään sitoutumisen ehtona, emme voi koskaan sitoutua mielekkäästi, koska emme voi koskaan tietää, onko yhteiskunnan moraalinen infrastruktuuri kunnossa. Jos järjestelmä ei toimi tehokkaasti, yhteiskunnan moraalinen infrastruktuuri voi joutua näkyvästikin epäkuntoon. Jos se ei ole näkyvästi epäkunnossa, emme voi tietää, onko se kunnossa vai epäkunnossa.

Verrattuna moraaliseen käyttäytymiseen sovinnaisesta käyttäytymisestä puuttuu jotakin. Sitä, mikä puuttuu, kutsun moraalin puuttuvaksi renkaaksi. Se moraalinen rengas, joka puuttuu, on yksilön oma, oma käyttäytymistä moraalisesti arvioiva katse kaikkien muiden ihmisten katseiden joukossa.

Moraalisen ihmisen ja sovinnaisen ihmisen välinen ero on siinä, että moraalialueella ihmisellä on omatunto. Amoraalinen mutta sovinnainen ihminen elää toisten arvomaailmoista, ei omastaan. Hän rajoittaa menestystään niiden arvojen tähden, joita uskoo toisten pitävän tärkeinä. Meillä ei ole mitään keinoa erottaa amoraalista sikamaisuuksista pidättyvää ihmistä moraalialueella ihmisestä. Jos järjestelmä toimii hyvin, sikamaisetkaan ihmiset eivät toimi sikamaisesti vaan elävät meidän moraalimme vaatimusten mukaisesti. Moraalitietoisuus ei jätä jälkeä minnekään, missä se liikkuu.

Mikä yhdistää huippuuhkijaa ja penkkiurheilijaa?

Sovinnaisuuden eetos eli arvomaailma on merkillinen. Sovinnaisuuden arvomaailmassa on arvoja, mutta ne eivät ole omia vaan toisilta lainattuja.

Huippuhihtäjällä, joka turvaa menestystään turvallisen tilaisuuden tullen myös vilppiin syyllistymällä, ja hiihtourheilun fanaattisella harrastajalla on jännittävä yhteinen psyykinen piirre. Ilmankos heidän harrastuksensa täydentävät toisiaan. Huomasin sen, kun yritin ymmärtää, mitä tarkoittaa median väite, jonka mukaan hiihtäjien vilppi on kova kolaus suomalaisten itsetunnolle.

Vilpistä kiinni jääneet hiihtäjät pyysivät penkkiurheilijoilta anteeksi sitä, että jäivät kiinni, eivät niinkään sitä, että olivat tehneet vilppiä. Tämä merkillinen käyttäytyminen on selitettävissä monella eri tavalla, kuten olen jo huomauttanut. Se voidaan selittää niinkin, että on olemassa kaksi eri arvomaailmaa, julkinen ja todellinen, ja hiihtäjä kokee toimineensa moraalisesti väärin vain, jos on toiminut todellisen arvomaailman vaatimusten vastaisesti.

Toinen mahdollinen selitys on, että kiinni jääneet hiihtäjät ovat sovinnaisia toimijoita, eivät omantunnon ihmisiä. He kokevat kyllä sen, että kaikkien toisten ihmisten moraalisesti arvioiva katse kohdistuu heihin, mutta eivät liity omalla katseellaan muiden katseeseen. Sehän tarkoittaa sitä, että he omaksuvat kaikkien toisten arvomaailman ja katselevat itseään sen näkökulmasta. He ovat eräänlaisia moraalisia loisia.

Penkkiurheilijan itsetunnon riippuvuus hiihtäjien suorituksista ja niiden rehtydestä on sekin outo asia. Miksi joku perustaisi itsetuntonsa toisten saavutuksiin ja toisten rehellisyyteen? Eikö luontevampi itsetunnon perusta olisi omissa saavutuksissa ja omassa moraalisessa moitteettomuudessa? Vilppiin syyllistynyt urheilija ja penkkiurheilija, jonka tämä on pettänyt, elävät kumpikin loisina vieraisissa arvoissa.

Glory

Filosofisessa kirjallisuudessa on pohdintaa, joka liittyy tähän kummastukseeni. Thomas Hobbes selittää Leviathanissa (1985) monia psykologisia peruskäsitteitä. Hän määrittelee muun muassa oman hyvän suorituksen tuottaman ilon eli tyydytyksen, josta hän käyttää sanaa *Glory*.

Silloin kun tyydytyksen perusta on valheellinen, kun suoritusta ei ole, mutta suostutaan imartelijoiden viettelemänä olettamaan, että sellainen on, se on turhamaisuutta eli *Vaine-Glory*.

On olemassa akuuttia tyydytystä, *Sudden Glory*. Akuutti tyydytys on tunne, joka saa aikaan nauruksi kutsumiamme irvistyksiä. Hobbesin naurun selitys on kammottava: naurun saa aikaan joko naurajan ilahtuminen jostakin omasta, häntä itseään imarteleavasta teostaan tai se, että nauraja huomaa toisen epämuotoisuuden, vertaa häntä itseensä ja onnittelee itseään sen tähden, ettei itse ole vammaisen.⁹ Jälkimmäisellä tavalla nauraa etenkin se, joka tietää itsellään olevan vain

---

⁹ "Sudden Glory, is the passion which maketh those Grimaces called Laughter; and is caused either by some sudden act of their own, that pleaseth them; or by the apprehension of some deformed thing in another, by comparison whereof they suddenly applaud themselves." Luku VI.

kovin vähän kykyjä ja joka siten on ”pakotettu kiinnittämään huomiota toisten puutteisiin voidakseen pysyä omassa suosiossaan”.¹⁰

Oman elämänsisällön onttous on sitä, että elämässä on – käyttäakseni kai EU-iskusanojen kömpelöjen käännösten synnyttämää uuskieltä – arvovajetta. Tyydytyksen tunteen, Gloryn, puuttumisen syynä ei tarvitse olla vain tietoisuus omien kykyjen vaatimattomuudesta ja lahjojen vähäisyydestä, vaikka sekin on mahdollinen syy. Yleisemmin on kyse vakuuttavien arvonkokemusten puuttumisesta.

Nauru on keino rakentaa arvonkokemusta toisten puutteiden varaan. Se on kielteistä loisimista toisten arvomaailmoissa. Penkkiurheilija loisii myönteisesti toisten arvomaailmoissa. Hän omaksuu toisen saavutukset omikseen ja tuntee tyydytystä niistä ikään kuin ne olisivat hänen oman elämänsä arvoisältöjä. Jos urheilijalla ei ole moraalialia itsellään, hän loisii toisten moraalisissa. Penkkiurheilijalla ei ole tarpeeksi omintakeisia arvoja elämässään, ja siksi hän kuluttaa toisten ihmisten elämän arvoisältöjä.

Kateelliset liittyvät samaan toisten ihmisten arvomaailmojen loisien joukkoon. Kanthan (1996) selittää vahingonilon ihmisen luonteenomaiseksi psykologiseksi piirteeksi. Mittaamme omaa hyvinvointiamme ja omaa erinomaisuuttamme vertaamalla sitä toisten hyvinvointiin ja erinomaisuuteen. Kun toinen menestyy tai kunnostautuu, hän paisuu silmissämme, ja me suhteellisesti supistumme. Kun toinen kohtaa taloudellisen katastrofin tai aiheuttaa skandaalin, hän kutistuu silmissämme, ja me paisumme. Sen tähden luontaisesti tunnemme Glorlya, kun meille kerrotaan ikävä uutinen jostakin toisesta ihmisestä – etenkin sellaisesta, joka on sillä tavoin vertaisemme, että saatamme helposti samastua häneen, Aristoteles (1997) varmaankin lisäisi Kantin kuvaukseen.

Identiteetti

Monien ajan tarkkailijoiden mielestä ajan kulttuurille on ominaista se, että ihmiset sukeltavat kiihtyvään tahtiin seuraaviin trendeihin ja omaksuvat niiden mukaiset yhä uudet kuvat itsestä. Gerken ja Konitzer (1995) jopa väittävät, että on syntymässä *multimind*- eli monimielipersonallisuus, yksilö, jolla ei ole ajassa jatkuva identiteettiä vaan useita, toisiaan seuraavia ja jopa yhtäaikaista identiteettejä.

Tämä näitä kahta saksalaista trenditutkijaa ilahduttava ajatus, joka saattaa olla myös heidän toiveajatteluaan, on monelta taholta tuttu. Sen tapaa esimerkiksi Robert Ornsteinin kirjassa *Multimind* (1989), jota saksalaiset eivät näytä tuntevan, ja Hermann Hessen *Arosudessa* (1943), johon he eivät myöskään viittaa.

Ornsteinilla monimielipersona ei ole kulttuurisidonnainen ilmiö, vaan viime kädessä selittyy naisen synnyttimien ahtaudella. Ahtauden tähden aivojen kovalevy ei voi olla yhdessä tasossa, vaan sen on oltava kerroksinen. Kerroksi-

¹⁰ ”And it is incident most to them, that are conscious of the fewest abilities in themselves; who are forced to keep themselves in their own favour, by observing the imperfections of other men.”

suuteen selittyy kovalevyn jakautuminen lohkoiksi, mille monipersonaisuus rakentuu.

Hessen kuvaus persoonasta on ensimmäisen maailmansodan jälkeisen ihmisen psykologista analyysia, johon ei varmastikaan vielä ehtinyt vaikuttaa Internet eivätkä muutkaan kulttuurin nykymurrosta selittävät seikat.

Tulkinnat ovat siis ristiriitaisia. Orstein väittää ihmisen olevan monimielinen kehonsa rakenteen tähden, Hesse sodan jättämien vammojen tähden ja sak-salaiset trenditutkijat nettikulttuurin tähden. Kaikki nämä hypoteesit eivät voi olla yhtä aikaa tosia.

Se että Gerken ja Konitzer aika lailla hössöttävät ideoissaan, ei todista vääräksi monien ajan kriitikkojen väitettä siitä, että hupeneva identiteetti on ajan keskeisiä ongelmia. Penkkiurheilijan toisten ihmisten suorituksille ja rehellisyydelle rakentuva itsetunto ja sovinnaiselta ihmiseltä puuttuvat omintakeiset arvot, jotka rajoittaisivat heidän mammonistista menestymistään, ovat hauraan identiteetin ilmeisiä ilmauksia.

El Roi

Sovinnaisessa ihmisessä ilmenevä identiteetikato ei kuitenkaan ole historiallisesti uusi ilmiö. Vanhassa testamentissa esiintyy silloin tällöin käsite *El Roi*, Jumala joka näkee. Vanhan testamentin menestyksen eetikot argumentoivat suosituksiaan väittämällä, että Jumala on kovin otioitunut: hän käyskelee kaukana pilvien takana eikä sieltä näe, mitä maan päällä tapahtuu. ("Mitä Jumala voisi tietää? Voisiko hän tuomita pilvien lävitse? Pilvethän peittävät hänet, ei hän tänne näe, hän kulkee tietään kaukana taivaan ääriellä." Job 22). Kaikki on siis luvallista.

Uskonnollisen kulttuurin ihmisen etiikka saattoi vallan hyvin olla amoraalista etiikkaa. Toisten katseiden joukkoon vain sisältyi sellaisen olennon katse, jota nykyajan amoraalinen toimija ei tunnista: Jumalan katse. Ei kuitenkaan näytä siltä, että uskonnollisessa kulttuurissa olisi välttytty sikamaisuuksilta sen tähden, että Jumala näki.

Ihmiskunnan historia alkaa veljenmurhalla, jonka Jumala näki (Kain ja Abel). Vanha testamentti ei mainitse ollenkaan kateuden käsitettä; en ole ainakaan löytänyt sanaa suomenkielisestä Raamatun hakusanakirjasta. Silti Kain teki murhansa selvästikin kateudesta. Jos kateus on hauraan identiteetin ilmausta, Raamattu tekee identiteetin hauraudesta keskeisen koko ihmiskunnan ongelman. Sehän sijoittaa kateuden aiheuttaman murhan temaattisesti ihmiskunnan historian alkuun.

Jos sikamaisuudet kuitenkin nykyisessä maallistuneessa kulttuurissa ovat yleisempiä tai järkyttävämpiä kuin ne olivat muinaisessa uskonnollisessa kulttuurissa, jossa Jumala näki koko ajan kaiken, selityksenä on se, että Jumalan katse oli tarkempi kuin toisten ihmisten katse ja hänen tuijotuksensa taukoamattontona¹¹ sekä se, että Jumalan paheksunta oli vielä pelottavampaa kuin ihmisten paheksunta, niin kauheaa kuin sekin saattaa olla.

¹¹ "Etkö voisi hetkeksi kääntää katsettasi pois? Etkö edes siksi aikaa, että saisin rauhassa nielaista sylkeni?" Job parahtaa. Job 7.

Moraalista luopuminen, jos moraalista on luovuttu, ei ole johtunut Jumalasta luopumisesta. Jumalan tahtoon perustuva etiikka on ollut sovinnaisuutta, ei moraalialia. Jumalan rehabilitaatio ei palauttaisi moraalialia. Moraalin palaaminen olisi sitä, että syntyisi omatunto: kaksinaistilanne, jossa itse arvioi ja itse on kohteena. Siihen ei tarvita Jumalaa. Jumalan katseen ilmestyminen muun muassa naapurien ja lehtimiesten katseitten joukkoon käytöstämme arvioimaan olisi kokonaan toinen juttu.

Vain maaginen ajatus, jonka mukaan Jumala kuiskii ihmisen korvaan omantunnon äänenä, yhdistää teologisen heteronomian ja omantunnon käsitteen toisiinsa. Yhdistyminen on kuitenkin vain näennäistä. Se mikä on Jumalan ääntä, ei ole omantunnon ääntä.

Kant (1990) ei pitänyt moraalisesti arvokkaana muista motiiveista kuin kategorisen imperatiivin noudattamisen halusta tehtyä tekoa. Jos kohtelen toisia ihmisiä arvostavasti saadakseni siitä mielihyvää, asialla ei ole moraalista arvoa, Kant sanoo. Monet pitävät kantilaista asennetta kielteisenä ja synkkänä.

Asiat voivat kuitenkin olla hyvin arvokkaita, vaikka ne eivät ole moraalisesti arvokkaita. Moraali ei ole ainoa arvokas asia maailmassa. Sen vaatimukset saattavat olla ehdottomia – kategorisia – kuten Kant arveli. Niiden roolina on kuitenkin vain rajoittaa sitä, miten sopii iloita maailman kaikista arvokkaista asioista. Asioiden arvo itsessään on moraalista aivan riippumatonta. Verrattuna yhteiskuntaan, jossa sovinnaisuus ei pidättele amoraalisia ihmisiä käyttämästä toisiaan hyväkseen, on sellainen yhteiskunta paratiisi, jossa ihmiset varovat loukkaamasta toisiaan sovinnaisuutensa tähden eli koska ottavat huomioon toistensa mielipiteet ja tahtovat olla toisten arvostamia.

Näin on syntynyt kuva identiteetiltään hauraasta amoraalisesta ihmisestä. Hänellä ei ole omintakeisia arvoja. Hänellä ei ole tiedossaan mitään, mistä kannattaisi maksaa luopumalla omasta mammonistisesta menestyksestä. Niinpä hän ei tunnista sellaisia keinoja, joita periaatteessa ei voisi ottaa käyttöönsä oman mammonistisen menestyksen edistämiseksi. Rajoitteita asettaa vain kaikkien toisten ihmisten tarkkaava katse, joka merkitsee sitä, että vilppiä valitettavasti voi käyttää vain tilanteissa, joissa ei ole kiinni jäämisen riskiä. Riskin tulee pahaksi onnekseen joskus arvioineeksi väärin.

Uskottavuus ja etiikka

Moraalifilosofia eli etiikka ei tuota omintakeista tietoa maailman tosiasioista. Se ottaa perinteestä käsitteitä ja keksii niitä itse. Se pohtii näiden käsitteiden välisiä suhteita.

Sellaiset eetikot kuin minä yrittävät rakentaa käsitteistään jonkinlaista systeemiä. Kun käsitteiden systeemi on valmis, se pitäisi yhdistää maailman tosiasioihin. Silloin tarvitaan faktoja. Niitä saadaan joko vain olettamalla, millaisia tosiasioita on, tai pyytämällä tosiasioita empiirisiltä tieteiltä. Kun käsitejärjestelmä on näin yhdistetty tosiasioihin, on syntynyt eettinen teoria (tai jos käsitteistö on hyvin suppea, eettinen hypoteesi). Jos päättely on ollut korrektia, teoria on tosi, jos oletetut tai tieteistä siteeratut tosiasiat ovat tosia. Koska etiikalla

ei ole omintakeisia keinoja testata tosiasioita, eetikko jättää teoriansa toisten testattavaksi.

Eettikkona en tiedä omintakeisesti, kuinka tavallinen on se moraalinen ihmistyyppi, jolla on omatunto rajoittamassa toimintaa, ja kuinka yleinen on sovinnainen toimijatyyppejä. Oletan, että ainakin tämän päivän yhteiskunnallisessa ilmapiiressä, moraalisten skandaalien pullahtaessa esille mediassa yksi toisen jälkeen, olisi epäuskottavaa lähteä siitä, että moraalinen ihmistyyppi on perustyyppi ja että tästä tyyppistä poikkeavat muutamat poikkeusyksilöt, joiden moraalit on luhistunut. Uskottavammalta näyttää ajatus, että sovinnainen toimijatyyppejä on perustyyppi ja että jos moraalisia toimijoita on, he ovat ylistettäviä poikkeustapauksia.

Kuntaetiikkakin olisi nähtävästi rakennettava sen oletuksen varaan, että esimerkiksi arvokeskustelujen osanottajat ovat keskimäärin tai ainakin usein sovinnaisia, eivät moraalisia toimijoita. Tästä johtuu, että olen määritellyt perustyyppin sovinnaiseksi toimijaksi, jonka oletusarvona on oma mammonistinen menestyksensä.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa väitän, että mielekäs sitoutuminen – ja koska elämän mielekkyys on riippuvaista mielekkään sitoutumisen mahdollisuudesta, elämän mielekkyys ylipäättään – on mahdollista vain yhteiskunnassa, jossa ihmiset luottavat riittävästi toisiinsa eli luottamuksen olosuhteissa. Tästä johtuu se tärkeä eettisten teorioiden kehittäminen rajoittava seikka, että uskottavuus on otettava huomioon. Ei riitä, että luottamuksen olosuhteet ovat, ihmisten on uskottava niihin. Itse asiassa luottamuksen olosuhteet ovat ihmisten uskoa luottamuksen olosuhteisiin. Sitoutumisen ja luottamuksen etiikka edellyttää uskoa nimenomaan moraalisen luottamuksen olosuhteisiin.

Omatunto on moraalille olennainen käsite. Jollen ole muiden mukana itse kohdistamassa kieltoja itseäni, olen vain sovinnainen, en moraalinen toimija. Sovinnaisten toimijoiden keskinäinen luottamus, jos sitä on, ei ole moraalista luottamusta. He erehtyvät, jos luottavat toisiinsa moraalisesti.

Ihmisarvon pyhyys ja pyhäin yhteys

On kaksi mahdollisuutta. Joko maailmassa ei ole mielekästä sitoutua yhdessä toisten kanssa mihinkään – ne jotka niin tekevät, ja heitä varmasti on, erehtyvät – tai sitten mielekkään sitoutumisen välttämättömäksi edellytykseksi riittää vähempi kuin yleinen keskinäinen moraalinen luottamus. Moraalia ei joko ole tai sitä ei tarvita.

Olen selvästikin tienhaarassa. Voin kuvata omantunnonihmisten yhteiskuntaa ja siellä voimassa olevaa moraalia ja siellä mahdollisia arvomaailmoja. Voin toisaalta tarkistaa sitoutumisen ja luottamuksen etiikan peruskäsitteiden määrittelyä niin, että luottamus tarkoittaa jotakin, joka maailmassa on mahdollista.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan mukaan moraalit on ihmisarvon tunnustamista. Toisen ihmisen ihmisarvo on moraalit näkökulmasta pyhä. Moinen vaatimus on tavalliselle ihmiselle aivan liiallinen. Sen täyttävä ihminen on pyhimys. Moraalinen yhteiskunta on siis pyhäin yhteisö, yhteiselämää, jossa pyhimykset tunnustavat toistensa pyhyiden.

Sovinnainen ihminen ei pidä mitään pyhänä. Asioilla on arvoa, sikäli kuin ne ovat edullisia, mutta kaikkien mahdollisten etujen vastaanottaminen ei ole sosiaalisesti turvallista. Siksi on joskus hylättävä mahdollisia etuja, esimerkiksi silloin, kun niiden saaminen vaatisi toisen ihmisen loukkaamista. Loukkaamisessa ei olisi mitään itsessään pahaa, mutta valitettavasti kaikki ne muut, jotka katsovat yksilöä hänen käyttäytymistään arvioivin silmin, loukkaantuisivat loukatun puolesta niin syvästi, että loukkaaja ei enää nauttisi moraalista kunnioitusta.

Toisten minuun kohdistama kunnioitus on kuitenkin olennainen osa mah-tiani (Hobbesin *poweria*, 1985). Jos saan toiset halveksimaan itseäni, monet minussa tulevaisuudessa heräävät pyyteet jäävät ehkä sen tähden tyydyttämättä. En ole loukkaamatta toista ihmistä siksi, että hänen ihmisarvonsa olisi pyhä. Jätän loukkaamatta häntä siksi, että oman tulevan mammonistisen menestykseni edellytysten turvaaminen vaatii minua pidättymään kaikkien nyt tarjona olevan mammonistisen menestyksen mahdollisuuksien hyväksi käyttämisestä.

Rawlsilla (1971) on käsite enkelten etiikka. Hän tarkoittaa sillä suunnitteen samaa kuin minä käsitteellä pyhain yhteyden eli pyhimysten arvoyhteisön etiikka. Enkelten etiikka on toki jaloja vaatimuksia ja ihanteita. Valitettavasti ne ovat elävän elämän ihmisen näkökulmasta niin ylivireisiä vaatimuksia ja ihanteita, ettei niille perustettu yhteiselämä voisi olla vakaata. Vakaus on järjestelmän kykyä luoda ja ylläpitää omaa kannatustaan. Enkelten etiikkaan perustuva järjestelmä ei herättäisi ihmisissä halua kannattaa, vaalia ja puolustaa järjestelmää väärinkäyttäjiä ja vastustajia vastaan. Etiikka romahtaisi viettelysten ylivoimaisuuden tähden.

Sellaiset liian ylevät vaatimukset ja ihanteet ovat moraalin vastaisia vaatimuksia. Moraalihan on kaikkea sitä, mitä luottamuksen säilyminen välttämättä edellyttää. Liian kovat moraalisisinä esitetyt vaatimukset päinvastoin uhkaavat romahduttaa luottamuksen välttämättömät edellytykset. Samat vaatimukset, jotka ihmisyhteisössä ovat moraalin vastaisia, olisivat moraalisesti soveliaita yhteiskunnassa, jossa toistensa ihmisarvon pyhyyttä kunnioittavat pyhimykset vaikeudetta täyttäisivät ne. Vaatimuksesta ei tee moraalista vain sen sisältö, vaan huomioon on otettava myös ne yhteiskunnalliset seuraamukset, jotka yrityksellä noudattaa vaatimusta todennäköisesti olisi.

Voisin yrittää osoittaa, että pyhain yhteisössä vallitseva arvomaailma olisi vakaa, jos tavalla tai toisella olisi mahdollista saada sellainen käynnistetyksi ja alkuvaikeuksien jälkeen rullaamaan. Pyhyiden edut olisivat ehkä niin ilmeiset, että nekin, joilla olisi taipumusta tyytyä sovinnaisuuteen, innostuisivat oman etunsa nimessä luopumaan menestyksen etiikasta pyhyiden hyväksi. On mahdollista, että pyhien yhteisöllä olisi menestystä tästä näkökulmasta.

Se on kuitenkin mielestäni epätodennäköistä. Ne, joilla on luontaista taipumusta menestyksen etiikkaan, huomaisivat kyllä, että omien etujensa näkökulmasta ajatteleva ihminen mukautuisi ulkonaisesti elämään pyhimysten tavoin, mutta sallisi itselleen mentaalisen reservaaation, jonka mukaan ei sentään sisäisesti sitoutuisi pyhyyteen. Hän ottaisi huomioon mahdollisuuden, että syntyy elämää suurempia tilanteita. Elämää suuremmissa tilanteissa pyhyydestä tinkiminen antaisi mahdollisuuden menestyä enemmän kuin koko muun elämän ai-

kana on mahdollista menestyä pitäytymällä pyhyteen. Jos ei käytännössä toimi pyhimysten arvomaailmaa vastaan, toiset eivät saa selville sitä, että oivallisen tilaisuuden tarjoutuessa onkin valmis rikkomaan sitä. Pyhien yhteisössä vallitsisi valheellinen idylli. Idylli säilyisi aina siihen hetkeen saakka, jolloin ilmaantuu ylen määrin tavanomaista suurempien saaliitten tarjontaa. Vain naiivit pyhimykset luottaisivat toisiin. Muut olisivat kyllä selvillä siitä, että joukossa on susia lamasten vaatteissa. Luultavasti ei ole mahdollista kovinkaan uskottavasti väittää, että pyhien yhteys olisi vakaa, jos se saataisiin pystyyn.

Luterilaisen etiikan arvostelua

Kärjistän seuraavassa jonkin verran.

Rawls (1971) erottaa toisistaan täydellisen kuuliaisen yhteiskunnan ja osittain kuuliaisen yhteiskunnan. Hänen oma oikeudenmukaisuuden teoriansa kuvaa täydellisen kuuliaista yhteiskuntaa. Hän osoittaa, että jos sellainen onnistutaisiin rakentamaan, se loisi oman kannatuksensa ja olisi vakaa. Vain osittain kuuliaisen yhteiskunnan oloista siirtyminen täysin kuuliaiseen yhteiskuntaan vaatii hänen mukaansa oman teoriansa, jonka rakentamiseen hän uskoo kaiketi aikansa riittävän tuonnempana. Äskeiset pohdinnat eivät houkuttele menettelemään Rawlsin esimerkin mukaan.

Toinen mahdollisuus on tunnustaa, ettei pyhään yhteys ole aikaan saatavissa. Vaikka olisikin, se tuskin olisi vakaa. Sitä ei siis kannata vakavissaan ryhtyä pykkäämäänkään. Silti se kuvaisi havainnollisesti oikeita ihanteita. Ihmisten tulisi olla sellaisia, että he kykenisivät elämään pyhien yhteisön arvomaailman mukaisesti. Niinpä ihmiset voivat verrata omaa käytöstään ja oman yhteiskuntansa toimintaa kuvitteelliseen pyhään yhteyteen ja päätellä siitä, kuinka raadollista heidän elävän elämän todellisuutensa on verrattuna ideaalielämään. Pyhään yhteys näyttää suuntaa, johon meidän pitäisi pyrkiä. Emme pääse luvattuun maahan, mutta voimme ainakin ottaa voimiemme mukaisia pikku askelia sinne päin.

Oletan, että tämä on kristillisissä piireissä tuttua. Niin perustellaan sitä, että kirkollinen moraalisaarna suosittelee ilmeisen ylivireisiä eettisiä ihanteita. Niitä ovat esimerkiksi vuorisaarna ja rakkauden kaksoiskäskyn toinen osa, vaatimus rakastaa lähimmäistä kuten itseään. Kukaan sunnuntaijumalanpalveluksen sanankuulijoista ei seuraavana maanantaina aio eikä kukaan usko kenenkään toisen, edes saarnaajan itsensä, aikovan elää vuorisaarnan vaatimusten mukaisesti. Ehkäpä kuitenkin joitakin täydellisyyden pirskahtuksia nähdään keskellä yleistä raadollisuutta tämän saarnan seurauksena. Siksi kannattaa jatkaa ihanteen julistelua, vaikkei se paljon jätä arkeen jälkiään.

Äskeisessä keskustelussa joku sanoi, että eihän rakkauden kaksoiskäsky ole kovin mahdoton ihanne. Kun se vaatii, että toista on rakastettava niin kuin itseä, se lupaa rakastaa itseä ja ottaa siten liberaalisti huomioon ihmisten luontaiset taipumukset. Toki se niin tekeekin. Ja siitä huolimatta vaatimus rakastaa toista yhtä paljon kuin on helppokin rakastaa itseään on ylivireinen. Se on enkelten etiikkaa. Jos olisi näyttää ihminen, joka ottaa kaikki toiset huomioon yhtä huolellisesti kuin itsensä, häntä tultaisiin kaukaakin katsomaan.

Oikeastaan luterilaisille moraalisaarna ei olekaan moraalin väline. Se on hengellisen elämän syventämisen väline. Luterilaisen pyhityskäsityksen mukaan pyhitys ei ole moraalisen tason kohoamista aina vain lähemmäksi sitä moraalista kuntoa, jota pyhään yhteisössä eläminen edellyttäisi. Pikemminkin päinvastoin: se on syvenevää synnin ja armon tuntoa. Pyhitys on aina vain selkeämmäksi käyvää tietoisuutta siitä, että pyhyys on ihmiselle mahdotonta. Tietoisuuden selkeytymistä autetaan sitä tehokkaammin, mitä ylivoimaisemmaksi pyhyys kuvataan.

Mitä enemmän ihmiseltä vaaditaan, sitä syvempi on hänen synnintuntonsa, kun hän jo yrittämättäkin tietää, ettei hänestä ole vaatimuksen toteuttajaksi. Niinpä hänellä on yhä suurempi ja yhä syvempi armon tarve. Moraali saa pyhitystä aikaan. Ongelmana on, että pyhitys voi teoriassa edetä pitkän aikaa ja pitkän askelin ilman että arkielämässä tapahtuu minkäänlaista edistystä. Jos tämä on oikea kuvaus luterilaisesta moraalisaarnasta, luterilainen moraaliretoriikka ei ole rehtiä. Ollaan puhuvinaan siitä, miten ihmisten tulisi elää yhdessä, kun tähdätään tapahtumiin hänen hartaan sydämensä yksinäisyydessä.

Olen monesti viitannut William Blaken (1927) piirtämään kuvaan, jossa mies lähtee kiipeämään kohti kuuta pitkin korentoa. Sen hän on asettanut nojalleen kuuta vasten. Kuvatekstinä on ”I want! I want!” (Minä tahdon! Minä tahdon!) Blaken kuva sopii äsken luonnehtimani pyhityskäsityksen kuvitukseksi. Ihmisiä ei tulisi kannustaa kiipeämään kuuhun, koska se on (ainakin ilman avaruusteknologiaa) ihmiselle mahdotonta. Vastaväitteeksi ei kelpaa, että vaikka kohde on mahdoton, suunta kuitenkin on oikea. Kuu ei ole ihmisen kiipeilylle oikea kohde, eikä muutama askel sinne suuntaan ole askel oikeaan vaan väärään suuntaan. Ihmiselle sopivat kohteet johonkin suuntaan maata pitkin.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan vaatimus moraalisen luottamuksen olosuhteista on samanlaista enkelten etiikkaa. Yhteiselämää ei käytännössä voi rakentaa sen varaan.

Omatunto pyhään yhteydessä

Pyhään yhteydessä elävät pyhimykset eivät kokisi heihin suuntautuvaa arvioivaa katsetta sillä tavalla kuin olen kuvannut sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa. Koska oikeassa pyhään yhteydessä olisi varmaa, että kaikki ovat pyhimyksiä, tiedettäisiin myös, että kaikki arvioisivat kaikkien toisten valintoja samalla tavalla. Kaikkien ei siis tarvitse vaivautua tuijottamaan koko ajan valppaasti kaikkien toisten toimintaa. Moraalikäsitteeni tarkoittamaa katsetta ei tarvita lainkaan.

Kontrolli olisi täysin tarpeetonta. Pyhimys arvioisi omaa käyttäytymistään samalla tavalla kuin sitä arvioisi kuka tahansa muu tai kaikkikin yhdessä. Pyhimyksen oma katse riittää. Moraalinen ihminen ei tarvitse sosiaalista kontrollia, hänelle riittää hänen omatuntonsa. Jännitys omantunnon käsitteen sisältä laukeaa: käsitteiden välisistä suhteista johtuu, että pyhään yhteydessä ihmisen oma tunto tavoittaa saman kuin tavoittaisi kaikkien yhteistunto. Omantunnonihminen ideaalityyppinä on puhtaasti epäkonventionaalinen ihminen. Hän kuitenkin

kin joutuu olemaan sitä konventionaalisesti täsmälleen samalla tavalla kuin kaikki muut epäkonventionaaliset ihmiset.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa riittää kaksi toimijakuvausta, moraalisen toimijan eli epäkonventionaalisen ihmisen ja amoraalisen toimijan eli konventionaalisen ihmisen kuvaus.

Tässä kohdassa yhteys Rawlsin (1971) oikeudenmukaisuusteoriaan on ilmeinen. Rawls kuvaa alkuasemaa eli kuviteltua tilannetta, jossa ihmiset neuvottelevat oikeudenmukaisuuden periaatteen sisällöstä. Jotta kukaan ei voisi ajaa omaa eikä oman ryhmänsä etua, on kuviteltava tilapäinen muistinmenetys. Hiukan yksinkertaistaen: jos kukaan ei muista ominaisuuksiaan eikä sitä, mihin ryhmään eri perusteilla kuuluu, kaikki joutuvat olemaan puolueettomia.

Saman asian voi sanoa toisinkin. Kun oma mammonistinen etiikka ei ole määriteltävissä, on pakko tyytyä omantunnon kantaan. Niinpä Rawls itsekin toteaa, että perimmältään kyllä riittää, jos yksi ihminen on alkuasemassa, ei sinne seurueita kaivata.

Loppujen lopuksi alkuasemaa ei tarvita ollenkaan. Alkuasema on havaintokuva, joka auttaa ymmärtämään, millä tavalla moraalinen ihminen olisi puolueeton. Alkuasemassa asuu siis pyhimyksen epäkonventionaalinen oma tunto yksin, ilman inhimillistä seuraa.

Estoisten saalistajien yhteiskunta

David Hume (1957) kuvaa kuutta sellaisten olosuhteitten tyyppiä, jotka eivät ole oikeudenmukaisuuden olosuhteita eli joissa oikeudenmukaisuutta ei voi toteuttaa tai joissa se jopa käsitteenä menettää sisältönsä. Yksi niistä on saalistajien yhteiskunta, jossa kunnan mies havaitsee joutuneensa periaatteettomien ja ahneiden ihmisten ympäristöön. Jotta hän ei joutuisi saalistajien saaliiksi, hänen on itsensäkin liityttävä saalistajiin: temmattava lähin kilpi ja miekka kysymättä, keille ne kuuluvat, ja edistettävä parhaansa mukaan periaatteista piittaamatta omaa etiikkaansa.

Humen kuvaus ei sellaisenaan sovi sovinnainten ihmisten yhteiskunnan kuvaukseksi. Humen roistot eivät piittaa sosiaalisista paineista. Kaikki tietävät roistojen porukassa alastoman totuuden toisistaan. Teeskentely on turhaa. Jokainen ottaa toisilta kaiken, mihin voimat riittävät.

On kuvattava estoisten saalistajien yhteiskunta. Kaikki katsovat ahnein katsein kaikkea, mitä toisilla on. Sosiaalisten sanktioitten pelossa he ottavat sen vain silloin, kun ovat varmoja siitä, etteivät jää kiinni ja silloin, kun saalis on elämää suurempi ja sen tähden kannattaa ottaa riski ja kestää sanktiot.

Vuorisaarnan eetos

Vuorisaarnan eetos eli arvomaailma suosittelee omantunnonihmiselle toisenlaista valintaa tilanteessa, jossa estoiset roistot ympäröivät häntä. Hänen on toki itse noudatettava moraalisia periaatteitaan eli pidätyttävä kohtelemasta toista kuin

esinettä näissäkin oloissa. Hän tietää, että toiset käyttäytyvät samalla tavalla kuin hän vain niin kauan kuin se palvelee heidän menestystään, ja tietää, että kaikilla muilla on kutakin yhtä vastaan käytössä sosiaalisia rangaistuksia, jotka kukin ottaa huomioon ja on siksi estoinen. Hänen moraalisuuttaan tullaan käyttämään hyväksi aina, kun elämää suuremmat tilanteet tarjoavat epätavanomaisia saaliita. Hän pitää kuitenkin kiinni moraalin vaatimuksista näissäkin tilanteissa. Hän on valmis maksamaan moraalista niin kalliin hinnan kuin vain pyydetään.

Vuorisaarnassa onkin monien maksimiiden teemoiksi valittu hyväksikäyttämistilanteet. Jos joku vaatii oikeudettomasti sinua kävelemään kanssaan Sörnäisiin, kävele hänen kanssaan Malmille asti! Jos joku varastaa pyörän pihaltasi, huuda hänen peräänsä: älä vielä mene, unohdit ottaa pumpun!

Vuorisaarnan arvomaailmassa toisen ihmisen ihmisyyden pyhyys on niin suuri arvo, että oman ihmisyyden pyhyys häviää sille kaikissa olosuhteissa. Vuorisaarnan etiikka loukkaa Kantin kategorista imperatiivia eli on ristiriidassa täyteläisen ihmisarvon periaatteen kanssa. Vuorisaarnan etiikan oikeuttaminen vaatii suppeampaa ihmisarvon periaatetta, kategorisen imperatiivin tyypistämistä muotoon, josta viittaus oman ihmisyyden pyhyteen on otettu pois.

On mahdollista, että epäsuorin keinoin voitaisiin osoittaa moraalisen luottamuksen olosuhteiden vaativan sitä, että jokainen puolustaa tehokkaasti omaakin ihmisarvoaan. Voidaanhan väittää – niin kuin olen kyllä tehnytkin – että se, joka jättää omat oikeutensa puolustamatta, sälyttää niiden valvomisen jonkun toisen niskaan, mikä on toisen ihmisen alistamista pelkäsi omaksi välineeksi, hyväksikäyttämistä eli riistämistä.

Pyhimitykset – traditionaalisten yhteiskuntien hengelliset kastit – ovat alistanneet kautta aikojen tavalliset pahassa maailmassa asuvat uskovaiset pitämään huolta toimeentulostaan, eduistaan ja puolustuksestaan. Saattaa hyvin olla, että sovinnaiten ihmisten joukossa on tarpeeksi ihmisiä, jotka mieltään pahoittamatta hoitavat pyhimysten asiat. Ehkäpä perimmältään vain omaan menestykseensä sitoutunut sovinnainen ihminen varmistaa tällä tavalla taivasosuuttaan. Vaikka viimeinen tuomio ei olisikaan aivan varma, kannattaa siihenkin ehkä vaurautua.

Sitoutuminen moraalisiin

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa lähtökohtana on etiikan jako kahteen. Sitoutumisen etiikassa sitoudutaan vapaaehtoisesti. Siellä vaatimukset ovat moraalisia sen tähden, että lupaukset on pidettävä. Luottamuksen etiikassa velvollisuudet ovat luonnollisia. Ne ovat universaalisia ja riippumattomia lupauksista ja kaikesta muustakin, mitä yksilö on tai mitä hän on tehnyt. Se osa, mikä on voimassa sitoutumisesta ja lupauksista riippumatta, on moraalialia.

Moraalikäsityksiä eli moraalikonseptioita voidaan ehdottaa monenlaisia. Moraalikonseptiolla tarkoitan käsitystä moraalista, en moraalista käsitystä jostakin. Vuorisaarnan etiikan edellyttämän moraalikonseption mukaan moraalialia on ihmisarvon pyhyden tunnustamista ja huomioon ottamista valinnoissa, kuitenkin niin, että omaa ihmisarvoa ei tunnusteta eikä valvota valinnoissa. Sen kans-

sa kilpailee toinen moraalikonseptio, joka on täyden kategorisen imperatiivin mukainen: sen mukaan moraaliksi on sitä, että toimija tunnustaa ja ottaa huomioon valinnoissaan kaikkien ihmisten ihmisarvon, mukaan lukien omansa.

Vuorisaarnan moraalikonseptin näkökulmasta täyden ihmisarvon periaatteen mukainen moraalikonseptio on puutteellinen, ja täyden ihmisarvon periaatteen näkökulmasta vuorisaarnan moraalikonseptio on puutteellinen. Jos olisi olemassa jokin kolmas moraalikonseptio, jonka näkökulmasta olisi hyväksyttävää verrata näitä kahta kilpailevaa näkemystä keskenään, se olisi ymmärrettävästi ylivertainen molempiin nähden, eikä kilpailevia moraalikonseptioita lainkaan tarvittaisi.

Moraali on kaikkea, mitä moraalisen luottamuksen olosuhteitten ylläpitäminen vaatii. Moraalikonseptiosta riippuu, mitä moraalinen luottamus tarkoittaa. Moraalisen luottamuksen olosuhteitten käsite ei auta tehtäessä valintaa vuorisaarnan moraalikonseptin ja täyden ihmisarvon edellyttämän moraalikonseptin välillä. Moraalisen luottamuksen olosuhteet voidaan määritellä vasta, kun moraalikonseptio on valittu.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikkaan kuuluu paitsi sitoutumisen etiikka eli arvomaailmojen etiikka ja luottamuksen etiikka eli moraaliksi myös perusteettomien perusvalintojen etiikka eli perusarvojen etiikka. Moraalikonseptin valinta on ilmeinen perusvalinta. Se ei ole oikeutettavissa pakottavilla järkisyyillä. Kepeyden filosofian kielellä vuorisaarnan moraaliksi ja täyden ihmisarvon moraaliksi ovat todellisuuskuplia, jotka kelluvat tyhjässä todellisuudessa: fundamenttia eli sellaista kaikkien kuplien ulkopuolista asemaa, josta kuplia voisi arvostella, ei ole. Yhdestä kuplasta voidaan arvioida ja arvostella toista kuplaa, mutta kuplien ulkopuolella ei ole Arkimedeen pistettä (Rawls 1971), josta käsin voisi arvostella kumpaakin kuplaa ja verrata niitä keskenään.

Yksi sitoutumisen ja luottamuksen etiikan peruslähtökohta osoittautuu siis mahdottomaksi. Koska moraalikonseptin valinta on perusteeton perusvalinta, moraalin vaatimuksia ei ole mahdollista perustella sille, jolla on toinen moraalikonseptio. Moraaliksi on täsmälleen samassa merkityksessä sitoutumisasia kuin paikalliset arvomaailmatkin, ja samalla tavalla sen vaatimukset ovat vain paikallisia kuin arvomaailmojenkin vaatimukset.

Moraaliksi osoittaa vaatimuksia vain sille, joka on sitoutunut moraaliksi, vieläpä tarkemmin sen moraalikonseptin mukaiseen moraaliksi, josta käsin vaatimuksia esitetään. Ero moraalin ja arvomaailmojen eli eetosten välillä on tehtävä radikaalisti uusilla perusteilla, jos siitä halutaan ollenkaan pitää kiinni.

Olen kehittänyt sitoutumisen ja luottamuksen etiikkaa nimenomaan pysyäkseen rajoittamaan ja suhteellistamaan kepeyden filosofian neljättä peruslausetta, väitettä, jonka mukaan todellisuuskuplien välisessä todellisuudessa ei asu ketään. Olen halunnut osoittaa, että todellisuuskuplien välisessä maastossa on sittenkin fundamentti, paikka, johon voi astua kuplansa ulkopuolelle ja sieltä katsella kaikkien kuplien sisälle.

Tämä fundamentti on muka järjestyneen yhteiselämän välttämätön perusta, moraalisen luottamuksen olosuhteet. Moraalisen luottamuksen olosuhteitten nimissä voi esittää kaikkiin kupliin moraalin vaatimuksia, jotka suhteellistavat, ehdollistavat ja rajoittavat kuplissa käytyjen paikallisten, periaatteessa kylläkin

luvallisten leikkien päämäärät ja säännöt. Kun nyt itse fundamenttikin osoittautuu moraalikonseptioitten kuplakuteeksi, jonka jokaisessa kuplassa ovat voimassa omat omintakeiset moraalileikin säännöt, kaikki leikit ovat sokeita.

Onko pehmeä suhteellisuus sittenkin koko totuus etiikasta?

Sitoutumisen stressi

Määrittelen nyt alkuaseman käsitteen tavalla, joka ei ole täsmälleen sama kuin Rawlsin (1971) alkuaseman käsite ja jota Rawls ei sellaisenaan todennäköisesti hyväksyisi. Alkuasemaa, jota nyt selostan, ei pidä sekoittaa ahneitten tietäjien kokoukseen, jota olen käyttänyt omana alkuasemakonseptionani.

Mukaillussa rawlsilaisessa alkuasemassa ovat mukana kaikki yhteiskunnan ihmiset. He tuntevat tarkkaan paitsi yhteiskuntansa olosuhteet myös kaikki siellä elävät ihmiset. Sitä vain he eivät muista, kuka heistä itse ovat. Heidän on hyväksyttävä yksimieliset säännöt, jotka ehdottomasti velvoittavat heitä kaikissa niissä tulevilla valinnoissa, jotka heillä on edessään sitten kun he taas palaavat yhteiskuntaan eli taas muistavat, kuka ovat.

Moraaliperiaatteet varmaankin kohdistavat palkintoja ja raskuuksia epätaisisesti eri yksilöihin. Luvataksaan rehdisti, Rawls päättelee, alkuasemalaisten on otettava lupauksia antaessaan huomioon sitoutumisen stressi. Heidän ei tule yhtyä kannattamaan periaatetta, jonka seuraaminen kovassa elävässä elämässä ja suurten viettelysten keskellä olisi heille ylivoimaista. Sen tähden heidän on otettava huomioon mahdollisten lupausten seuraukset jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle. Hehän voivat osoittautua keiksi tahansa. Alkuasemalaisten on voitava tehdä yksimielinen moraaliperiaatteiden valinta uskoen siihen, että jokainen paikallaolija haluaa ja voi toteuttaa niitä käytännössä. Ei olisi rehtiä luvata sellaista, mitä ei aio tai luultavasti ei voi täyttää. Tässä on määritelty yksi moraalisen luottamuksen olosuhteitten konseptio.

Jos sitoutumisen stressi otetaan huomioon, vuorisaarnan etiikka on epäkelppo moraalikonseptio. Vuorisaarnan etiikan mukainen yhteiselämä olisi sitä, että toiset saalistaisivat ja toiset olisivat saaliita. Sellaisissa olosuhteissa ei mielekkään sitoutumisen välttämättä edellyttämää luottamusta olisi. Ainakaan suurehkon yhteiskunnan yhteinen sitoutuminen vuorisaarnan etiikkaan alkuaseman fiktiivisissä olosuhteissa ei olisi rehdisti mahdollista.

Humen altruistit ja vuorisaarna

Humen negatiivisiin oikeudenmukaisuuden olosuhteiden määritelmiin eli määritelmiin tilanteista, joissa moraalit on joko mahdotonta tai käsitteenäkin epämielikkäs, kuuluu toisena kuvaus altruististen ihmisten yhteiskunnasta (1957). Kuvaus altruististen ihmisten yhteiskunnasta ei ole kuvaus yhteiskunnasta, jonka jäsenet täyttävät vuorisaarnan vaatimukset. Vuorisaarnan moraalinen radikalismi vaatii paljon enemmän kuin ihmiset Humen kuvaamassa ihanneyhteiskun-

nassa vaativat itseltään. Humeen paratiisissa ”ihmismieli on avartunut niin laajaksi ja on niin kukkuroillaan ystävyttä ja anteliaisuutta, että jokainen suhtautuu jokaiseen äärimmäisen hellästi eikä pidä omia etujaan tärkeämpänä kuin kenen tahansa toisen etuja”. Tämä kuvaus on sopusoinnussa täyden ihmisarvon periaatteen eikä vuorisaarnan tyypistämän version kanssa. Jokainen kyllä pitää tärkeinä omia etujaan, muttei pidä niitä tärkeämpinä kuin kenenkään toisenkaan etuja.

Hume sanoo: ”Uusien hullutusten kiihdyttäessä ihmisten mieliä, kun kaikkia mahdollisia periaatteita hehkutellaan ilmiliiekkiiin, omaisuus on usein määrätty yhteiseksi.” Humellehan oikeudenmukaisuus oli kiinteästi yksityiseen omaisuuteen liittyvä käsite. Hänen kuvaamansa yhteiskunnan oloissa yksityinen omistus olisi tarpeetonta eli oikeudenmukaisuuden käsite olisi vailla mielekästä merkitystä.

Humeen ennustukset kommunististen yhteiskuntien tai kommuunien kohtalosta ovat pessimistisiä. Kommuunit kaatuvat aikanaan monista mahdollisista eri syistä. Kommunismissa eläminen on täynnä monenlaisia hankaluuksia, ja inhimillinen itsekkyyks palaa takaisin naamioituneena valepukuihin. Ennen pitkää kommunistit, nuo ”tolkuttomat fanaatikot”, alkavat jälleen ottaa käyttöön niitä oikeudenmukaisuuden ja omaisuuden erillisyyden aatteita, joista äsken luopuivat hurraata huutaen.

Jos rehti sitoutuminen Humeen määrittelemän rajallisen altruismin mukaiseen moraalikonseptioon on mahdotonta, on ilman muuta selvää, ettei vielä vaativampi vuorisaarnan moraalikonseptio voi olla rehdin sitoutumisen kohteena.

Moraalin, johon rehdisti voi sitoutua, on oltava paljon vaatimattomamman konseptioin mukaista.

Reservatio mentalis

Kumpakin, vuorisaarnan radikalismia ja vaatimattomampaa Humeen määrittelemää altruismia vastaan voidaan sanoa varmaankin missä tahansa alkuasemassa kaksi yhteistä fataalia väitettä.

Ensinnäkään ei kukaan tai ainakaan kaikki eivät voi rehdisti luvata elää niistä johdettujen oikeudenmukaisuuden periaatteiden mukaista elämää keskellä arkista kilpailua mammonistisen menestyksen niukoista ehdoista. Sitoutumisen stressi on ylivoimainen realistisesti kuvatulle ihmisluonnolle.

Periaatteiden ylivoimaisuus johtaisi toiseksi siihen, etteivät ne olisi vakaita eivätkä tuottaisi välttämättömän yhteiskunnallisen yhteistyön vaatimia luottamuksen olosuhteita.

Millä perusteella sitten joku voisi kannattaa niiden omaksumista? Vuorisaarnan etiikka ja humelainen altruismi olisivat houkuttelevia vaihtoehtoja epärehdille sitoutujalle, joka suosittelee muille sitoutumista mutta aikoo itse tehdä salaisen varauman, *reservatio mentaliksen*, eli sitoutua vain näennäisesti.

Reservatio mentalis oli vilppiä, jonka avulla koulun kirkkohistorian kirjoissa väitettiin jesuiittojen pyrkineen edistämään Jumalan valtakunnan asiaa. Luultavasti tämä niin kuin niin paljo muukin, mitä koulussa opetettiin, on poliittisesti

epäkorrektia tarinointia ja perimmältään kunnan veljeskunnan epäoikeudenmukaista karrikoimista. Väitteen mukaan jesuiitat tekivät lupauksia, joihin luottavat antoivat heille toimintamahdollisuuksia ja muita etuja, mutta sanoivat hiljaa mielessään jonkin sellaisen varauksen, joka mitätöi lupauksen sen vastaanottajan näkökulmasta.

Käytän käsitettä *reservatio mentalis* teknisenä terminä, joka kuvaa epärehhtiä sitoutujaa. Tyyppitapauksessa epärehhti sitoutuja sopii yhdessä toisten kanssa menettelystä, jota ei itse aio noudattaa elämää suuremmissa tilanteissa. Tavallisesti hän tekee niin silloin, kun hänelle on suurta etua siitä, että toiset sitoutuvat, mutta olisi potentiaalista haittaa siitä, että itse rehdisti sitoutuisi. Monet esimerkiksi arvostelevat toisia moraalittomuudesta, johon itse syyllistyisivät tilanteessa, jossa se edistäisi kovasti omaa mammonistista menestystä.

Jos kaikki muut sitoutuisivat vuorisaarnan etiikkaan, mutta yksi sitoutuisi vain näennäisesti, hän pääsisi käytännössä ensimmäisen persoonan diktaattorin asemaan eli syntyisi tilanne, jossa kaikki, mukaan luettuna hän itse, pitäisivät nimenomaan hänen ihmisarvoaan loukkaamattomana, mutta hän ei pitäisi kenenkään muun ihmisarvoa loukkaamattomana. Neuvottelutulos on se maksimi, jota välistävetäjä voisi kuvitella alkuasemasta saavansa.

Humelainen altruismi on vähemmän kuin maksimaalisen hyvä neuvottelutulos välistävetäjän kannalta. Toiset pitävät kiinni kaikkien ihmisten ihmisarvosta, mutta välistävetäjä pitää oikeasti kiinni vain omastaan, mikä antaa hänelle suhteellisen edun elämää suurempien valintojen tullessa eteen.

Välistävetäjällä on ongelmanaan se, että jos joukossa on muita välistävetäjiä, he yrittävät käyttää häntä hyödykseen täsmällisesti samalla tavalla kuin hän heitä. Jos hän olisi varma, että muut alkuasemalaiset ovat pyhimyksiä, jotka pitävät kiinni sitoumuksistaan kaikissa tilanteissa, hän voisi moraalisesti luottaa toisiin ja sitten itse käyttää otollisissa tilanteissa moraalittomasti hyväkseen alkuaseman perusteella syntyviä moraalisen luottamuksen olosuhteita. Kun alkuasemaan on päässyt välistävetäjiä – onhan hänetkin sinne otettu – hän tietää, ettei alkuaseman moraalisen sitoutumisen perusteella synny aitoja moraalisen luottamuksen olosuhteita.

Mikään moraalinen sitoutuminen itsessään ei synnytä moraalisen luottamuksen olosuhteita. Alkuasemassa voidaan enintään sopia siitä, millaiset ovat kaikkien perusetujen vaatiman yhteistyön välttämättömät yhteiskunnalliset edellytykset. Sen jälkeen pohditaan yhdessä, miten kaikki tai ainakin tarpeeksi monet saadaan mukautumaan näihin edellytyksiin. Pohditaan kontrollia, sanktioita ja takeita. Luottamuksen olosuhteita ei jätetä omantunnon varaan. Moraali määritellään toisella tavalla. Vaatimus on moraalinen, kun se turvaa kaikkien yhteisiä perusetuja eli pitää yllä yhteiskunnallista järjestystä ja kun kaikki yhdessä ovat valmiita käyttämään kaikkia käytettävissä olevia keinoja taivuttaakseen jokaisen täyttämään vaatimuksen silloinkin, kun kurittomuus olisi hänen mammonististen etujensa mukaista.

Luovun siis rakentamasta moraalisen luottamuksen olosuhteita siinä merkityksessä kuin olen puhunut niistä sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa. Kun otan huomioon sitoutumisen stressin, en itse kykene rehdisti lupaamaan olla sellaisen luottamuksen arvoinen, ja kun otan huomioon *reservatio mentalis*ksen

mahdollisuuden, en kykene rehdisti uskomaan sitä, että kukaan muukaan on sellaisen luottamuksen arvoinen.

On toivottavaa (ainakin kaikkien muiden ihmisten näkökulmasta), että olisi paljon ihmisiä, jotka aika suurten mammonististen etujen heitä viettellessä pidättyisivät toisten käyttämisestä pelkkinä oman menestyksensä välineinä. Yhteiskunnalliset valinnat on kuitenkin tehtävä sovinnaisia ihmisiä varten. Liian suuria houkutusia ei tule luoda eikä kehenkään luottaa liian paljon. Tehokkaita kannusteita ja pidäkkeitä tulee kehittää tukemaan sovinnaiten ihmisten kykyä ottaa huomioon toisten ihmisten perusedut omia valintojaan tehdessään.

Moraalikonseptiosta tulee yksisuuntainen. *Moraali on kaikkien muiden yhteen kohdistamia vaatimuksia. Moraali ei vaadi yksilöltä sitä, että hän tekee oikein nimenomaan siksi, että se on oikein. Moraali vaatii olemaan konventionaalinen eli olemaan rikkomatta yhteisistä peruseduista johdettuja menestymisen rajoitteita.*

Ammattien etiikan perusteitten tarkistaminen

Olen sitoutumisen ja luottamuksen etiikassani käsitellyt ammattien etiikkaa kaikkien yhteiskunnallisten käytäntöjen etiikan paradigmana eli mallina, jonka piirteistä tosin vain soveltuvin osin rakentuu jokaisen käytännön etiikka.

Ammattien etiikka on eliittien etiikkaa. Vaativassa asiantuntija-ammattissa toimivat ihmiset sitoutuvat enempiin kuin he keneltä tahansa toiselta voisivat vaatia. Vaikka sitoutumisen stressi olisi aika suuri, moraalisen luottamuksen olosuhteissa he uskaltaisivat sitoutua yhdessä. Hehän luottavat siihen, etteivät toiset välistävetäjinä käytä hyväkseen sitä, että he näin altistavat itsensä hyväksikäytölle.

Jos moraalisen luottamuksen olosuhteita ei sitoutumisen stressin ja reservatio mentaliksen tähden kyetä luomaan, ei professionaalinenkaan eettinen eliittismi näytä olevan rehdisti mahdollista. Jos jo siihen, mitä moraali vaatii kaikilta heidän lupauksistaan riippumatta, on mahdotonta rehdisti luottaa, vielä mahdollisempaa on rehdisti luottaa lupaukseen, jonka mukaan otetaan kannettavaksi eettisen eliitin ylimääräinen taakka, supererogaatio. Ja kun paradigma kaatuu, kaatuu kaikki, mikä siihen nojaten on rakennettu: koko sitoutumisen ja luottamuksen etiikka sikäli kuin se on paradigmastaan riippuvainen.

Ammattien etiikan on kaiketi ennen kaikkea oltava vaatimuksia, jotka ovat ensinnäkin kaikkien yhteiskunnan jäsenten yhteisten perusetujen mukaisia ja jotka toiseksi ovat professionaalisten toimijoiden yhteisten (toki yhteiskunnan kaikkien jäsenten perusetujen kanssa sopusoinnussa olevien) perusetujen mukaisia. Ammatin vapaus ja arvostus vaativat sitä, että standardit ovat korkealla. Professiot ovat eliittejä.

Kun ammatissa toimivan kykyä noudattaa standardia myös elämää suuremmissa valinnoissa ei voida jättää hänen oman moraalisen sitoutumisensa varaan, ammattien etiikan keskeisiä tehtäviä on tehdä ammatin todellisuudesta läpinäkyvä ja kehittää kannusteet ja pidäkkeet, jotka riittäisivät estämään välistävedot myös näissä epätavallisen voimakkaissa kiusauksissa.

Ammattietiikan vaatimukset ovat moraalisia; luottamus sitä kohtaan, johon vaatimus kohdistetaan, ei ole moraalista. Pikemminkin se on luottamusta

järjestelmään: ammatin kykyyn saada ammatilliset toimijat mukautumaan yhdessä muotoiltuihin vaatimuksiin ja siihen, että ammattijärjestöllä on riittävät intressit kehittää tuota kykyään mahdollisimman korkealle tasolle.

Ammattien etiikka on edelleen kaikkien kuntakäytäntöjen ja kunnallisten käytäntöjen paradigma. Sitä sovelletaan niissä soveltuvien osin. Luottamusmiehiltä, kunnallisjohtajilta ja muilta kunnan palvelijoilta vaaditaan moraalisesti. Luottamusta heihin ei kuitenkaan perusteta heidän spontaaniin moraalinsa vaan järjestelmään, joka varmistaa, että heidän on mahdollista menestyä vain sopeutumalla moraalien vaatimuksiin.

Toisen kertaluokan menestyksen etiikka

Menestyksen argumentti etiikan puolesta on virheellinen: etiikka ei ole kilpailuparametri eikä takaa yksilön menestystä. Kenenkään ei oman menestyksensä tähden kannata olla eettinen. Siitähän lähdin liikkeelle.

Ilmeisesti kuitenkin hyvin toimivassa yhteiskunnassa ja sen käytännöissä, esimerkiksi kuntakäytännössä, asiat järjestetään nimenomaan niin, että jokaisen kannattaa oman etunsa nimissä olla loukkaamatta moraalien vaatimuksia. Eettisyys on nimenomaan menestyksen etiikkaa, ja menestyksen argumentti on voimassa. Toisten ihmisten yksilöön kohdistamat vaatimukset ja yksilön omat edut yhdistetään ”keinotekoisesti” toisiinsa, kuten Jeremy Bentham ehkä sanoisi.

Saattaa näyttää paradoksaaliselta ensin torjua menestyksen etiikka ja sitten väittää, että hyvin toimiva yhteiskunnallinen käytäntö luo olosuhteet, joissa menestyksen etiikka on voimassa. Näennäinen paradoksi ei johdu päättelyvirheistä. Menestyksen etiikka on virheellistä, jollei luoda oloja, joissa se on voimassa. Keskinäinen osakkuus ei ole sattumalta analoginen asia. Sosiaalinen ja taloudellinen kohtalonyhteyskään ei ole voimassa, jollei sitä järjestetä. Keskinäisen osakkuuden yhteiskunta nimenomaan on yhteiskunta, jonka pelisäännöt yhdistävät sääntöjä noudattavien kansalaisten menestyksen toisten menestykseen.

Menestyksen argumentti on edelleenkin virheellinen. Siitä, että tekee oikein siksi, että se on oikein, ei välttämättä seuraa henkilökohtaista menestystä. Siitä, että toimii konventionaalisesti moitteettomasti, nimenomaan seuraa menestystä. Onhan tarkoituskin toimia tavalla, josta seuraa mieluummin palkintoja kuin rangaistuksia.

Menestyksen etiikka tässä mielessä on yhteisten perusetujen mukaista toimintaa tilanteessa, jossa järjestelmä takaa niin toimivalle yksilölle yksilöllistä mammonistista menestystä. Se on ideaaliympäristöjen etiikkaa, ja vain joissakin tapauksissa ympäristö on järjestetty ideaaliseksi.

Jos joku haluaa, voi kutsua tätä korrektaa menestyksen etiikkaa toisen kertaluokan menestyksen etiikaksi.

Moninkertainen motivaatio

Muotoilin sitoutumisen ja luottamuksen etiikan esitöissä (1995) käsitteen, jota tarvitsen nyt uudestaan. Tarkoitin spekulatiotani ihmisen kaksinkertaisesta

motivaatiosta. Näyttää siltä, kuin osa kasaantuneista ongelmista voitaisiin poistaa sitä hyväksi käyttäen.

Lähtökohtana on liberaalinen harha sovellettaessa ekonominen rationaalisuuden teoriaa. Siinähan yhteiskunnallinen toimija kuvataan *homo oeconomicukseksi*, taloudellisesti rationaaliseksi toimijaksi. Taloudellisesti rationaalisella toimijalla ei ole intressiä toisten toimijoiden intresseihin. Hänen etiikkansa on menestyksen etiikkaa. Jos ihmiset oikeasti ovat rationaalisia toimijoita, ainoa mahdollinen rehti etiikka on prudentiaalinen etiikka eli oman avarasti ajattelun, pitkällä tähtäyksellä arvioitujen etujen valvonnan oikeuttaminen moraalisesti.

Tämä päättely jättää ottamatta huomioon sen, että ihmismielelle on mahdollista motivoitua yhtä aikaa useista keskenään yhteismitattomista arvoista. Jalkapallon pelaajalla saattaa olla motiivina tehdä enemmän maaleja kuin kilpailija kuitenkin sääntöjä rikkomatta. Samalla hänellä saattaa olla toivomuksia, jotka koskevat sääntöjä. Hänen ei ole välttämätöntä pyrkiä muuttamaan sääntöjä nimenomaan niin että ne olisivat hänelle edullisemmat eli oman menestyksensä näkökulmasta. Hän voi arvostaa tietynlaisia sääntöjä esimerkiksi esteettisesti. Shakkipeliin otettiin aiemmin tuntemattomat siirrot tornitus ja ohestalyönti sen tähden, että bridgen suosio verrattuna shakkiin oli kasvamassa shakkiväkeä huolestuttavalla tavalla. Shakkierän pitkästyttävää alkua saatiin niin lyhennetyksi. Sääntöuudistuksia eivät kannattaneet vain ne, jotka henkilökohtaisesti luulivat pärjäävänsä paremmin nopeampitempoisessa pelissä. Ihminen saattaa olla myös taloudellisesti rationaalinen toimija, mutta hänen ei tarvitse olla vain taloudellisesti rationaalinen toimija.

Palloilijan jalkapallosääntöjä koskevat ihanteet saattavat olla aitoja eikä vain retorisia. Sen näemme siitä, että hän on valmis maksamaan näistä arvoistaan. Hän käyttää aikaansa ihannesääntöjen pohtimiseen ja niiden puolesta puhumiseen, vaikka voisi saman ajan harjoitteluun käyttäessään jopa menestyä paremmin kuin menestyy. Kuitenkin hän jalkapalloilijana, ottelussa, ekonomisesti rationaalisen ihmisen tavoin ajattelee vain maalintekointressiään ja tekee kaikki valintansa yksinomaan mahdollisen menestyksensä näkökulmasta, osoittamatta vähintäkään intressiä toisten intressejä kohtaan. Hän haluaa kyllä voittaa ja toimii johdonmukaisesti tavoitteensa hyväksi. Se ei ole ristiriidassa sen kanssa, että hänellä on käsitys siitä, millaisin säännöin pelattu peli olisi hieno peli.

Tässä on kuvaus toimijasta, joka on jalkapallon pelikäytännössä taloudellisesti rationaalinen toimija ja yksityiselämässään ihanteellinen toimija. Hän ei toimi epäjohdonmukaisesti. Jos hän menestyy urheilupolitiikassa, hän saa sääntömuutoshankkeensa läpi. Uusien sääntöjenkin vallitessa hän käyttää kaikki luvalliset keinot voiton saadakseen. Hänen motivaationsa on moninkertainen. Hänellä on ensimmäisen kertaluokan halu voittaa ja toisen kertaluokan halu saada yrittää voittaa nimenomaan hänen mielestään yhdestä tai toisesta näkökulmasta hyvien sääntöjen määrittelemässä kilpailussa. Molemmissa rooleissaan, urheilupoliittisessa ja kilpailijan roolissaan, hän on aivan rehti, ehjä ja johdonmukainen ihminen.

Aikoinaan käytin esimerkkiä politiikasta. Syyttään tai syystään sosiaalidemokraatit ovat kireän verotuksen kannattajien maineessa. Monet sosiaalidemokraatit täyttävät silti huolellisesti oman veroilmoituksensa, jotteivät itse joutuisi

maksamaan yhtään markkaa ylimääräistä veroa. On mahdollista ja johdonmukaista kannattaa raskasta verotusta ja silti palkata veroneuvoja avukseen sitten, kun joutuu maksamaan vaatimansa korkean veroasteen edellyttämiä veroja.

Ne, jotka eivät ymmärrä motivaation moninkertaisuutta, luulevat pääsevänsä irvailemaan moninkertaisesti motivoituneen ihmisen käyttäytymisessä ilmenevän tekopyhyyden ja, kuten luullaan, kaksinaismoraalin tähden. Hän muka kannattaa toisille eri sääntöjä kuin itselleen. Moraali on kuitenkin itse asian luonteen vuoksi aina vähintäänkin kaksinaista. Joudummehan ottamaan moraalista kantaa vähintäänkin kahdessa eri kontekstissa: sääntöjen kontekstissa ja sääntöjen käytäntöön soveltamisen herättämien moraalisten ongelmien kontekstissa.

Sovinnaiseettiset ihmiset, jotka noudattavat sääntöjä välttyäkseen sääntöjen rikkomisesta seuraavilta sosiaalisilta sanktioilta, voivat johdonmukaisesti vaatia sellaisia sääntöjä, jotka varmistavat moraalin vaatimat tulokset. He voivat jopa kannattaa kontrollin kiristämistä, niin että olisi harvempia tilanteita, jotka sovinnaisesti toimijasta näyttävät elämää suuremmilta tilanteilta eli viettelevät ylivoimaisesti kiinni joutumisen riskinkin uhalla rikkomaan sääntöjä. Vaikka he itse olisivat taipuvaisia valitsemaan suuren mammonistisen edun mieluummin kuin periaatteen, he eivät olisi epäjohdonmukaisia. Onhan mahdollista, että he vaativat valvonnan kiristämistä ja sanktioitten tehostamista voidakseen itsekin luottaa itseensä enemmän ja varmistaa, että käyttäytyvät periaatteen mukaisesti myös aika suurissa niiden rikkomisen viettelyksissä.

Moninkertaisen motivaation avulla voidaan yrittää perustella myös kestäättömiä väitteitä. Vuorisaarnan vaatimusten ja muiden yliviritettyjen moraalisten vaatimusten suosittelemista ei voi perustella sanomalla: ”On kyse säännöistä, joita itse en tosin pysty noudattamaan, mutta haluaisin mielelläni noudattaa, jos se tehtäisiin mahdolliseksi. Siksi kannatan vuorisaarnaa ja opetan sitä.” Perustelu on kestämaton sen tähden, mitä aiemmin tässä tekstissä olen asiasta sanonut ja senkin tähden, mitä väitöskirjassani totesin (1997): uhrautuva rakkaus yleisenä periaatteena on absurdi. Jos kukaan ei itse arvosta mitään vaan arvostaa vain sitä, mitä muut arvostavat, kukaan ei viime kädessä arvosta mitään. Uhrautuvasti rakastavat tarvitsevat ainakin yhden, joka arvostaa muutakin kuin sitä mitä muut arvostavat ja minkä vuoksi siis voi uhrautua sanan mielekkäässä merkityksessä.

Sopeutujien yhteiskunnan luottamuksen olosuhteet

Seuraavaksi on tutkittava, onko järjestelyjä, jotka riittäisivät takaamaan sen, että perimmältään vain omaan menestykseensä sitoutumaan kykenevät ihmiset kunnioittaisivat kaikille yhteisiä perusetuja oman menestyksensäkin kustannuksella niin yleisesti, että järjestynyt elämä olisi mahdollista. Tuloksena ovat luottamuksen olosuhteet, joissa luottamus ei ole moraalista luottamusta. Voimassa ovat kuitenkin säännöt, jotka ovat ehkä suunnilleen samanlaisia kuin olisivat ne periaatteet, joilla omantunnonihmiset velvoittaisivat itseään. Sikäli kuin lait, asetukset, ohjesäännöt, ammattietiikan menettelytapaohjeet ja niin edelleen ovat todellakin moraalien vaatimusten mukaiset, elämme yhteiskunnassa ja sellaisissa yhteis-

kunnallisissa käytännöissä kuin esimerkiksi professioissa eli vaativissa asiantuntija-ammateissa juuri tällaisessa järjestelmässä.

Sitoutumisen stressiin perustuvien pohdintojen tuloksena näyttää siltä, ettemme voi rakentaa yhteiskuntaamme toistemme moraalisen sitoutumisen vaaraan. Luotettavuutta ei voi mielekkäästi luvata: vain sen lupaus otetaan vastaan, johon jo luotetaan. Moraalinen sitoutuminen edellyttää sellaisia luottamuksen oloja, joita ei ole, ennen kuin moraaliiin on uskottavasti sitouduttu. Takeita ei voi pyytää, koska takeiden pyytäminen nimenomaan osoittaisi, että luottamusta ei ole eikä sitä ole odotettavissakaan.

Joudumme luomaan säännöt, jotka parhaalla tavalla korvaisivat moraaliiin ja saisivat aikaan samat tulokset kuin omatunto saisi aikaan moraalisen luottamuksen oloissa. Joudumme luomaan kontrollin, yrittämään kaikin keinoin saada ihmisten toisten ihmisten elämään vaikuttavat valinnat läpinäkyviksi ja kehittämään keinoja, joilla voimme rangaista niitä, jotka rikkovat sääntöjä, ja kannustamaan niitä, jotka noudattavat sääntöjä, vaikka voisivat saada niiden rikkomisesta henkilökohtaista etua. Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa määritellyn moraaliiin näkökulmasta on siis kyse pseudomoraalisista järjestelyistä: niiden tehtävänä on turvata sama käyttäytyminen raadollisten ihmisten yhteiselämässä, minkä moraaliiin turvaisi, jos ihmiset olisivat enkeleitä.

Järjestyneen yhteiselämän välttämätön luottamus saataneen näinkin aikaan. Suunnilleen tällaisia kai yhteiskunnat itse asiassa ovatkin.

Järjestynyt yhteiskunta

Yhteiskunta, joka on kaikissa suhteissa toimiva yhteiskunta, on järjestynyt yhteiskunta. Yhteiskunta voi järjestyä erilaisin tavoin. Jos ihmiset olisivat moraalisia, siis omantunnonihmisiä, heidän yhteiskuntansa järjestyisi luonnostaan moraaliiin perustalle. Jos ihmiset ovat sovinnaisia, yhteiskunta järjestyi laillisuuden ja sosiaalisen kontrollin perustalle.

Sovinnaisessa yhteiskunnassa yksilön omintakeinen moraaliiin on supererogaatiota. Tavalliset ihmiset eivät ole moraaliiin sankareita. He eivät tee omantunnonvalintoja eivätkä edes luule, että toisetkaan niitä tekisivät. Ihmiset tekevät valintansa mammonistisen menestyksensä näkökulmasta. Laittomat vaihtoehdot he jättävät pois laskuista peläten laillisia seuraamuksia, ja sosiaalisesti röyhkeät vaihtoehdot he jättävät pois laskuista peläten sosiaalisia seuraamuksia. He tavoittelevat etuaan sovinnaisin, sosiaalisesti hyväksyttävin keinoin.

Laillisten seuraamusten huomioon ottaminen palvelee ilman muuta mammonistisia laskelmia. Sakot ovat pois taloudellisesta powerista. Vankilassa istuminen vie mahdollisuuksia käyttää sosiaalisia tilanteita hyödykseen eli vähentää sosiaalista poweria. Jos vankilassakin on mahdollisuuksia menestyä – elokuvien ja kirjojen kertomusten mukaan niitä on runsaasti – menestys on valjuttaa kuin se olisi vapaan maailman mahdollisissa seurapiireissä. Se, että sovinnaiset ihmiset ottavat huomioon paitsi lailliset sanktiot myös toisten ihmisten tunteet, on osa heidän menestymisen strategiaansa. Sensitiivisyys toisten ihmisten tunteille on poweria.

Rikoksia ja röyhkeyksiä kyllä tapahtuu äsken kuvaamallani tavalla sovinnaisesti moraalisessa yhteiskunnassa. Sopeutumiskyky ei ole kaikilla yhtäläinen eivätkä kaikki ajattele asioita rationaalisesti. Elämää suuremmissa tilanteissa sovinnaisenkin ihmisen saattaa olla rationaalista langeta. Palkinnot ovat suuret, sanktiot pienet palkintojen arvoon verrattuna, ja kiinnijoutumisen riski on aika olematon. Silloin tällöin arvioidaan tilanne väärin ja lasketaan riskit huonosti tai ollaan väärin informoituja: silloin jäädään kiinni ja hävetään, syyllisyyttä tuntematta.

Ihmisten herkkyys niille sanktioille, joita järjestelmä soveltaa, vaihtelee kovin. Kovapintainen mammonistinen menestyjä laskee vain rahaa ja muita kylmiä mammonistisia arvoja. Piittaamatta toisten ihmisten mielipiteistä hän tekee suorasukaisesti mitä vain, mikä hänen laskelmiensa perusteella näyttää edulliselta.

Jos rikosten ja rötösten määrä ei ylitä jotakin kriittistä rajaa, yhteiskunnan järjestyneisyys ei ole vaarassa. Yleisellä mielipiteellä ehkä täytyy ollakin jokin määrä rikoksia ja rötöksiä vatvottavanaan, jotta järjestelmän odotukset ja sen käytäytymiselle asettamat rajoitukset pysyisivät elävästi väestön mielessä.

Ihmiset uskaltavat sitoutua. Jos toinen osapuoli pettää luottamuksen, hänet haastetaan oikeuteen. Pankki vaatii panttia tai takaajia ja niin pois päin. Vaikka moraalista luottamusta ei ole, yhtiöitä perustetaan, rahaa lainataan ja avioliittoja solmitaan. Sovinnaisessa yhteiskunnassa vallitsee pseudomoraalinen luottamus ihmisten kesken. Tarkoitin sillä sitä, että järjestelmä toimii suunnilleen niin kuin toimisi moraalille infrastruktuurille rakennettu järjestelmä, jossa moraalisten ihmisten keskellä asustelisi ja tekisi tihutöitään joukko moraalittomia ja amoraalisia ihmisiä.

Jottei jouduttaisi viljelemään kömpelyyksiä – sellaisia kuin ”pseudomoraalinen järjestys” – on varmaan syytä puhua moraalista molemmissa tapauksissa. Moraalin käsitteellä on vain hiukan eri sisältö sen mukaan, puhutaanko moraalin perustalle järjestyneestä yhteiskunnasta vai yleensä vain järjestyneestä yhteiskunnasta. Moraali moraalin perustalle järjestyneessä yhteiskunnassa on sitä, mitä kaikki yhdessä, itse joukkoon mukaan luettuna, yksilöltä vaativat järjestyksen nimissä. Moraali muille perusteille järjestyneessä yhteiskunnassa on sitä, mitä kaikki toiset vaativat yhdessä kultakin erikseen. Sovinnainen ihminen kokee moraalin vaatimukset toisten vaatimuksina, jotka usein epämiellyttävällä tavalla estävät häntä toimimasta oman menestyksensä vaatimalla tavalla.

On siis moraaliala sovinnaisen yhteiskunnan ja moraaliala moraalisen yhteiskunnan käsitteellisessä kontekstissa. Sovinnaisessa järjestyksessä moraaliala on se, mitä ”me” vaadimme sinulta, moraaliala järjestyksessä se, mitä ”me” vaadimme minulta yhteiselämän järjestyneisyyden turvaksi.

Yhteiskunnan vaatimukset

Se, että ”kaikki muut vaativat kultakin erikseen”, on tietysti havainnollisuuteen pyrkivä kiertoilmaus sille, mitä yhteiskunta kaikilta vaatii. Kirjaimellisesti kaik-

kien yhtymistä vaatimukseen ei tarvitse edellyttää, jotta voitaisiin puhua yhteiskunnan vaatimuksesta.

Poliittinen järjestelmä määrittelee, millä tavoin monien yksilöiden vaatimukset suodattuvat yhteiskunnan vaatimuksiksi. Yhteiskunnan vaatimukset määrittelevät laillisuuden. Laillisuutta täydentää yleinen mielipide moraalisine (”me” vaadimme sinulta) sanktioineen. Yleiseen mielipiteeseen ei tarvitse kirjaimellisesti jokaisen yhtyä.

Tärkeimmän yleisen mielipiteen muodostaa media, joka päättää, onko yksilöllä julkisuutta, ja jos on, onko se kielteistä vai myönteistä. Ennen mainetta loivat esimerkiksi juoru ja sankariballadit. Julkisuus on sama ilmiö, sillä erolla vain, että meidän kaikkien käsitys sinusta muodostuu mediassa melkein reaaliajassa ja niin rajusti, että moraaliset sanktiot ovat joskus jopa julmia ja totaalisia. Oikeusjärjestelmä ei tunnusta kuolemantuomiota, mutta julkisuudessa jaetaan joskus moraalisia kuolemantuomioita. Kun medialla on niin tärkeä rooli sovinnaisen moraalin ylläpitäjänä ja kun sen sanktiot nyky-yhteiskunnassa ovat joskus niin ankarat, tarvitaan valpasta mediakritiikkiä ja – jos se on suinkin mahdollista – kovaa kollegiaalista kuria journalistien omassa keskuudessa.

Julkisuus, joka säätelee yksilön maineen määrää ja sisältöä, on välttämätöntä. Oloissa, joissa omaatuntoa ei oleteta, järjestyksen edellytykset säilyvät vain, jos sosiaalisen todellisuuden läpinäkyvyys on suurta ja kaikki yhdessä aika tarkkaan katsovat jokaista erikseen. Tarvitaan tietenkin mediakritiikkiä, jotta julkisuuden luomisen kulttuuri olisi yhtä läpinäkyvää kuin se kulttuuri, jota julkisuus läpivalaisee. Oikeusjärjestelmä ja moraalisesti arvottava julkisuus jäsentävät yhteiskunnan vaatimuksia yksilöä kohtaan.

Ahneet tietäjät ja ensimmäisen persoonan diktaattorit

Nyt on aika katsoa tarkemmin ahneitten tietäjien kokousta, josta olen matkan varrella muutaman kerran jo maininnut. Ahneet tietäjät ovat vastavuoroisesti intressittömiä omien intressiensä ajajia, joiden on muovattava yhteiset säännöt sille yhteistyölle ja kilpailulle, jonka ehdoilla he etsivät omaa mammonistista menestystään. He tietävät kaiken esimerkiksi taloustieteestä.

Tietäjät vaativat toisiltaan kaiken.

Heidän mielessään väikkyä Joosefin johtama kansantalous, josta kerrotaan Genesiksessä. Senkin he muistavat, kaiken kun tietävät. Vanhassa testamentissa on kertomus hallintomies Joosefista – pääministeriäköhän hänen virkansa nyky-yhteiskunnassa vastaisi – joka myi Egyptin syvän talouskriisin oloissa sosiaaliturvaa väestölle. Ihmiset luovuttivat itsensä faaraon omistukseen vastineeksi kornikoista, joita faaraon varastossa heille jaettiin leipäjonoissa. Olen kuvannut Genesiksen kertomuksen eettisiä ja poliittisia ulottuvuuksia väitöskirjassani (1997).

Ihan kaikkea toisilta ei kuitenkaan kukaan voi saada. Kuninkaan aarre asettaa maksimin sille, mitä yksi voi enintään saada kaikilta toisilta. Olen jo selittänyt kuninkaan aarteen periaatteen.

Ahneet eivät voi saada sellaista, mitä ei synny. Siksi heidän tulee kaiken sijasta vaatia kaikki mahdollinen, ja se on kuninkaan aarre. Kun kaikkien vaati-

muksia eritellään, havaitaan kaikkien olevan samaa mieltä yhdestä asiasta: toisensa optimaalisesta verottamisesta. Kaikki ovat eri mieltä yhdestä asiasta: kuka maksimaalisen verokertymän saa. Kukin haluaa sen itselleen. Kyse on maksimaalisesta hobbesilaisesta mahdista, kansantalouden ja kaikkien sen voimavarojen käyttämisestä omina voimavaroina.

Joosefkaan ei pannut orjaksi ostamaansa kansaa kaivamaan ojaia valtion eli faraon mailla. Hän ymmärsi pian, että farao hyötyy orjistaan enemmän markkinataloudessa tyytymällä maksimaaliseen verokertymään tarjoamansa sosiaaliturvan korvaukseksi ja antamalla egyptiläisten muutoin kukoistaa parhaansa mukaan omien kykyjensä, avujensa ja myös onnensa varassa. Pohjoismainen hyvinvointivaltio (ja muukin keskinäisen osakkuuden järjestelmä, jos niitä on) on verottajan tehokkain tapa omistaa kansantalous.

Tarinan alkuperäinen kertoja – niin eksegeetit väittävät (von Rad 1972) – oli ihastunut maanmieheensä, joka naapurisuurvallan Otto Wille Kuusisena keksi niin nerokkaan ratkaisun totalitaarisen järjestelmän luomiseksi. Sehän syntyi kertomuksen mukaan hallitsijan edustajan ja Egyptin kansan välisenä vapaaehtoisena sopimuksena, suorastaan kauppana: kommunistinen diktatuuri markkinatalouden tuotteena! Kertojalla ei ollut intressiä kertoa ilmeistä jatkoa. Pakkohan komentovallasta oli aikanaan luopua, kun sen ylläpitäminen osoittautui faraon kannalta paljon epäedullisemmaksi kuin liberaalinen markkinatalous. Minä kerroin jatkon väitöskirjassani.

Ahneet tietäjät ovat siis vaatineet omakseen valtion kassaa optimaalisen verotuksen oloissa. Kokouksen on varmaankin järkevää päättää heti siitä, mistä ollaan yksimielisiä. Voitaneen katsoa yksimielisesti päätetyksi, että kaikkia verotetaan optimaalisesti. Sen sijaan voitaneen katsoa jääneen ratkaisemattomaksi, kuka verokertymän saa. Kannatettuja ehdotuksiaahan ei ole esitetty. Kaikki yhdessä ovat valmiita suuntaamaan yhteisen voimansa – valtion – jokaista vastaan, joka yrittää usurpoida eli kaapata yksityiseen käyttöönsä yhteisen aarteen.

Verokertymä jää poliittisen kamppailun kohteena olevaksi saaliiksi. Päätelin, että kuninkaan aarre eli tämä saalis on looginen johdannainen ahneuden psykologiasta. Valtion perusta, kuninkaan aarre, on poliittinen idea, joka syntyy itsestään kaikissa yhteiskunnissa, mutta se syntyy isännättömänä.

Tilanteen ratkaisee keskinäisen osakkuuden periaate. Saalis jaetaan tasan kansalaisosinkoina (tulonsiirtoina ja palveluksina). Tietäjien on rationaalista tyytyä tähän, sillä se on eniten, mitä kukaan näissä oloissa voi saada.

Yhteiskunta, valtio, yleinen mielipide ja moraal

Ahneitten tietäjien piiri, jossa kaikki yhdessä kohdistavat (ahneen) katseensa kuhunkin vuorollaan, havainnollistaa sekä yhteiskunnan että moraalin käsitettä. Yhteiskuntaa edustaa sekä yleinen mielipide – esimerkiksi konsensus, jonka mukaan kuninkaan aarre ei kuulu kellekään – että valtio, jonka käsitteellinen sisältö on yleisen heikkomuuden periaate: kaikki yhdessä ovat ehdottoman ylivoimaisia jokaiseen yhteen nähden. Kaikkien fyysinen voima on toisten yhteistä

voimaa olennaisesti vähäisempi. Jos aseellisia joukkoja perustetaan, kenenkään ei sallita käyttää niitä omien etujensa tähdentämiseen.

Yleinen mielipide edustaa konventionaalista moraalia. Se on kaikkien muiden vaatimus jokaista toista kohtaan. Vaatimuksen sisältönä ei ole se, että kohteen olisi oltava moraalinen siinä merkityksessä, että hän tekee oikein siksi, että se on oikein. Sellainen vaatimus olisi ylivireinen ahneitten tietäjien kokouksessa. Kuvauksen mukaisilta ihmisiltä on toivotonta vaatia uhrauksia jonkin asian hyväksi pelkästään sen tähden, että se on oikea asia. Vaatimuksen sisältönä on, että jokaisen on taivuttava pidättymään sellaisesta, mikä on kaikkien muiden yhteisten etujen vastaista, esimerkiksi ottamasta omaan yksityiseen käyttöönsä kuninkaan aarretta.

Konstruktiota on mahdollista väljentää tilanteen rakennetta muuttamatta. Ensinnäkään ei tarvitse olla kyse vain mammonistisen menestyksen allokoinnista eli jakamisesta kilpailevien tahojen kesken. Voi olla kyse sen lisäksi ja sitä vielä olennaisemmin vapaudesta ja ihmisoikeuksista. Ahneitten tietäjien sijalla ovat potentiaaliset ensimmäisen persoonan diktaattorit, jotka haluavat omistaa kaikki toiset ihmiset sanan ”omistaa” kaikissa mielekkäissä merkityksessä, myös poliittisessa. Lähtökohtana on hobbesilainen (Hobbes 1985) määritelmä, jonka mukaan jopa toisen kanssa eri mieltä oleminen on loukkaus häntä kohtaan. Eri-mielinenhän itse asiassa väittää, että toiselta puuttuu arvostelukykyä. Jokainen ahneista haaveilee totalitaarisesta järjestelmästä, jossa voisi omistaa jopa kaikkien toisten ajatukset ja arvostelukyvyn.

Liberaalinen järjestys

Potentiaaliset ensimmäisen persoonan diktaattorit joutuvat tunnustamaan, että ihmiset omistavat toisensa maksimaalisesti, jos antavat toisilleen ihmisarvon ja vapauden.

Sinun hobbesilainen ihmisarvosi eli sinun mahtisi on sanan mahdollisimman syvässä merkityksessä kaikkien meidän muiden mahtia silloin, kun sinä olet vapaa ja yhteiskunta kannustaa sinua etsimään omaa etuasi tavalla, joka on kaikille, myös minulle, mahdollisimman hyödyllinen. Vapaus on luottamusvapautta, vapautta, jota suomme toisillemme luottaen siihen, että se on omien perusetujemme – joiden ei tarvitse rajoittua mammonistisiin etuihin – mukaista. Kunkin yksilön ihmisarvon tunnustaminen on kaikkien yhteisen perusedun mukaista. Suunnilleen näin argumentin on kuljettava.

Keskinäinen osakkuus kestää

Pohtiessani sitoutumisen ja luottamuksen etiikan horjuvia peruspilareita minulla on vuoden ajan ollut huoli, että kaksi kannaltani tärkeää eettistä perusajatusta makaa niiden varassa ja mahdollisesti suistuu maahan, jos ne särkyvät. Toinen on keskinäinen osakkuus, toinen moraalinen järkiperusta.

Pitääkö minun heittää poliittinen peruskäsitykseni romukoppaan? Poliittisella peruskäsitykselläni tarkoitan cicerolaista ajatustani, jonka mukaan yhteis-

kunta on yhteiselle oikeudenmukaisuuskäsitykselle perustuvaa keskinäistä osakkuutta.

Luulin, että tämä ajatus ja luottamusvapauden idea ovat riippuvaisia moraalisiksi ajatelluista luottamuksen olosuhteista.

Kun äsken kävin lukijan kanssa uudestaan läpi ahneiden tietäjien kokouksen ilmeistä kulkua, en joutunut missään yhteydessä vetoamaan moraaliseen luottamukseen. Tietäjät eivät ota kantaa siihen, pitäisikö toisiin ihmisiin luottaa nimenomaan moraalisesti. He järjestävät järjestyneen elämän edellyttämän luottamuksen laillisuuden, laillisen kontrollin ja laillisten sanktioitten varaan sekä kaikkien toisten yhdessä jokaiseen vuorollaan kohdistamien vaatimusten – siis yhteisen oikeudenmukaisuuskäsityksen –, median luoman läpinäkyvyyden, sosiaalisen kontrollin ja moraalisten sanktioitten varaan. Tuloksena on systeemi, joka toimii niin kuin toimisi sellaisten ihmisten järjestelmä, jotka luottavat yleisesti toisiinsa nimenomaan moraalisesti, vaikka tietävätkin joukossa olevan aina joi-takin periaatteettomia menestyksen eetikoita.

Keskinäinen osakkuus eli hyvinvointivaltion idea on siis mielestäni edelleenkin moraalisesti perusteltu. Se ei ole vapaavalintainen ideologinen kuvio. On moralitonta vastustaa tätä ajatusta ja tehdä valintoja, jotka ovat ristiriidassa sen kanssa. Moraalittomuus ei tarkoita sitä, että olettaisin libertaarien omantunnon voihtivan, kun he vastustavat moraalista kannibalismia eli sitä, että heidän omien ponnistustensa tuloksia verotetaan ja jaellaan sitten muille näiden muiden tarkoitukseen. Moraalittomuus tarkoittaa sitä, että kaikilla on tähdellisiä perusetuja, joiden vuoksi muu kuin keskinäisen osakkuuden periaate ei kelpaa yhteiskunnan perustaksi. Jokainen, joka asettuu poikkeiloin tätä periaatetta vastaan, ei ole vain arvoista eri mieltä. Hän yrittää luhistaa yhteiskunnassa vallitsevan luottamuksen. Hän toimii ihmiskunnan vihollisena tai ainakin sellaisten käytyrinä.

Julma puheenparsi on vain eetikon retoriikkaa eikä kiihotusta tiettyjen kansanryhmien vastaiseen toimintaan.

Luottamusvapaus, jota valtio osoittaa esimerkiksi yrittäjille salliessaan näiden etsiä markkinoilta omaa etuaan sen sijaan että tekisivät päätöksiään yhteiskunnan kokonaisedun näkökulmasta, ei perustu välttämättä moraaliseen luottamukseen. Valtio vaatii yrityksiltä monenlaista avoimuutta, ja media täydentää elinkeinoelämän läpinäkyvyyttä ja kontrollin avulla pitää huolta siitä, ettei luottamusvapautta käytetä väärin. Me vaadimme kyllä moraalisesti yrityksiltä vastuuntuntoa, esimerkiksi pidättymistä lapsityövoiman käytöstä. Emme odotakaan, että yritykset kuuntelisivat omantunnon ääntä tehdessään asiaan vaikuttavia päätöksiä. Ne kuuntelevat meidän kaikkien muiden – kuluttajien, sijoittajien ja viranomaisten – ääntä ja varovat toimimasta tavalla, joka vie raastupaan tai verottaa yrityksen mahtia markkinoilla esimerkiksi saattamalla yrityksen halveksittavaan asemaan periaatteettoman ahneuden tähden.

Moraalin järkiperusta kestää

Moraalisessa keskustelussa esiintyy usein kaksi epämiellyttävää asiaa. On niitä, jotka ajaakseen uskonnon asiaa (eivät ajaakseen moraalin asiaa) jankuttavat, että

moraali tarvitsee välttämättä perustakseen uskonnon. On niitä, jotka kohdistavat toisiin ihmisiin mielivaltaisia vaatimuksia moraalisisina vaatimuksina ja perustavat nämä vaatimuksensa yksityisiin tunteisiinsa, jotka joskus ovat moraalisia, joskus eivät. Siksi olen ollut kovin tyytyväinen siitä, että olen mielestäni voinut osoittaa, ettei moraali tarvitse uskontoa vaan että pikemminkin moraali rajoittaa uskomista – uskomisella on oma etiikkansa – ja että vaatimusten moraalisuus ei perustu kenenkään yksityisiin tuntemuksiin vaan on viime kädessä empiirisesti todennettavissa tai kumottavissa oleva asia. Moraalihan on luottamuksen olosuhteitten puolustamista, ja se että jokin uhkaa luottamuksen olosuhteita yhteiskunnassa, on ilmeisesti asia, jonka puolesta ja jota vastaan voidaan esittää empiiristä aineistoa.

Jos moraalissa ei olekaan kyse moraalisen luottamuksen olosuhteiden välttämättömistä edellytyksistä, jotka voidaan todentaa tieteellisesti, onko moraali pakko palauttaa takaisin yksityisten tuntemusten ja uskomusten valtakuntaan?

Ahneitten tietäjien kokous ei reaalisessa maailmassa ole kutsuttavissa koolle; se kokoontuu vain moraalifilosofien mielikuvituksessa. Sen sijaan on periaatteessa objektiivisesti osoitettavissa, mitkä edut ovat niin yhteisiä ja niin tärkeitä, että niiden tähden on välttämätöntä puuttua valvomalla, ohjaamalla ja erilaisin sanktioin yksilöiden valintoihin. Ei kuitenkaan tarvitse osoittaa sitä, että moraalisen luottamuksen olosuhteet vaativat puuttumista yksilöiden asioihin. Riittää, kun keskinäisten sopimusten teon ja kaikenlaisen muun sitoutumisen kannalta riittävän luotettava kontrollin ja sanktioitten järjestelmä tekee omaa mammonistista menestystään ajaville yksilöille kannattavaksi pidettyä yhteisiä etuja räikeästi vahingoittavista tihutöistä.

Myös moraalisisille vaatimuksille ja niiden vastaanottajan sovinnaisuudelle perustuva moraali on järkiperusteista ja periaatteessa verifioituvaa tai falsifioituvaa. Moraalisen vaatimuksen esittäjällä on periaatteessa todistustaakka. Jollei hän ole valmis tai ei kykene osoittamaan, että vaatimus täyttää moraalisen vaatimuksen kriteerit, käsittelemme vaatimusta yksilöllisen maun ilmauksena tai jonkin poliittisen toimijatahon – sen, johon vaatija on kytkeytynyt – poliittisen ohjelman kohtana.

3 Perusarvojen etiikka

Perusteettomat ja perustelemattomat perusarvot

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa on kolme pääteemaa: sitoutuminen, luottamus ja perusarvot. Perusarvot ovat perusteettomia ja perustelemattomia.

Arvo on valintaperuste. Oletusarvona on mammonistinen menestys. Joskus oletusarvo syrjäytyy. Se ettei menestystä aina maksimoida, johtuu siitä, että on muuta arvokasta, josta ollaan valmiita maksamaan luopumalla mammonistisesta menestyksestä jossakin määrin. Menestyksestä ollaan valmiita luopumaan sitä suuremmassa määrin, mitä suurempi arvo on kyseessä.

Miten arvot syntyvät? Miten ne saadaan?

Monesti arvot johdetaan toisista arvoista. Oletusarvosta, mammonistisesta menestyksestä voidaan esimerkiksi johtaa koulutuksen ja itsensä kehittämisen arvo. Koulutukseen ja itsensä kehittämiseen kannattaa investoida rahaa, tarmoa ja aikaa, koska pitkän päälle nämä investoinnit tuottavat todennäköisesti lisämenestystä, joka enemmän kuin vain korvaa tehdyt uhraukset. Arvojen ketjua voidaan seurata aina vain taaksepäin, yhä perustavampiin arvoihin, joista kaikki muut arvot on johdettu. Lopulta ketjussa päädytään arvoon, jota ei enää voi johtaa muista arvoista. Sellaista arvoa kutsun perusarvoksi. Yksi hyvä esimerkki on ihmisarvo. Kantin kategorista imperatiivia ei voi johtaa mistään perustavammasta arvosta. Sen tähden imperatiivi onkin kategorinen eli aivan riippumaton mistään muista mahdollisista näkökohdista.

Tilanteita, joissa yksilö joutuu ottamaan kantaa perusarvoihinsa, kutsun perimmäisiksi valintatilanteiksi ja itse valintoja perusvalinnoiksi.

Perusvalintoja tehtäessä ei ole mahdollista vedota yksin tosiasioihin. Arvot ja tosiasiat ovat toisistaan riippumattomia valintaperusteita. Ne määräävät yhdessä, mikä valittavana olevista vaihtoehdoista on oikein ja asiallinen. Perusvalintoja tehtäessä ei ole käytettävissä arvoa, joka yhdessä tosiasioiden kanssa määräisi, mikä valittavana olevista vaihtoehdoista on oikein ja asiallinen.

Logiikan säännöistäkään ei ole mahdollista johtaa arvoja.

Jos valintojen järkiperusteita ovat tosiasiat, logiikka ja aikaisemmin omak-
sutut arvot ja jos nämä perusteet ovat ainoita järkiperusteita, perusvalintoja on
mahdotonta tehdä järkiperustein. Ne ovat perusteettomia valintoja siinä mieles-
sä, että niitä tehtäessä ei ole käytettävissä järjellisiä valintaperusteita. Tosiasioil-
la, logiikalla ja arvoilla, jotka oletetaan keskustelun lähtökohdiksi, ei voida pe-
rustella perusarvoa. Siinä mielessä perusarvot ovat paitsi perusteettomia myös
perustelemattomia. Sille, joka on tehnyt toisenlaisen perusvalinnan eli jonka pe-
rusarvot ovat toiset, ei perimmäistä valintaa kyetä oikeuttamaan järkiperusteilla.

Erimielisyys perusarvoista on lopullista

Ihmisarvon periaatteesta on ehkä mahdollista johtaa vaatimus, jonka mukaan
kaikki, mitä ihmiseltä vaaditaan, on kyettävä perustelemaan hänelle järkiperus-
tein. Esimerkiksi se, että minusta tuntuu, että tietyn henkilön olisi tehtävä tie-
tynlainen valinta tai se, että tietynlainen valinta olisi minun, meidän tai jonkun
muun tahon etujen mukainen, ei riitä järkiperusteeksi vaatimukselle, jonka mu-
kaan hänen olisi tehtävä juuri tuo valinta. Ihminen, joka on päämäärien valta-
kunnan kansalainen, päättää asiansa ja tekee valintansa omien arvojensa ja tie-
tämiensä tosiasioiden perusteella. Hän ottaa huomioon muut vaatimukset vain,
jos ne voidaan oikeuttaa hänelle järkiperusteilla (konsensusarvoihin, logiikkaan
tai tosiasioihin vedoten). Milloin oikeuttaminen on periaatteessa mahdotonta,
valintaa koskeva vaatimus on mielivaltainen. Kaikki yritykset toteuttaa se pa-
kolla ovat moraalista väkivaltaa, ihmisarvon periaatteen vastaista toimintaa.

Tosiasiaväitteet ovat aina periaatteessa todennettavissa tai kumottavissa.
Niiden todentaminen ja kumoaminen on kuitenkin usein ylen kallista ja joskus
jopa ainakin toistaiseksi käytännössä mahdotonta. Tosiasiaperustan kiistallisuus
johtaa ratkaisemattomiin yhteenottoihin. Tosiasiat, joista yksi on rehdisti vakuut-
tunut, perustelevat sen, että hän kohdistaa toiseen omasta mielestään oikeute-
tun vaatimuksen. Se, johon vaatimus kohdistuu, on omasta mielestään oikeutet-
tu torjumaan vaatimuksen niiden tosiasioiden perusteella, joista hän on rehdisti
vakuuttunut. Tilanne jää avoimeksi, kunnes puolen tai toisen on onnistunut hank-
kia riittävästi näyttöä omien uskomustensa tueksi tai toisen uskomuksia vastaan.
Jos riita on pakko ratkaista, kuten politiikassa usein on, se ratkaistaan voimalla
esimerkiksi laskemalla äänet ja julistamalla oikeaksi se mielipide, jolla on useampi
ääni puolellaan. On olemassa muita, paljon rajumpia voimankäytön muotoja kuin
äänivoiman käyttö, joihin valitettavasti joskus turvaudutaan poliittisessa konflik-
tissa: esimerkiksi työtaistelu tai jopa sota.

Mikään odotettavissa oleva informaatio ei kumoa eikä vahvista perusarvoa.
Sitä koskeva erimielisyys on lopullista.

Perusarvojen luonteesta on johdettavissa moniarvoisuuden moraalinen oi-
keutus. Loukkaamatta ihmisarvon periaatetta en voi vaatia, että ne, joilla on toi-
senlaiset perusarvot, ajattelevat, asennoituvat tai tekevät valintojaan minun pe-
rusarvojeni mukaisesti. Siitä johtuu, että yksiarvoisuuden vaatimus on ihmisar-
voa loukkaava, ja jos ihmisarvo on moraalinen kriteeri, moraalin vastaista. Pe-
rusarvojen välistä ristiriitaa pitäisi yrittää välttää ratkaisemasta millään voiman-

käytön muodolla. Aina voimankäyttöä ei voi kuitenkaan välttää. Emme hyväksy rasismia emmekä sukupuolisortoa, vaan estämme ne tarpeen vaatimalla voimankäytöllä, viime kädessä jopa väkivalloin.

Perusarvomaailmat

Perusarvot määrittelevät perusarvomaailmoja. Arvomaailmat sisältävät, kuten olen todennut, paitsi arvoja myös esimerkiksi normeja ja käsityksiä hyveistä ja paheista. Perusarvomaailmaan kuuluvat perusarvojen lisäksi perusnormit ja peruskäsitykset hyveestä ja paheesta.

Kategorisesta imperatiivista esimerkiksi seuraa, ettei kukaan ei voi omistaa toista. On moraalitonta myydä ihmistä orjuuteen, moraalitonta ostaa ihmistä orjuuteen ja moraalitonta suostua orjuuteen. Vuorisaarnan hengessä ty pistetystä ihmisarvon periaatteesta varmaankin seuraisi toisenlaisia, mainittujen normien kanssa jopa ristiriitaisia normeja. Kun itsensä orjuuteen myyvä tai alistava ei loukkaa kenenkään toisen ihmisarvoa, ty pistetyn ihmisarvon periaatteen luomassa perusarvomaailmassa on varmaankin voimassa salliva normi, jonka mukaan orjuuteen suostuminen on sallittua. Radikaali kirjaimellisesti tulkittu vuorisaarnan etiikka itse asiassa velvoittanee jokaista ilmoittautumaan kenen tahansa orjaksi.

Monofoniset arvomaailmat

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa puhun varomattomasti perusarvoista tavalla, joka tekee mahdolliseksi monofonisen tulkinnan (Bahtin 1990). Monofonisen tulkinnan mukaan jokaisessa arvomaailmassa on yksi perusarvo, joka hallitsee kaikkia muita arvoja. Jos joku on omaksunut perusarvokseen elämän ekologisten ehtojen säilymisen maapallolla, siitä muka seuraisi, että arvon ainoa valuutta on ekologia eli että arvokasta ei ole mikään, mikä ei edistä perusarvoa ja että kaikella on vain niin paljon arvoa kuin sillä on arvoa ekologiselta kannalta. Jos joku on uskossa, vain Jumalan valtakunnalla on hänelle itseisarvoa, ja kaikkien muiden asioiden arvo on mitattavissa sillä, miten relevantteja ne ovat Jumalan valtakunnan kasvamisen tai tulon kannalta. Itse asiassa kaikki sellaiset asiat, jotka voivat arvona kilpailla ekologisen tai teologisen perusarvon kanssa joissakin tilanteissa, ovat mainituissa fanaattisissa arvomaailmoissa potentiaalisia pahoja ja uhkaavia viettelyksen lähteitä.

Monofoninen arvomaailma perustuu joskus loogisesti epäselvään ajatteluun. Maailmanlopun väki – ne ihmiset, joiden mielestä uhkaavan maailmanlopun torjuminen on perusarvo – usein ajattelee, että jos kaikki joskus tuhoutuu, sillä mitä nyt on, ei ole aidosti arvoa. Jokainen joka arvostaa jotakin, mitä nyt on, riippumatta siitä, onko sitä enää joskus tulevaisuudessa vai ei, erehtyy ja hyysää sisimmässään epäaitoa, valheellista arvoa. Siitä, että jotakin, mitä nyt on, ei ole tulevaisuudessa, ei kuitenkaan loogisesti seuraa, että sillä ei olisi arvoa. Monofoninen maailmanlopun väki käyttäytyy omistajan psykologian mukaan. Arvoa on muka vain sillä, mikä on pysyvästi hallinnassa. Elämisen psykologiahan vaatii ottamaan vastaan sen minkä hetki tarjoaa ajattelematta, saako sen ikiomaksi.

Monet tilapäiset asiat ovat kuitenkin hyvin suuria arvoja. Rakastuminen on ihmiselämän huippukokemuksia. Rakastuneen ihmisen Sinä (Martin Buberin [1993] kuvausta hyväksi käyttääkseni) täyttää koko hänen maailmansa. Sinä ei täytä sitä siinä mielessä, että muuta ei maailmaan enää mahtuisikaan – Sinä ei kumoa muita arvoja – mutta täyttää sen siinä mielessä, että valaisee koko maailman ja kaikki maailman arvokkaat asiat omalla kaikkiallisella hehkullaan. Raadollisessa maailmassa rakastumisen tiedetään aina kestävän vain aikansa. Se joka valaisi kaiken, sammuu aikanaan jättäen jälkeensä vain muiston. Rakastuneisuus surkastuu tai hyvässä tapauksessa muuttuu joksikin, mikä ei enää ole rakastuneisuutta vaan pikemminkin toveruutta, ystävyyttä, kumppanuutta tai jopa rakkautta; toveruus, ystävyys, kumppanuus ja rakkaus voivat pysyä, mutta niistä on hävinnyt jokin sellainen hehku, joka rakastumisessa on. Rakastaminen voi olla huippuelämää, mutta se ei ole jatkuvaa huippukokemusta.

Rakastuminen menee ohi, mutta rakastuminen ihmiselämän hetken kestävänä huippukokemuksena ei kuitenkaan ole arvotonta sen tähden, ettei sitä eräänä päivänä enää ole. Tietoisuus rakastuneisuuden efimeerisyydestä on pikemminkin tuon ainoalaatuisen elämyksen olennainen mauste.

Rakastuminen ei ole monofonista: rakkauden Sinä ei tunge pois kaikkea, mitä maailmassa on, jotta saisi sen täytetyksi. Se täyttää maailman armoittamalla kaikki maailman asiat.

John Rawls esittää hallitsevan eli regulatiivisen hyvän kritiikin Oikeudenmukaisuusteoriassaan (1971) rauhallisemmassa genressä ja ehkä paljon kuivemmin kuin minä sen juuri esitin. Perusarvon ei tarvitse täyttää maailmaa niin ettei sinne mahdu muita arvoja. Sillä tavalla maailman täyttävä arvo, ettei maailmaan muita arvoja mahdukaan, on fanaatikon arvo. Despoottina hallitseva arvo riehuu elämässä kuin Vanhan testamentin mustasukkainen selootti-Jumala.

Arvojen polyfonia ja yhteismitattomuus

Arvojen polyfonian käsitteeseen olen saanut virikkeen Mihail Bahtinin *Dostojevskin poetiikan ongelmista* (1990). Ei ole mahdotonta vaan on suorastaan hyvin uskottavaa, että arvojen ketjua taaksepäin kulkiessaan yksilö päätyy moneen perusarvoon, jotka kaikki esittävät vaatimuksiaan mutta joista mikään ei ole toisesta perusarvosta johdettavissa. Sen sijaan että perimmäisestä moraalista todellisuudesta kuuluisi korviimme vain yhden monofonisen eli sääntelevän (*regulative*; Rawls 1971) arvon hälyttävä ujellus, sieltä kaikuukin korvaan monien itsenäisten arvojen yhdessä soittama sinfonia.

Se, että yksi arvo on perimmäinen siinä mielessä, ettei se johdu toisista arvoista eikä järkiperusteista, ei estä jotakin toista arvoa olemasta yhtä aikaa yhtä lailla perimmäinen.

Luonnon diversiteetti

Silloinkin kun käymme arvokeskustelua, joudumme usein sanojen ansaan. Puhutaan esimerkiksi luonnon diversiteetistä eli monimuotoisuudesta itseisarvo-

na. Diversiteetti on nähtävissä vain luonnon ulkopuolelle viritetystä näkökulmasta. Joku näkee, että sen sijaan että olisi vain yhdenlaista onkin monenlaista. Hän havaitsee sen jossakin suhteessa tärkeäksi. Jos näkökulmaan asettaa luonnon arvoja kontemploivan ihmisen, muodostuu ihmiskeskinen diversiteetin arvo. Diversiteetti on arvo ihmisen etujen, ihmisen estetiikan tai jonkin muun inhimillisen arvon näkökulmasta.

Jos näkökulma ei ole ihmisen, kenen se on? Niillä elävillä olennoilla, joiden moninaisuudesta on kyse, ei ihmistä lukuun ottamatta ole kykyä katsoa diversiteettiä luonnon ulkopuoliseen näkökulmaan asettuen. Niillä on vain kyky antaa arvoa omalle elämälleen, mikä näkyy vimmattuna kilpailuna yksilöiden ja lajien kesken elämisen välineistä, jotka ovat luonnossa niukkoja, ja eläimen ja kasvin itsepintaisena kieltäytymisenä kuolemasta vielä silloinkin kun tilanne on jo objektiivisesti arvioituna perusteellisen toivoton. Katselin juuri saunan portailla tupakoidessani vahingoittuneen tai sairaan mehiläisen reuhtomista pitkin ruohikkoa.

(Suunnilleen) jokaisen ihmisen, eläimen ja kasvin omasta näkökulmasta hänen tai sen oma elämä on perusarvo, joka ei johdu mistään muusta arvosta – ei esimerkiksi yksilöiden tai lajien määrästä eli diversiteetistä – eikä järkiperusteista.

Diversiteettiä perusarvonaan pitävän ajattelu täsmentyisi, jos hän ei pitäisi lajien määrää itseisarvona vaan tähdentäisi esimerkiksi sitä, että jokaisen elävän olennon näkökulma on yhtä lailla perimmäinen ja yhteismitaton kaikkien muiden elävien olentojen näkökulman kanssa. Aina kun elämä haihtuu olennota tai laji sammuu, aina sammuu jotakin perimmäistä ja jotakin itseisarvoista. Ulkopuolista katsojaa ei vaadita. Se mikä sammuu, on sammuvasta näkökulmasta perimmäistä ja itseisarvoista. Ulkopuolisesta näkökulmasta se, mikä sammuu, saattaa olla vain yksi monista, joista ei lukua pidetä. Tässä mielessä itseisarvo on jokaisella elämällä, ei elämänmuotojen lukumäärällä.

Ihmisarvon periaatteen ansa

Ihmisarvon periaate johtaa samassa mielessä harhaan.

Kategorinen imperatiivi vaatii, että jokaisen ihmisen kansalaisuus päämäärien valtakunnassa tunnustetaan. Päämäärien valtakunnan kansalaisuus tarkoittaa sitä, että jokaisen ihmisen oma näkökulma on yksi monista perimmäisistä näkökulmista.

Kategorinen imperatiivi vaatii rehellisyyttä. Rehellinen ihminen on, jos hän tunnustaa näkökulmansa vain yhdeksi perimmäiseksi näkökulmaksi monien perimmäisten näkökulmien joukossa.

Toisen ihmisen vahingoittaminen on perimmäistä paha yhdestä perimmäisestä näkökulmasta. Periaatteessa ei ole sellaista näkökulmaa, josta käsin sellaisen menettelyn voisi oikeuttaa. Oma näkökulmani on vain yksi perimmäinen näkökulma toisen rinnalla, joten tekemääni paha en voi oikeuttaa vetoamalla siihen, mitä se on omasta näkökulmastani katsoen. Toista ihmistä vahingoittava ajatus, jonka mukaan pahan tekeminen toiselle ihmiselle – esimerkiksi toisen

ihmisen näkökulman särkeminen – voisi olla moraalisesti oikeutettavissa, on epärehellinen.

Kantilla (1990) on merkillinen ja tosiaankin monesti oudoksuttu ajatus, jonka mukaan moraalista on johdonmukaisesti yleistettävissä oleva toiminta. Siihen perustuu yksi monista muotoiluista, joihin hän pukee kategorisen imperatiivin. Yksi ajatuksen elementti on se, mitä selitin. Väite, jonka mukaan yhdestä perimmäisestä näkökulmasta olisi oikeutettavissa se, mikä on pahaa toisesta perimmäisestä näkökulmasta, on epärehellinen. Se on epärehellinen, koska se on epäjohdonmukainen.

Ihmisarvo perimmäisenä arvona ei ole monofoninen. Se on nimenomaan polyfoninen perimmäinen arvo. Se tarkoittaa sitä, että jokaisen ihmisen näkökulma on yhtä perimmäinen näkökulma, jokainen ihminen on itsessään samassa mielessä perusarvo. Ei ole erillistä suuretta ”ihmisarvo”, vaan käsite ihmisarvo on lyhenne, jolla tarkoitetaan, että naapurin Liisasta lähtien ihmiskunnan viimeiseen jäseneen saakka kaikki noin kymmenen miljardia ihmistä ovat omintakeisia perusarvoja. Ihmisarvoa perusarvona kunnioittava arvomaailma ei ole fa-naattinen vaan nimenomaan moniarvoinen, polyfoninen arvomaailma.

Moraalin näkökulma ja ihmisarvon periaate

Kategorinen imperatiivi on käsky, vaatimus. Se vaatii tarkistamaan eettisen keskustelun – ja elävän elämän valintojen – standardiolettamusta. Standardiolettamuksemme mukaan juuri oma näkökulma on ainoa perimmäinen näkökulma. Kategorinen imperatiivi vaatii tunnustamaan, että muita yhtä perimmäisiä ja samalla tavalla perimmäisiä näkökulmia on: toisten ihmisten näkökulmat. Kaikki vaatimukset esitetään jostakin näkökulmasta. Jos Jumalan yleistä ja objektiivista näkökulmaa ei ole, ainoa näkökulma, josta käsin yksilöä voidaan vaatia avartamaan näkökulmaani, on toisen ihmisen näkökulma. Minulla on moraalinen, jos toisten vaatimusten mukaan tunnustan myös heidän näkökulmiensa perimmäisyyden.

Käytän nyt sanaa moraalinen hetken verran siinä merkityksessä, missä se on konventionaalisuuden vastakohta.

Ero moraalisen ja konventionaalisuuden välillä tarkentuu. Sovinnaisuus on toisten vaatimusten kohteena olemista ja niihin suostumista. Moraalista pikemmin kuin sovinnaisuudesta on kuitenkin kyse silloin, kun muut vaativat oman näkökulmansa perimmäisyyden tunnustamista. Se että ottaa huomioon toisia eri tavoin ja pyynnöstä tyydyttää heidän tarpeitaan, on eri asia kuin suostua toisten näkökulmaan, mitä he päämäärien kansalaisina minulta vaativat. Sen tähden pelkäämään se, ettei käytännössä loukkaa toisten ihmisarvosta johdettuja oikeuksia, ei vielä merkitse sitä, että on täyttänyt heidän vaatimuksensa hyväksyä heidän näkökulmansa perimmäisyyden.

Minulla on useimmissa tilanteissa hyvät syyt tehdä toisille niitä palveluksia, joita he vaativat. He tekevät joskus vastapalveluksia, ja hyvässä sovussa toisten kanssa on monella tavalla mukava elää. Mutta sepä ei näytä heille riittävän. He vaativat jotakin paljon enemmän. He vaativat oman näkökulmansa perimmäisyyden tunnustamista.

Ei ole hetikään selvää, mitä toisen näkökulman perimmäisyyden tunnustaminen tarkoittaa. Sen sijaan on selvää, miksi on houkuttelevaa ilmoittaa hyväksyminen tuolle vaatimukselle. Ihminen voi jäädä kiinni kaikesta paheksuttavasta, mitä tekee. Jos hän ei tee mitään paheksuttavaa, hän ei voi jäädä kiinni siitä, että itse asiassa ei tunnusta toisten näkökulmien perimmäisyyttä omansa rinnalla. En voi myöskään saada kiinni toisia siitä, etteivät he sittenkään tunnusta minun näkökulmani perimmäisyyttä. En voi milloinkaan olla varma siitä, että he tosiaankin tunnustavat sen eivätkä vain eri syistä jätä tekemättä sellaista, mistä ilmenisi yksiselitteisesti, että he kiistävät sen.

Jos ei lähiaikoina ole aikeissa loukata toisten ihmisten ihmisarvoa jollakin valinnallaan, ei ole mitään erityistä syytä kiirehtiä ikään kuin sisäisesti sitoutumaan siihen, ettei koskaan tee valintoja, jotka loukkaavat toisten ihmisarvoa. Toisten kannalta sisäinen sitoutuminen on tyhjä lisäys, joka ei lisää heidän käytettävissään olevaa informaatiota.

Sitoutuminen toisten vaatimuksesta johonkin, jonka noudattamista he eivät periaatteessakaan voi valvoa, on luonteeltaan epäkonventionaalinen teko. Sitä ei tehdä sen tähden, että miellyttäisiin tai vältettäisiin sosiaalista paheksumista. Se tehdään omista syistä, omantunnon syistä. Se on vapaaehtoinen perusvalinta. Moraali on sitoutumisen etiikkaa. Moraaliin sitoutuneet ihmiset muodostavat arvoyhteisön. Se on merkillinen yhteisö.

Kukaan ei voi periaatteessa tietää, keitä muita siihen kuuluu. Paradoksina on, että jonkun ilmoittautuminen tähän arvoyhteisöön ei riitä perusteeksi uskoa siihen, että hän todella liittyy siihen. Vain sen lupauksiin voi luottaa, johon jo luottaa, joten luotettavuutta ei voi luvata.

Voidaan väittää, ettei itselle voi luvata. Jos näin on, sisäisen sitoutumisen käsite on mieltä vailla. Ehkäpä voi käsite lupaaminen jossakin mahdollisessa merkityksessä sitoutua itsekseen. Mutta silloin lupaamisen käsitteellä onkin jokin toinen merkitys kuin silloin, kun puhutaan toisille lupaamisesta. Lupaukset, joiden noudattamista toiset eivät periaatteessakaan voi kontrolloida, ovat olennaisesti lupauksia itselle ja samassa mielessä mahdottomia kuin kaikki muukin itselleen lupaaminen. Olen hyvin hämmentynyt. Moraaliin olisi sitouduttava, mutta näyttää siltä kuin siihen ei voisi mielekkäästi sitoutua.

Sen sijaan voin mielekkäästi luvata, etten käyttäydy toista kohtaan sikamaisesti. Jos käyttäydyn sikamaisesti, vaikka olen muuta luvannut, voin jäädä kiinni. Minua voidaan rangaista paitsi sikamaisuudesta myös siitä, että olen rikkonut lupaukseni. Mutta siitä, että en käyttäydy sikamaisesti, ei tosiaankaan voi päätellä, että olisin sisäistänyt Kantin kategorisen imperatiivin.

Palaan sanan moraali konventionaaliseen käyttöön.

Ihmislunnon vaatimukset

Se että perusarvot eivät ole perustettavissa järkiperusteille eivätkä järkiperustein myöskään perusteltavissa toisille, erimielisille, merkinnee kai sitä, että perusarvot ovat jossakin käsitteen tekstiyhteyden sopivassa merkityksessä irrationaalisia.

Irrationaalisuutta on monenlaista. Kauan sitten luin jostakin kirjasta kriittikkiä Sigmund Freudia kohtaan. Hänen psykoanalyysinsä tuntuu kirjan kirjoittajan mielestä pitävän itsestään selvänä, että kaikki yksilön käyttäytyminen, myös irrationaaliselta vaikuttava käyttäytyminen paljastuu analyysissä rationaaliseksi eli sittenkin toteuttaa jonkin hänen intressinsä tai ainakin ilmaisee jotakin hänen intressiään. Kirjoittaja sanoo Freudin tässä erehtyvän. Yksilöt tekevät usein irrationaalisia tekoja. Teot sekä näyttävät irrationaalisilta että ovat irrationaalisia. Ne ovat tyhmyyksiä, jotka perustuvat väärään informaatioon, virheelliseen päättelyyn tai harkinnan puutteeseen. Näin ihmiset oikeasti usein vahingoittavat sekä tiedostamiaan että myös tiedostamattomia etujaan.

Perusarvojen perusteettomuus ei ole irrationaalista tässä käsitteen merkityksessä. Perusarvoilla voi olla hyvät syyt, vaikkei niillä olisikaan järkiperusteita sanan siinä merkityksessä kuin olen sitä käyttänyt.

Geenit ja perusarvot

Ensinnäkin ihmiset ehkä ilmaisevat perusarvoillaan itsestään jotakin sellaista, mikä on olemassa arvoista riippumatta, esimerkiksi ihmisluontoaan. Mielekkäillä perusarvoilla pitää olla käytännön implikaatioita: perusarvo on aito vain, jos se johtaa jossakin elävän elämän valintatilanteessa tekemään toisen valinnan kuin minkä tekisi, jos perusarvoa ei olisi. Ihmisen kapasiteetti, hänen kykynsä ja avunsa, hänen peritty henkinen rakenteensa ja monet muut hänelle luontojaan ominaiset asiat rajoittavat sitä, mitä hän voi tehdä, ja siten rajoittavat valittavia arvovaihtoehtoja sellaisiin, joiden elävän elämän implikaatiot ovat mahdollisia. Siinä mielessä ihmisluonto rajoittaa arvovalintojamme.

Voisiko arvoja johtaa ihmisluonnosta? Luonnossa ei ole moraalia, Rawls (1971) tähdentää. Moraali on sitä, mitä me teemme luonnon tosiasioilla. On lisättävä, että ihmisluonto – siinä merkityksessä ja laajuudessa kuin sitä on – on joukko samanlaisia luonnon tosiasioita, joissa ei itsessään ole moraalia. Moraali on se, mitä ihminen tekee luonnollaan. Jos miehen geenit johtavat hänet taistelemaan kiihkeästi ruoasta, naaraista ja vallasta kaikkialla ja taukoamatta, se ei oikeuta moraalisesti kiihkeään kilpailun värittämää kulttuuria. Ehkäpä miehen moraalia olisi nimenomaan miehisen luonnon impulssien taluttaminen.

Moraali tulee mukaan kuvaan siinä, että mies joko oikeuttaa tai hylkää sen elämäntavan, johon hänen geeninsä hänet viettelevät. Geenit tekevät hankalaksi hylätä ja helpoksi oikeuttaa tuon elämäntavan, mutta korkea moraali kai on nimenomaan kykyä toimia oikein suurten viettelysten keskellä.

Joidenkin ihmisten mielestä naisen luontoon kuuluu kyky ja taipumus uhrautua toisen ihmisen hyväksi. Toisten mielestä tämä on hienoa ja osoittaa naisten moraalisesta ylemmyydestä itsekkäämpään mieheen verrattuna. Toisten mielestä naisen symbioottisuus ja miehen itsekkyyden yhdessä konstruoivat riiston perustilanteen ihmiselämässä (Gauthier 1986).

En ota kantaa uhrautumiseen toivottavuuskysymyksenä. Ehkäpä uhrialttius on sekä hienoa että huonoa. Jos uhrialttius on jotakin, jota naisessa on

luonnostaan, se on amoraalinen naispiirre. Moraalin piiriin kuuluu vasta se, mitä naiset tekevät tälle tosiasialle ja tällä tosiasialla (antautuuko nainen riistettäväksi geneettisen ”heikkoutensa” tähden vai käyttääkö hän sitä sosiaalisena vahvuutenaan) ja se, miten miehet ja esimerkiksi naisen vanhemmat, lapset ja esimiehet siihen suhtautuvat (käyttävätkö he naisen alttiutta moraalittomasti hyödykseen).

Moraalisesti erehtyvät geenit

Friedrich A. Hayek rakentaa kirjassaan *Kohtalokas ylimieli* (1998) hypoteesin, jonka todennäköisyyteen en halua ottaa kantaa. Hayekin mukaan olemme perinneet kaksi erilaista moraalialia, toisen geneettisesti, toisen kulttuurisesti.

Geneettinen moraalimme on perua ihmisen esi-isien muodostamien pis-kuisten heimojen keskinäisestä eloonjäämistäistelusta. Ne kannat voittivat, joissa evoluutio tuotti eloonjäämistä edistävät käyttäytymistäipumukset. Voimme ajatella, että yksi niistä oli periaate, jonka mukaan mammutin ruhoon osallisia olivat myös ne, jotka eivät olleet arolla saalista hakemassa, esimerkiksi vanhukset, sairaat, lapset ja heistä ja kotiliedestä huolta kantavat naiset. Ihmisen esi-isäkannat, joiden metsästävät miehet söivät saaliin itse, menestyivät kehnomin, ja sosiaalisemmat kannat syrjäyttivät heidät. Geneettinen moraalimme on siis perittyjä käyttäytymistäipumuksia, jotka ovat olleet kollektiivisesti edullisia muinaisissa pienten heimojen muodostamisissa metsästäjäkulttuureissa. Kutsun näitä perinnöllisiä taipumuksiamme atavistiseksi moraaliksemme.

Kun kansantalouksien väkiluku kasvoi ja muutaman kymmenen pään sijaan kollektiivin oli ruokittava jopa miljoonia tai satoja miljoonia nälkäisiä vatsoja, atavistisen moraalin vaatimukset eivät enää auttaneetkaan kansantalouksien välisessä kilpailussa vaan alkoivat muodostua haitoiksi. Teollisuusvaltion talous romahtaa, jos bruttokansantuote jaetaan samojen periaatteiden mukaan kuin mammutin lihat. Hayek väittää, että näiden periaatteiden soveltaminen kansantalouksiin hetkessä syöksisi ihmiskunnan enemmistön nälkäkatastrofiin. Kansantalouksien kilpailun voittajat ratkaisi se, missä kehittyivät uusiin vaatimuksiin parhaiten vastaavat moraaliperiaatteet, jotka kulttuuriperintönä siirtyivät sukupolvesta seuraavaan.

Hayek tarkoittaa varmaan kulttuurisesti perityllä toisella moraalillamme markkinatalouden eetos. Markkinatalouden eetos ja atavistinen moraalit ovat keskenään ristiriitaisia, ja elämän taistelussa selviytyvät vain ne, jotka atavistisen omantuntonsa vaatimusten vastaisesti toimivat niin kuin markkinatalouden eetos vaatii, Hayek tähdentää.

Jos Hayek olisi oikeassa, olisi moraalitonta olla kuuliainen ihmisluonnosta kohoaville moraaliksiksi esittäytyville vaatimuksille.

Ihmisluonto rajoittaa perusarvoja, mutta perusarvot eivät ole johdettavissa peritystä ihmisluonnosta. Ihmisluonnon vaatimukset eivät ole moraaliksia vaatimuksia ennen kuin ne voidaan oikeuttaa moraaliksiksi vaatimuksiksi. Oikeuttaminen on sen osoittamista, ettei järjestyneen yhteiskunnan kannalta riittävää luotamusta synny, jollei niitä noudateta.

Perusarvot ja tunteet

Jos perusarvot ovat järjellisesti perusteettomia ja järjellisesti perustelemattomia, ne kaikeksi perustuvat viime kädessä tunteisiin. Ja jos ne perustuvat tunteisiin, ne ovat ilmeisesti myös kritiikin ulottumattomissa. Niin ollen ne kuuluvat pehmeän suhteellisuuden piiriin: perusarvot ovat makuasioita, joista ei oikeastaan voi keskustella. Niitä voi ilmaista eleillä ja sanoilla ja niiden pohjalta asennoitua ja toimia. Sen sijaan aidon arvokeskustelun käyminen näyttää mahdottomalta. Sehän olisi huudahtelua: ”Mä diggaan tätä!” ”Mä taas inhoon sitä ja sen sijaan diggaan tätä!” Itse asiassa joissakin elävän elämän arvokeskusteluissa suunnilleen tällaista on ollutkin perusarvojen polyfoniaan perustuva replikointi. On yritetty keskustella makuasioista.

Perusarvojen kritiikki ei olisi täysin mahdotonta, vaikka perusarvot olisivatkin viime kädessä tunteisiin perustuvia makuasioita. Ensinnäkin perusarvot ovat määritelmän mukaan kaikkien muiden valintojen valintakriteereitä. Aidoilla perusarvoilla on käyttäytymisimplikaatioita. Arvo on sitä, mistä ollaan valmiit maksamaan, ja perusarvo sitä, mistä ollaan valmiit maksamaan pitkällä aikavälillä toisiaan seuraavissa valinnoissa aina vain.

Perusarvo on kuin asuntolaina. Sitä kuuletetaan kuukaudesta toiseen, ja muita valintoja tehdään vain sikäli kuin asuntolaina antaa tilaa niille. Sen arvovalinnat, jolla on perusarvo, eivät ole oikusta diggailemista. Se, joka diggailee oikusta, ei ole tehnyt perusvalintoja.

On tietysti mahdollista perusvalinnassaan sitoutua omaan oikkuunsa, veipä se minne veikin. Tämäkin perusvalinta on aito vain silloin, jos tulevissa valinnoissa on perusarvon edellyttämä logiikkansa. Vaikka perusarvot olisivat makuasioita, ne eivät olisi oikkuasioita.

Perustunteet

Ilmeisesti aito perusarvo ei perustukaan mihin tahansa tunteeseen. Ohimenevä tunneailhdus ei varmaan riitä perusteeksi kaikkien tulevien valintojen kriteerin määrittelemiseen. Tunteen, jolle perusarvo perustuu, on oltava pysyvä, vahva ja keskeinen tunne. Sanottakoon sellaista tunnetta perustunteeksi.

Tunneasioissa voi erehtyä. Kuvotus, jota tunnen, on moraalista kuvotusta vain kytkettynä johonkin moraalista latausta sisältävään määritelmään (Taylor 1989). Tunnen kuvotusta, kun näen nuorisjoukon potkivan vanhusta. Tunnistan kuvotuksen moraaliseksi närkästykseksi tiedostaessani, että se mikä minua kuvottaa, on vanhuksen ihmisarvon loukkaaminen. Tosiasiat voidaan havaita virheellisesti, jolloin tilanne määritellään virheellisesti eli erehdytään: kuvotus ei ole moraalista. On olemassa tosiasioita ja määritelmiä, jotka ovat relevantteja perusarvojen kannalta, ja on siis olemassa erehdyksen lähteitä: ollaan väriiden uskomusten vallassa tai tehdään loogisia virheitä määriteltäessä tilanteita.

Kaikkialla, missä erehtyminen on mahdollista, on mielekäs kritiikkikin mahdollista. Vaikka perusarvot ovat makuasioita, on olemassa näkökulmia, joista käsin on mahdollista kiistellä näistä makuasioista mielekkäästi.

Omien tunteittensa pohjalta yksilö voi päätyä muotoilemaan perusarvon, joka on samaa, läpinäkymätön.

Esimerkkinä on tasa-arvon käsite (jako-oikeudenmukaisuuden käsitteenä). Yksilö kokee aidosti vastenmieliseksi sen, että monet halutut asiat jakautuvat kovin epätasaisesti yksilöitten, ihmisryhmien ja kansojen kesken. Hänestä tuntuu, että tasa-arvo, tärkeiden asioiden jakaminen mahdollisimman tasan, on perusarvo. Niinpä hän ryhtyy periaatteelliseksi egalitaristiksi, tasajakojen kannattajaksi. Jos tuloeroista tulee keskustelua, hän kannattaa samapalkkaisuutta. Jos miehen ja naisen välisistä suhteista puhutaan, hän tähdentää sukupuolten tasa-arvoisuutta ja niin edelleen.

Tätä perusarvoa on mahdollista arvostella järkiperustein. Suoraan sen kimpuun ei pääse: miksi joku ei voisi pitää tasan jakamista tärkeänä itseisarvona? On kuitenkin mahdollista tuoda päivänvaloon tämän arvon implikaatiot. Ne saattavat olla egalitaristista yllättäviä, ja niitä pohtiessaan hän saattaa muotoilla perusarvonsa uudelleen. Egalitaarisen periaatteen sijasta hän ehkä ryhtyy kannattamaan rawlsilaista eroperiaatetta, jonka mukaan jaon tasaisuus ei ole itseisarvo vaan itseisarvo on vähimmälle jääneen jako-osuus.

Rawlshan (1971) selittää, että on tilanteita, kuten juuri palkkapolitiikka, joissa on mahdollista kasvattaa vähimmälle jääneen osuutta nimenomaan luomalla ja lisäämällä jaon epätasaisuutta: jako-osuuksien erot voivat toimia kannustimina, joiden vaikutuksesta jaettavan määrä lisääntyy niin paljon, että kannustinten lisäksi jää lisäjaettavaa myös vähimmälle jäävälle. Nykyjaon erot jako-osuuksissa ovat vähäosaisimpien investointeja tuleviin jako-osuuksiinsa. Karkea egalitarismi pakottaa vastustamaan näitä investointeja. Jaon tasoittaminen tapahtuisi vähäosaisimpien kustannuksella. Kun egalitaristi huomaa periaatteensa implikaation, hän ehkä kavahtaa kylmyyttään köyhää kohtaan ja ryhtyy kannattamaan köyhän aseman parantamista taloudellisen tasa-arvonkin kustannuksella.

Mitä tapahtuu, kun esimerkkinä henkilö kritiikin kohteeksi jouduttuaan tarkistaa perusarvoaan? Eivätkö hänen tunteensa ole entiset? Esimerkkihenkilö havaitsi tulkinneensa väärin tunteitaan. Hän luuli, että eriarvoisuus kuohuttaa häntä, koska hän vastustaa eroja, kun itse asiassa hän tunteeikin solidaarisuutta niitä kohtaan, joilla on vähemmän ja siksi tuohtuu siitä, että toisilla on enemmän kuin näillä. Kun yhteiskunnalliset syy-yhteydet selviävät hänelle – se, että eroja tarvitaan, jottei vähimmälle jäänyt jäisi vielä vähemmälle – hänen solidaarisuutensa pakottaa häntä pikemminkin vaatimaan kuin vastustamaan eroja. Hän vaatii tehokkaita kannusteita, joilla onnekkaita ja kyvykkäitä saadaan uurastamaan ja ottamaan riskejä. Eihän vähäosaisimmilla ole muuta toivoa elämänsä parantumisesta kuin juuri se panos, jonka he saavat hyvinvointiinsa onnekkaiden ja kyvykkäiden uurastuksesta ja yrittämisestä.

Kyllä tunteetkin muuttuvat, koska moraaliset määritelmät muuttuvat. Kun esimerkkihenkilö aikaisemmin havaitsi, että jollakulla on jotakin, mitä toinen ei voi saada vaikka haluaisi, häntä masensi. Nyt hän saattaa ilahtua: onpa hienoa, että markkinatalous piiskaa onnekkaita ja kyvykkäitä uurastamaan ja ottamaan riskejä viime kädessä nimenomaan vähäosaisimman aseman kohottamiseksi! Perusarvot jäsentävät maailmaa. Omien tunteiden täsmällisempi kuvaaminen saa näkemään maailman täsmällisemmin.

Perustunteitten autenttisuus

Niiden tunteiden autenttisuutta, joille ihmiset perustavat perusvalintansa, voidaan joissakin tilanteissa myös arvostella.

Isaiah Berlinin vaikutusvaltaisiin puheenvuoroihin kuuluu hänen virkaanastujaisesitelmänsä *Two Concepts of Liberty* vuodelta 1958. Hän erotti toisistaan negatiivisen vapauden ja positiivisen vapauden. Jälkimmäinen käsite on usein ymmärretty hyvin virheellisesti. Negatiivisella vapaudella Berlin tarkoittaa sitä, että kukaan ei estä yksilöä tekemästä hänen oman yksilöllisen arvomaailmansa mukaisia valintoja ja toimimasta niiden mukaisesti. Positiivista vapautta on, että yksilöllä on omintakeinen arvomaailmansa, jonka perusteella hän voi tehdä aidosti omia valintojaan. Yksilö, joka konventionaalisen toimijan tavoin antautuu toisten arvomaailman ohjaukseen, ei ole positiivisesti vapaa, koska hän ei omista syistään kykene siihen, minkä estäminen olisi negatiivisen vapauden vastaista.

Poliittisessa keskustelussa positiivisen vapauden asettama kysymys ”onko siellä ketään kotona?” on mammonistisen menestyksen hengessä latistettu kysymykseksi aineellisten voimavarojen jakautumisesta: positiivista vapautta lisää, jos sille, jolla on vain vähän rahaa ja muita voimavaroja, siirretään niitä lisää toiselta, jolla niitä on enemmän.

Epäautenttisella, positiivisesti epävapaalla ihmisellä ei ole aitoja perusarvoja, vaan hän tekee valintojaan toisten ihmisten perusarvot valintaperusteenaan. Esimerkiksi sitä voimme tarkoittaa sanomalla, että häneltä puuttuu identiteetti.

Voisi yrittää tehdä eron emotion ja sentimentaalisuuden välillä. Emotion vallassa on isäänsä hautaan saattava lapsi, jonka on luovuttava yhdestä elämänsä tärkeästä arvosta, rakastamastaan vanhemmasta. Ulkonaisesti samalla tavalla kuin hän nyyhkii paikalle sattumalta osunut kuokkavieras, joka siinä suree ympärillään olevien toisten ihmisten surua; heidän surunsa on autenttista, hänen vain sentimentaalista.

Henri Bergsonin nauruteoreettinen klassikko *Le rire* (1990; suom. *Nauru* 1994) kertoo, kuinka mieheltä kysytään, miksei papin jumalanpalveluksessa pitämä puhutteleva saarna liikuttanut häntä kyyneliin niin kuin se liikutti kaikkia muita jumalanpalvelukseen osallistuneita. Hän selitti: ”En kuulu tähän seurakuntaan.” Hän oli tottunut itkemään seurakuntansa itkuja, ei omiaan.

Autenttiset emotion ja sentimentaaliset reaktiot kuuluvat ehkä molemmat olennaisesti arvoyhteisöjen sosiologiaan. Epäautenttisuus ei aina välttämättä ole arvotonta. Sitoudumme arvomaailmaan ja sitä kannattavaan arvoyhteisöön – seurakuntaan – toivottavasti autenttisten emotionoiden, omintakeisten arvoelämystemme tähden, mutta arvoyhteisön jäsenenä nauramme oman seurakuntamme naurua ja itkemme oman seurakuntamme itkuja, koska tämä epäautenttisten tunteiden valtaan antautuminen eli sentimentaalisuus on yhteisönmuodostuksen sementtiä.

Perusarvojen kritiikin kannalta mielenkiintoista kuultavaa oli Risto Ahdin runon kirjoittamista koskeva radio-ohjelmien sarja vuosia sitten, *Runouden kuntoskoulu*. Aitoa runo syntyy sekoittumattomista tunteista. Esimerkiksi kateus ei luo taidetta, viha ja rakkaus kylläkin. Omat tunteemme eivät ole niin sitkeästi

vain irrationaalisia, ettemme kykenisi niiden kritiikkiin. Voimme selkeyttää perusarvojamme, tulla autenttisiksi ja positiivisesti vapaiksi, alkaa itse asua omaa taloamme, kun selvitämme tunteemme ja rakennamme sille, mikä on syvintä, keskeisintä ja sekoittumattominta.

Perustunteitten muistaminen

Muistaakseni Maynard Keynes selitti käytännön ja teorian välistä suhdetta sanomalla: ”Näytä minulle käytännön mies niin minä näytän sinulle miehen, joka toimii kaksikymmentäviisi vuotta vanhan teorian pohjalta.” Sekavan ihmisen valinnat perustuvat oikkuun, mutta jokaisella, joka käyttäytyy selkeästi, on teoria, jolle hän perustaa valintansa, vaikka hän muuta väittäisi.

Teoriat kuitenkin usein unohtuvat hengästyttävän tiheään vaadittavien valintojen paineessa. Senkin jälkeen, kun ne ovat unohtuneet, ne jatkavat diktatuuriaan arvostelun ja itsekritiikin ulottumattomissa. Käytännön mies on mies, joka ei tiedä, millaisen teorian varassa tekee valintojaan, koska on unohtanut, että hänellä on teoria. Käytännön mies on epäkäytännöllinen. Eihän ole tarkoituksenmukaista toimia sellaisen teorian varassa, josta on tietämätön ja johon ei siis kykene suhtautumaan kriittisesti.

Samalla tavalla tunteet voivat unohtua. Jos emme enää tiedä tai emme koskaan ole tienneetkään, mille tunteille arvomme perustuvat, vaellamme pimeydessä. Arvot ovat tavoitteita tai tavoitteiden perustoja. Ei ole helppoa päästä perille, jollei muista, mihin on menossa, ja vielä vaikeampi on, jos samalla askelella tahtoo kulkea moneen eri suuntaan. Perusarvot ansaitsevat kritiikkiä, jolleivät ne perustu tunnistettaviin, selkeisiin, keskeisiin ja sekoittumattomiin tunteisiin. Kateus on sekoittunut tunne, joka saa aikaan paljon hävitystä sekä yhteiskunnassa että yksityiselämässä. Pelko sekoittuu tunteisiin ja saa aikaan sen, että itsessään jalot arvot hävittävät maailmaa.

Eettinen kalkyyli

Väitöskirjassani (1997) siteerasin hyväksyvästi John Rawlsia (1971), joka Baruch Spinozaan viitaten muotoili moraalifilosofian ihanteensa: ”Pyrin esittämään argumenttini tiukan deduktiivisesti. Meidän olisi yritettävä rakentaa moraalista geometriaa, joka täyttäisi tämän termin konnotoimat ankarat vaatimukset.” Rawlsin suurenmoiset saavutukset viettelivät minua olettamaan, että moraalifilosofia voidaan rakentaa kalkyylin varaan ja että se pitää rakentaa systeemiksi. Jos autenttisten emootioiden rooli on niin tärkeä kuin juuri kuvasin, kalkyylin ja systeemin mahdollisuudet ovat etiikassa paljon rajallisempia kuin esimerkiksi juuri väitöskirjaa kirjoittaessani ajattelin.

Jos perusarvojaan selvittelevä ihminen kaipaa yleensä apua, hän kaipaa enemmän sielunhoitoa sanan ei-hengellisessä merkityksessä (apua tunteittensa järjestämisessä) kuin näennäismatemaattisia yhtälöitä.

Perusarvot ja eettiset koordinaatit

Olen käyttänyt esimerkkinä perusarvon määritelmästä Kantin kategorista imperatiivia. Se on monessa suhteessa huono esimerkki. Ensinnäkin joitakin ammattilaisia lukuun ottamatta ihmiset kai harvoin rustaavat moisia määritelmiä perusarvoistaan. Filosofit ja teologit joutuvat niin toimimaan, ja myös poliitikoilla on tarve niin tehdä: myyminen helpottuu, jos tuote on paketissa.

Useimpien ihmisten perusarvot on estimoitava niistä valinnoista, joita heidän näkee tekevän elämänsä eri tilanteissa. Monet kuvittelevat toimivansa pelkästään käytännöllisesti silloinkin, kun ovat tarkkailijan näkökulmasta selvästi tekemässä arvovalintoja. Luullakseni useimmiten emme itse ole tietoisia perusvalinnoistamme muita valintoja tehdessämme. Introspektiossa tavoitamme helposti vain usein epämääräisiä sympatian ja antipatian kokemuksia, ehkä jopa toiveita, pelkoja ja pidäkkeitä. Ennako-olettamus, jonka mukaan perusarvot yleensä tai useinkin ovat muotoiltavissa periaatteiksi, saattaa johtaa harhaan.

Kategorinen imperatiivi on hyvin abstrakti. Mitä yleisempi käsite on, sitä tyhjempi se tavallisesti on. Kantin ajatus, jonka mukaan moraalista on se, mitä voi ristiriidatta haluta yleiseksi säännöksi, on vaikeasti käytäntöön sovellettavissa oleva ajatus. On vaikea sanoa, mitä se sisältää. Kategorisessa imperatiivissa on hankalia jännitteitä. Moraalin peruskysymys tai ainakin peruskysymyksiä on, mikä suhteellinen painoarvo valinnoissa on annettava omille pyrkimyksille verrattuna toisten pyrkimyksiin. Tämä ongelman ratkaisemista ei paljoa auta väite, että sekä omalla itsellä että jokaisella toisella on ehdoton arvo. Niinpä en vielä tiedä, mitä perusarvoja minulla on, jos sitoudun ihmisarvon periaatteeseen.

Taitaa olla aika tavallista, että yksilön on vaikea muotoilla perusarvojaan. Sen sijaan hänen on helpompi sanoa, kenen puolelle ristiriitatilanteissa asettuu, keihin siis samastuu. Näkökulma ratkaisee paljon: Jos katson elinkeinoelämän nykyeetosta mammonistisen menestyjän näkökulmasta, onnittelen meitä siitä, että komentotaloudelle ominaisia menestymisen esteitä on niin nopeassa tahdissa raivattu niin Suomen talousjärjestelmästä kuin maailmassa yleensä. Jos katson samaa asiaa sellaisen ihmisen näkökulmasta, joka tietää oman hyvinvointinsa olevan muiden ihmisten suoritusten ja saavutusten varassa, saatan kokea kauhua siitä, että hyvinvointivaltion edustaman sosiaalisen ja taloudellisen kohtalonyhteyden toteuttamiselle näkyy jäävän aina vain vähemmän tilaa kiristyvän mammonistisen kilpailun paineissa. Voi olla aivan mahdotonta muotoilla maksimiksi, mitä hyväosaisen tai vähäosaisen näkökulmasta erilaisissa valintatilanteissa seuraa, mutta varmaa on, että valinnasta niiden välillä seuraa usein jotakin todellista.

Perusarvon sisältö voi itse asiassa olla usein ilmaisematon. Enin, mitä ehkä voin sanoa, on se, että ilmoitan sosiaaliset koordinaattini: katson asioita pisteestä (a,b). Pisteestä (a,b) voi avautua esimerkiksi mammonistisen menestyjän näkökulma tai kohtalonsa toisten varaan jättävän, omin voimin menestymään kyvyttömän yksilön näkökulma. Eri perspektiivistä käsin kaikki maailman asiat näyttävät erilaisilta, mutta millä tavalla erilaisilta näyttävät esimerkiksi sellaiset asiat (uudet moraaliset dilemmat), joita ei vielä ole nähty, kun ne aikanaan nähdään, on mahdotonta sanoa ennen kuin niitä on katsottu. Jos näin on, perusarvo voi olla tarkkaan määritelty, vaikkakaan sillä ei ole lausuttavissa olevaa sisältöä.

Jos asiat oikeasti ovat suunnilleenkaan tämän kuvauksen mukaisia, voi arvoeskustelu sellaisena kuin sitä on haluttu käydä kunnissakin olla periaatteessa mahdotonta. Sanoiksi ja periaatteiksi muotoillut arvot ovat yrityksiä kuvata pisteen koordinaattien sisältöä, mutta koordinaatithan ovat vain numeroita. Ei niillä ole sisältöä. Ne vain sanovat, missä suunnassa mikin asia on.

Perusarvo maailman valona

Mielikuvat, joita tässä virittelen, tuovat uudestaan mieleen Martin Buberin (1993) kuvauksen siitä, millä tavalla Sinä täyttää maailman. Sinä ei ole yksi kohde muiden kohteiden joukossa, eikä Sinä paisuessaan niin, että se täyttää koko maailman, tunge tieltään muita maailman sisältöjä. Se vain kirkastaa, valaisee ne valollaan. Tärkeät perusarvot voivat uskottavasti olla maailman erityisiä valaistuksia. Sisältönä on kaikki, mitä maailmassa on, mutta tämä sisältö kylpee tiettyssä valossa.

Näkökulman valintaa ei tarvitse rajoittaa luokkanäkökohtiin tai eturyhmänäkökohtiin. Buberilainen Minä–Sinä-teorian näkökulma on todellinen näkökulma. Jos hylkää entisen näkökulmansa ja alkaa katsella maailmaa tästä näkökulmasta, huomaa varmasti sen, että valaistus on maailmassa muuttunut.

Menestyksen teologia

Perusarvon määrittelemisen asettumalla tiettyyn näkökulmaan tuntuu olevan paljon lähempänä elävää elämää kuin sen sorvaaminen kategorisen imperatiivin kaltaisen abstraktin periaatteen muotoon. Kovin kuivakas mielikuva näkökulmakin on, vaikka se tekeekin oikeutta monen ihmisen kokemukselle, että kaikkein tärkeimmät asiat ovat lausumattomia. Kannattaisi pohtia, voisiko perusarvon käsitteeseen saada vieläkin enemmän elämän mehua.

Vanhaan testamenttiin sisältyy upea kaunokirjallinen teos, Jobin kirja. Jo kirjan teema tekee siitä hyvin ajankohtaisen aiheeni kannalta. Kyse on menestyksen teologiasta.

Vanhan testamentin etiikka pitää kai suurimmalta osaltaan itsestään selvänä, että kuuliaisuutta seuraa siunaus. Siihen aikaan kun Vanhaa testamenttia kirjoiteltiin, ei Israeliin vielä ollut tuotu tuonpuoleisen elämän ideaa. (Šeol, manala tai tuonela, oli vähän toinen juttu kuin kristillinen ajatus kuolemanjälkeisestä elämästä.) Esimerkiksi Job saattoi ylistää sitä, että tasa-arvo saavutetaan vihdoinkin haudassa, ja kysyä, mitä mieltä Jumalalla on tuhota hänet, koska ei hän maan alta ole Jumalaa ylistämässä. Siunauksen oli oltava maanpäällistä. Se oli mammonistista menestystä. Patriarkkojen karjalaumojen koosta näkyi, kuinka kuuliaisia he olivat olleet. Job, hurskauden perikuva, oli rikkaampi kuin kukaan Idässä eli rikkain koko maailmassa, koska rikkaiden ajateltiin asuvan Idässä.

Vanhan testamentin kertomukset edellyttävät, että on olemassa tabunomaisia kaikkia ihmisiä velvoittavia kieltoja, kuten selitän väitöskirjassani (1997) viittaamalla kertomukseen Abrahamista, Saarasta ja pakanakuningas Abimelekistä.

On olemassa yleisinhimillinen jumalanpelko, joka tekee mahdolliseksi luottaa myös huonomaineiseen pakanakuninkaaseen. Abraham itse erehtyi, kuin yritti suojautua Abimelekin himoa vastaan vilpillä. Siitä, mitä kaikkea yleisinhimillinen ja varmasti aika alkeellinen jumalanpelko sisältää, en saa selkeää kuvaa Vanhan testamentin kertomuksista. Jumalanpelko vastaa tämän tekstin moraalialia. Se on vaatimuksia, joita kaikkien on noudatettava riippumatta siitä, mihin ovat vapaaehtoisesti sitoutuneet.

Israelin etiikka on arvomaailma. Sen substanssi on sitoutumisen etiikkaa. Kansa ja Jahve, Israelin Jumala, ovat tehneet sopimuksen, liiton, joka yhdistää Israelin ja sen Jumalan, Jahven, yhdeksi arvoyhteisöksi. Kansa on sitoutunut pitämään kaiken, mitä Jahve määrää, ja Jahve on sitoutunut pitämään Israelia nimikkokansanaan, mikä sisältää muun muassa sen, että hän lupaa antaa Israelille Palestiinan (luvattu maa) ja tehdä siitä suuren kansan. Vanhurskaus tarkoittaa lupauksen pitämistä eli sitoutumisen edellyttämää lojaalisuutta. (Von Rad 1972, 1975.)

Sen, mitä Jahve käskee, ei tarvitse olla substanssiltaan moraalista. Moraalisesti se velvoittaa liiton tähden, sen tähden, että moraalii vaatii sopimuksen noudattamista eli vanhurskautta. Niinpä leskeä ja maassa asuvaa muukalaista on kohdeltava asiallisesti, muttei siksi, että heidän ihmisarvonsa sitä vaatii eli että heillä on moraalisia oikeuksia – filistealaisilta sai koota esinahkoja heidän ihmisarvonsa sitä estämättä – vaan siksi, että Jahve sitä vaatii. Moraalilla on tämän asian kanssa tekemistä vain sikäli, että se vaatii Jahvelle annetun lupauksen pitämistä.

Samalla tavalla kuin kansan lojaalisuus ja Jahven lupaus ovat toisiinsa sidottuja, samalla tavalla kansaan kuuluvan yksilön mammonistinen menestys on kytköksissä yksilön kuuliaisuuteen. Tämä on vanhatestamentillisen menestyksen teologian olennainen ajatus.

Jobin kirjan etiikka

Jobin kirja käy kaunokirjallisin asein vanhatestamentillista menestyksen etiikkaa vastaan. Se osoittaa tai ainakin väittää, että eettisyydellä ja menestyksellä ei ole loogista yhteyttä keskenään.

Sankarina on Job.¹² Hän on kaiken mahdollisen mahdin suurmies. Sen lisäksi hän on moraalin, kuuliaisuuden sankari. Tehdäkseen todennäköiseksi Jobin monumentaalisen hahmon kirjailija sijoittaa hänet kirjoittamisajankohdankin näkökulmasta kaukaiseen myyttiseen menneisyyteen, muinaiseen sankariaikaan, jolloin vielä eli yli-ihmisiä kuten Nooa, Daniel ja Gilgameš, yli tuhannen vuoden päähän (kirjoittamisajankohdasta) historiaan.

Job on täydellinen: paitsi maailman rikkain ja mahtavin mies hän on moraalisesti moitteeton, ”kunnon mies, rehellinen ja jumalapelkäävä, ja hän karttoi kaikkea pahaa”. Tätä miestä kohtaa niin täydellinen tuho, että hän menettää paitsi omaisuutensa ja lapsensa, seitsemän poikaa ja kolme tytärtä, myös terveytensä.

Job ja hänen ystävänsä pohtivat Jahven antaman rangaistuksen oikeutusta

¹² Tulkintani perustuu melko yksipuolisesti Habeliin (1985).

ja läpivalaisevat Jobin moraalista persoonaa, koska siinä ilmenevä särö oikeutaisi mammonistiset ja muutkin menetykset.

Todellinen selitys Jobin kohtaloon on kuitenkin taivaallinen konspiraatio. Saatana on vietellyt itseltään luulevaiselta ja ilmeisen moraalittomalta taivaan diktaattorilta Šaddailta luvan kiusata Jobia, jotta tämäkin saisi tietää, kuinka aitoa Jobin kuuliaisuus on eli tekeekö Job oikein siksi, että se on oikein vai siksi, että oikein tekevälle kasaantuu mammonistista menestystä.

Job vaatii Jumalalta perusteluja, mutta kun vihdoin saa Jumalalta audienssin, tämä tulee tapaamaan häntä pyörteessä (turbulenssi-ilmionä siis; kuulostaa kovin modernilta kaaosteoreettiselta vertaukselta), kieltäytyy arvokeskustelusta Jobin kanssa ja sen sijaan vaatii häntä tilille siitä, missä Job oli silloin kun hän itse oli kesyttämässä alkumeren hirviöitä ja ripustamassa taivaalle taivaankappaleita.

Job ymmärtää, pyytää anteeksi tyhmiä kysymyksiään ja vaikenee. Hänen elämäänsä alkaa tulvia mammonistista menestystä, entiseen verrattuna moninkertaista, kunnes lapsiakin on täydellisyiden lukujen suhteessa seitsemän uutta poikaa ja kolme uutta tytärtä, kymmenen lasta.

Tarina loppuu merkilliseen vitsiin. Kauhujen koettelema mies antaa tyttäriilleen nimet Kassiapuu, Tunturikyhyhky ja Silmämeikkirasia.

Tarinan moraalinen pointti on väite, jonka mukaan maailmanjärjestys ei ole moraalinen. Tosiasiat kieppuvat maailmassa moraalin näkökulmasta kaoottisesti, ne muodostavat moraalisen turbulenssin. Yksilön kuuliaisuus ja hänen mammonistinen menestyksensä eivät kytkeydy toisiinsa, paitsi sattumalta. Jos Job on moraalinen, hän tekee oikein, koska se on oikein, ja ymmärtää, ettei hänen siinä tapauksessa ole johdonmukaista moittia taivaan diktaattoria saavuttamiensa etujen menetyksestä.

Jobin kirja ei perustele moraalista sanomaansa empiirisesti eikä muillakaan järkiperusteilla. Se kuvaa maailman, jossa mammonistinen menestys ja eettisyys ovat toisistaan riippumattomia asioita ja jossa Jumalakin on haluton arvokeskusteluun. Kopeata ja hillitöntä Jumalaa kiinnostaa enempikin sprettailu luovuudellaan ja urotöillä ennen aikojen alkua ja pian sen jälkeen kuin selonteko arvoistaan ja oikkujensa moraalinen oikeuttaminen.

Kaikkien vain omaan mammonistiseen menestykseensä sitoutuneiden ja vain menestyksen etiikkaa tunnustavien olisi luettava Jobin kirja. Heidän olisi eläydyttävä sen virtuaalitodellisuuteen, olipa kerran -maailmaan kaukaisilla Idän mailla kauan kauan sitten. Silloin ei vielä tunnettu Jahvea. Jousella metsästävän pakana-jumala Šaddain oikku hallitsi ihmiskuntaa. Hänen salaisen poliisin päällikkönsä Saatanan virkana oli kulkea pitkin maata urkkimassa, oliko hurskaiden jumalisuus sittenkään aitoa. Jumala ei loppujen lopuksi kyennyt luottamaan kehenkään.

Jobin kirja sopisi esimerkiksi liike-elämän ja politiikan etiikan ensimmäiseksi kurssikirjaksi.

Perusvalinta ja kertomus

Jobin kirja ei ole etiikan teoriaa, jossa todisteltaisiin jotakin teesiä sellaisella tavalla, että todistelua vastaan olisi mahdollista hyökätä järkiperustein. Jobin kir-

jan moraalifilosofiset teesit ovat kumottavissa vain kirjoittamalla parempi romaani, jossa moraalisesti moitteettomampi jumala hallitsee maailmaa johdonmukaisemmin ja palkitsevalla ja rankaisemalla oikeudenmukaisemmin kuin Šaddai. Jos tämä uusi romaani samasta aiheesta maistuisi jostakusta paremmin elävältä elämältä kuin Jobin kertomus, hän voisi unohtaa jälkimmäisen moraaliopetukset ja pitää sitä esteettisesti ansiokkaana mutta valitettavasti moraalisesti perverssinä fiktiona.

Ei ehkä ole helppoa kirjoittaa moraalisesti korrektimpaa ja samalla uskottavampaa tarinaa Jobista ja taivaan tsaarista.

Jobin kirja on kiinnostava siinä käsitellyn etiikan substanssin kannalta, mutta ehkä vielä kiinnostavampi perusarvon ja perusvalinnan käsitteiden tulkinnan kannalta.

Kertoja tietää (ja kun kertoo lukijalle, tämäkin tietää), mistä Jobin kohtalon käänteet itse asiassa johtuvat. Job ei sitä tiedä, eivätkä Jobin ystävät. Perimmäinen syy Jobin tuskiin on Šaddain luonteen epävakaisuus. Korskea ylpeys Jobin moraalista ja kalvavat epäluulot Jobin autenttisuutta kohtaan taistelevat valasta tyrannin sydämessä. Näihin Jumalan sisäisiin ristiriitoihin Saatana vetoaa ja saa hänet vietellyksi kiusaamaan Jobia.

Saatana ei Jobin kertomuksessa vielä viittaa ihmisen pahuuden personifikaatioon, Pimeyden ruhtinaaseen. Saatanan rooli on virka Šaddain hovissa, Jumalan salaisen poliisin päällikön virka. Hänen tehtävänsä on nimenomaan ottaa selville, onko kaikki maailmassa sitä miltä näyttää ja etenkin, onko ihmisten moraalinen moitteettomuus totta vai sepitettä. Saatana ei pahuutensa tähden halua kiusata Jobia, vaan vaatii valtuuksia, jotta voisi täyttää poliisilain salaiselle poliisille osoittamat tehtävät. Jobille tapahtuu asioita siksi, että täällä taivaassa, Jumalan hallituksessa (Jumalan ”pojat” ovat hänen kabinettinsa ministereitä) politikoidaan.

Job ei tiedä näistä asioista mitään. Siksi hänen kipuilunsa, niin traagista kuin se onkin, on ennen kaikkea koomista. Hän hössöttää asioista, joista hänellä ei ole hajuakaan. Jobin ystävät, kolme Idän viisasta miestä (maailman viisaimmat miehet, koska missään ei ollut niin viisaita miehiä kuin Idässä), joutuvat suorastaan naurettavaan valoon, kun selittävät väkisin tosiasioita uusiksi saadaksesen ne mahtumaan vanhatestamentillisen menestyksen teologiaan. Nuori intellektuelli Elihu on vähintään yhtä naurettava. Juuri kun hän on selittänyt, ettei Jobilla ole mahdollisuutta päästä selvittämään välejään Jumalan kanssa henkilökohtaisesti, Jumala pyrähtää paikalle koko pyhässä pyörteisyydessään. Tietämättä totuutta kaikki ovat pakottamassa sen vähän, minkä näkevät, logiikaksi ja järjestelmäksi. Koomisia järjestelmistä tulee siksi, että tarinan olennaiset aiheet ovat näkökentän aukoissa, siinä, mitä teoreetikot eivät ollenkaan näe.

Jobin ja kertomuksen muiden henkilöiden hupsua spekulatiota ja Jobin oikeutettua närkästystä ja raivoa Jumalaa kohtaan tähdentää se, että sekä kertoja että lukijat tietävät, että pakanatyranni Šaddai on itse asiassa sama taho, joka oli vuosisatojen kuluttua ilmoittautuva Israelille Jahven nimellä. Vain kerran kertomuksen henkilö käyttää nimitystä Jahve, nimittäin Job siteeratessaan kiteytyntä sananlaskua ”Jahve antaa ja Jahve ottaa. Kiitetty olkoon Jahve!”. Muutoin he Jumalasta puhuessaan puhuvat kanaanilaisesta saalistajajumalasta, joka jousineen ja nuolineen ahdistaa ihmistä.

Jobin kirja on tietoinen kaunokirjallinen teos. Taivaallinen hovi, sen toimijatahot ja juoni, jota tapahtumat siellä noudattavat, ovat fiktiota. Job ei tiedä taivaan tapahtumista mitään, vaikka juuri ne määräävät hänen kohtalonsa. Näin sanotaan kaunokirjallisuuden kielellä, ettei todellisuutta ole järjestetty moraalien näkökulmasta. Jobin ei ole mahdollista nähdä oman tarinansa pointtia.

Perusvalinnat ja virtuaalitodellisuudet

Puhumme perusarvosta ja perusvalinnasta. Perusvalinnan ei tarvitse kohdistua vain koordinaatteihin, joiden nimeämästä pisteestä käsin perusvalintaa tekevä yksilö alkaa katsella maailmaa. Perusvalinnan ei tarvitse olla pelkkä sisällötön valju kannanotto siitä, kenen silmin aikoo katsella maailmaa. Perusarvo voi sisältyä siihen, millaisesta tarinasta, millaisesta fiktiivisestä maailmasta käsin katselee ihmisten yhteistä todellisuutta.

On vaikeaa ja kaiketi mahdotonta muotoilla eettisiksi periaatteiksi sitä, mitä tarkoittaa, kun kertoo tarinan Saatanasta ja Šaddaista kommentoidakseen moraalisesti viattoman Jobin sietämätöntä kohtaloa. Kuitenkin on aivan selvää, että se, mitä kukin Jobin maailmasta ymmärtää, riippuu ratkaisevasti siitä, onko kuunnellut kertomuksen siitä, mitä taivaassa tapahtuu.

Kaikki tiedämme, että kirjailijan kertomat tapahtumat Šaddain hovissa ovat satua. Tuo satu voi kuitenkin olla totta tai valhetta. Totta se on silloin, jos kertomuksen olennaiset momentit ovat mielekkäässä suhteessa todellisten ihmiskohtaloiden olennaisten momenttien kanssa. Mielikuvitus vastaa ihmiskohtaloitten herättämiin kysymyksiin muotoilemalla ne uudestaan ihmisen kohtalon kannalta olennaisemmiksi kysymyksiksi.

Perusvalintamme ei välttämättä ole kategorisen imperatiivin eikä minkään muunkaan periaatteen omaksumista. Se voi olla sitä, että valitsemme kertomuksen, jonka haluamme kuulla.

Narratiivinen näkökulma etiikkaan ei ole uusi. Siitä on pitkään kirjoitettu ja keskusteltu.

Moraalifilosofia ei mielestäni olennaisesti olekaan uusien asioiden sepittämistä. Se on sitä, että yhä uudet ainekset sulavat yhteen näkökulmaksi, josta käsin moraalifilosofian harrastaja voi rehdisti ja luottavaisesti katsella elämän ongelmia ja kommentoida niitä. Tärkeätä on, että ainekset sulavat yhteen, vähemmän tärkeää tai yhdentekevää se, ovatko ainekset uunituoreita.

En alkuunkaan ymmärrä vielä, mitä kaikkia implikaatioita sillä ajan kuluessa on eettisen näkemykseni kehittymiselle, että Jobin kirjaa tutkiessani jäin pohtimaan, kuinka on mahdollista, että tapahtumat, jotka ovat seipitettyjä, ovat niin tosia.

Kalkyylillä on joka tapauksessa vähemmän töitä arvokeskustelussa kuin olen luullut. Systeemi kyllä houkuttelee, mutta on samalla vaarallinen. Tuskin näkee mitään, jos katsoo yhtä aikaa kaikista näkökulmista. Hyönteinenkään, jolla tosin verkkokalvoja on vain muutamia, tuskin näkee yhtä selvästi kuin me yhteen suuntaan fokuoivilla silmästereoillamme.

Virtuaalitodellisuudet

Niissä kielissä, joista käsite virtuaalitodellisuus on suomen kieleen lainattu, sana virtuaalisuus tarkoittaa monia aika erilaisia asioita. Siispä kerron, mitä tarkoitan virtuaalitodellisuudella tässä tekstissä.

Netissä rakennetaan mielikuvituskaupunkia, jossa kuka tahansa voi mennä käymään. Sieltä voi jopa hankkia pysyvän asunnon, jossa oleskelee aina kun arjelta joutaa. Jokaisen mielikuvituskaupungissa oleskelevan ihmisen tekemät ratkaisut vaikuttavat kaupungin olosuhteisiin tavalla, joka synnyttää uusia, muiden kaupungissa oleskelevien kannalta objektiivisia tosiasioita, joille ne valinnat, joita omassa mielikuvituksessaan tekee, on perustettava. Tämä kaupunki on virtuaalitodellisuus, aivoluoma, jolla on kaikista sen luomiseen osallistuvista suuressa määrin riippumaton oma momenttinsa, oma historiansa ja oma kohtalonsa. Virtuaalitodellisuus on kuvitelma, joka siihen osallistuvien näkökulmasta on objektiivisesti olemassa sen tähden, että yhdessä kuvitellessaan jokainen tulee riippuvaiseksi kaikkien toisten omintakeisista kuvitelmissa.

Uskonto on juuri sellainen virtuaalitodellisuus. Uskontoa ei vähimmässäkään määrin ymmärrä kukaan, joka luulee, että voisi olla yksityisesti uskovainen, että olisi aitoa uskontoa, joka ei olisi järjestynyttä (*organized religion*, tällä ilmauksella on vahva pejoratiivinen lataus monissa, etenkin *New Age* -teksteissä). Uskonto on uskontoa vain virtuaalitodellisuutena, jolla on oma uskovien keskinäisestä vuorovaikutuksesta, yhteisestä uskomisesta riippuvainen, kustakin uskovasta erikseen riippumaton momenttinsa. Uskonto on maailma, jossa asuu toimijoita, jossa toimijoilla on keskinäisiä suhteita ja niistä riippuvaisia kohtaloita, jolla on todellinen historia siitä huolimatta, että sen tahot ovat ”vain” virtuaalisia. Uskova on tekemisissä jonkin sellaisen kanssa, joka on hänen näkökulmastaan todellista, objektiivista.

Ei edes hyväntahtoisuuttaan kaikkien ihmisten autuuttamiseen halukas pappi voi kirjoittaa uudestaan uskonnon juonta esimerkiksi positiivisemmaksi, älyllisesti uskottavammaksi tai muussakaan mielessä miellyttävämmäksi. Hän voi kirjoittaa oman katsomuksensa, mutta hän ei sillä tavalla kirjoita uskontoa uusiksi. Uskonnon virtuaalitodellisuutta ei voi kukaan yksin kuvitella.

Uskontoa voi toki arvostella. Voin keskustella uskonnon kanssa ja olla eri mieltäkin. Keskustelen sellaisen kanssa, joka jo on ja jonka olemassaolo ei ole minusta riippuvainen. Se ei ole aivan riippumatontakaan: minä ja me kaikki, jotka rakennamme kokemuksellamme ja ajattelullamme uskontoa, kasvamme yhdessä uskonnon kanssa. Uskonto muuttuu, kun me muutumme, mutta se ei muutu juuri sillä tavoin kuin minä haluaisin.

Uskonnot ovat enemmän tai vähemmän tosia kertomuksia. Kertomus on sitä todempi, mitä olennaisempia sen koordinaatteja vastaavat elävän elämän ihmillisen kokemuksen koordinaatit ovat. Uskonnon kertoma tarina ei ole mielivaltaisen sepite. Uskonto kertoo ihmisen todellisuudesta. Jos se vääristää todellisuutta, se on valhetta. Uskontojen kertomuksista, vaikka ne kuvaavatkin virtuaalitodellisuutta, voi väitellä. Argumentit ovat elävän ihmiselämän kokemuksellisia tosiasioita.

Etiikkaa ja moraalialia ei ole vain uskonnollista. Silti jonkinlainen perusva-

linnan paradigma on se, että katselee maailmaa ja elämää uskonnon virtuaalito-
dellisuudesta, myytistä käsin.

Olen selittänyt uskonnonfilosofisissa konteksteissa eroa Jumalan Sanan ja ihmisen sanan välillä. Ihmisen sana on joukko tosia tai epätosia propositioita, joilla kuvataan jotakin oliota, jotakin kohdetta maailmassa. Jumalan sana ”jänis!” luo jäniksen, se *on* jänis. Jumalan Sana ei ole purettavissa edes loputtomaan jonoon tosia propositiota. Kun kaikki, mikä jäniksestä on sanottavissa, on sanottu – siihen ei tosin ihmisen aika eikä ehkä koko historiakaan riitä – jänis on vähentymättömänä mättäänsä päällä killittämässä meitä kirkkailla pikku silmillään. Samalla tavalla myytti, esimerkiksi Raamatun alkukertomukset tai se, mitä evankeliumit kukin omalla tavallaan, keskenään ristiriitaisestikin, raportoivat Golgatalta, ei ole purettavissa propositioiden jonoksi.

Kristillinen etiikka

Voimme puhua tunnustuksellisesta moraalista ja etiikasta ja tunnustuksettomasta moraalista ja etiikasta. Sitoutumisen ja luottamuksen etiikka on yritys luoda jonkinlainen tunnustukseton kuvaus siitä, mikä on oikeaa ja mikä väärää.

Kokemus osoittaa, että mitä kattavammaksi tunnustuksettoman kuvauksen haluaa rakentaa, sitä selvemmin sen hatarus alkaa tulla nähtäväksi. Moraalin lähtökohtana on tunnustus: tunnustautuminen perusarvoihin. Perusarvot voivat saada muotonsa fiktiivisissä maailmoissa. Yksi sellainen maailma on Šaddain hovi taivaassa. Jobille taivaan kronikkaa ei kukaan ollut kertonut, eikä hän siksi voinut ymmärtää sitä, mitä hänelle tapahtui. Kukaan muukaan, jolle ei ole kerrottu, mitä taivaassa tapahtuu, ei ymmärrä ollenkaan Jobin kohtaloa.

Uskonto vuorovaikutteisena ja siitä syystä uskovalle objektiivisesti todellisena virtuaalimaailmana on perusarvon malliesimerkki. Ei ole puhettakaan siitä, että uskonnosta voitaisiin yksinkertaisesti vain käydä katsomassa, mikä on oikein ja mikä on väärin. Monet ajattelevat kuitenkin niin ja raiskaavat uskonnon. Kristinusko perusarvona merkitsee sitä, että joutuu ottamaan kantaa elävän elämän konkreettisiin valintoihin tilanteen tosiasioiden pohjalta koko Raamatun rikkaan kertomusvaraston hermistämänä, myyttien läpivalaistessa tilannetta.

Arvomaailmat, joita rakennetaan käsitteellisesti ilmaistuille periaatteille, köyhdyttävät näkökulmaa. Niillä voi olla rajallista käyttöä. Keskinäisen osakkuuden periaate kertoo jotakin todellista siitä, millaisille periaatteille rakentuva kansantalous olisi vakaa. Luonteeltaan se on muutaman muuttujan osittaisderivaatta yhtälössä, jossa on lukematon määrä muuttujia ja mahdollisia osittaisderivaattoja. Sama hyvä yhteiskunta voidaan kuvata periaatteessa monin derivaatoin, jotka ovat erilaisia mutta oikeita kuvauksia jonkin rajallisen yhteiskunnallisen muuttujajoukon keskinäisistä riippuvuuksista. Tästä syystä keskinäisen osakkuuden periaate, utilitarismi ja sopimusteoria voivat olla yhtä aikaa tosia, joskin vain rajallisia kuvauksia hyvästä yhteiskunnasta.

Hyvä uskonto on kokonainen tyhjentyvätön virtuaalimaailma. Raamattu sisältää kertomuksia monien sellaisten ihmisten elämästä, jotka varmaan ovat

kerran eläneet, ja monien sellaisten ihmisten elämästä, joille varmaan ei löydy historiallista vastinetta. Jälkimmäisiin kuuluvat Job, hänen vaimonsa, hänen kolme ystäväänsä ja koppava snobi Elihu. Kristillinen usko avaa satoja perimmäisiä näkökulmia ihmiselämään.

On jotakin tavattoman ahdasta siinä hokemassa, jonka mukaan kristillinen etiikka on heikomman osapuolen näkökulmaan asettumista. Mooseksen laki suorastaan kieltää aiheettoman köyhän puolelle asettumisen, kun oikeutta käydään. Ihmiset ovat monella tavalla heikkoja ja vahvoja, samatkin ihmiset, ja ihmiselämässä on lukemattomia muitakin näkökulmia kuin köyhyys ja rikkaus, heikkous ja vahvuus, valta ja vallanalaisuus. Se joka valitsee kristillisen uskon perusarvokseen, valitsee tyhjentyttömän universumin näkökulmia. Joissakin tilanteissa on jollakin tavalla heikkoja kohdeltava positiivisesti syrjien. Toisissa tilanteissa on puolustettava vahvaa heikkoja vastaan. Usein samaa tahoja voi sanoa heikoksi ja vahvaksi, eri näkökulmista. Edes heikomman puolella oleminen ei abstraktina formulana lähimainkaan tyhjennä kristillisen etiikan perustoja.

Yhteistä kristillisen uskon kaikille näkökulmille on se, että niistä käsin jokaisen ihmisen elämä näyttää äärimmäisen tärkeältä, jokaisen ihmisen näkökulma perimmäiseltä näkökulmalta. En osaa sanoa, millaisten moraaliperiaatteiden muotoon tämän perusvalinnan voisi kirjoittaa. Kysymys ei ole siitä, mihin sitoutuu tai mitkä ovat ne suureet, jotka sijoittaa etiikkansa yhtälöön saadakseen aikaan oikean ratkaisun valintatilanteessa. Kysymys on siitä, missä valossa näkee ongelmat.

Ei-uskonnolliset ihmiset voivat sijoittaa edelliseen kuvaukseen myytin paikalle esimerkiksi draaman, romaanin tai puolueideologian. Esimerkiksi marxilaisuus oli – mielestäni tärkeiltä osiltaan valheellinen – virtuaalitodellisuus fiktiivisine toimijoineen (yhteiskuntaluokat, niiden lakeijat ja enemmän tai vähemmän epämääräiset itsensä porvariluokasta irti reväisseet vasemmistointellektuellit) ja historioineen, joka riensi kohti loppuaan luokattomassa yhteiskunnassa. Kun väitän sitä valheelliseksi, tarkoitan sillä sitä, että ne momentit, jotka marxilaisuuden kertomuksella olivat yhteistä todellisuuden kanssa, olivat epäolennaisia, ja siksi se valaistus, jossa marxilaisuus kuvasi elämän, oli hämärä, puoltava ja huono. Näin voin tietysti sanoa vain jonkin erilaisen valon valaisemana. Ja rohkaistuneena siitä, että marxilaisuus on todellakin jo romahtanut. Elävän elämän testissä tosin joskus myöskin todet virtuaalitodellisuudet saattavat romahtaa erilaisista satunnaisista syistä. Šadaihan ei varmaankaan sitoudu siihen, että vain tosien ideologioiden kannatus kasvaisi niin kuin hän ei sitoutunut Jobiaankaan hyysäämään.

Verrattuna uskontoon, draamaan ja romaaniin puolueideologiat ovat kuitenkin yleensä paljon köyhempiä, hedelmättömämpiä ja esteettiseltä kannalta vähemmän tyydyttäviä.

Sitoutuminen ja virtuaalitodellisuudet

Olin pitkään ylivireisten ihanteiden leppymätön arvostelija, siitä saakka, kun 80-luvun alussa kävin läpi siihenastisen kokemukseni elämästä, uskonnosta ja yhteiskunnallisesta toiminnasta (*Sokea Äiti* 1984). Pahoja asioita on helppo vas-

tustaa: aplodit kaikuvat ja itsestä tuntuu hyvältä. Hyvien asioiden vastustaminen vaatii moraalista sankaruutta. Paheksuvat katseet kohdistuvat sankaripoloiiseen. Omasta sisimmästä kaikuu viidennen kolonnan, hyvien asioiden liittolaisten protestimarssien jyly. Sen tähden kaikkein parhaimmat asiat ovat kaikkein vaarallimpia. Ylivireinen jalo ihanne vaatii valhetta. Omasta valheesta tietoisuus panna hävittämään ensin todisteita ja sitten myös todistajia. Kun ihanteet ovat järjestäneet maailmaa, ne ovat jättäneet jälkeensä sanoinkuvaamatonta tuhoa. Venäjän kansa selvisi vihdoinkin ihanteistaan, mutta monen venäläisen sielu on yhä karrella niiden tähden.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikan oma sisäinen logiikka pakotti minua vuosien mittaan suhtautumaan yhä vakavammin ihanteisiin ja ihanteellisuuteen. Toiset ihmiset ovat toki moraalisesti lahjakkaampia kuin toiset. He kykenevät sitoutumaan ylevämpiin ja vaativampiin ihanteisiin. He kykenevät sietämään sitoutumisen stressiä: sitä taakkaa, joka on kestettävä, kun pitää kiinni ihanteistaan. Mitä varten emme sallisi sitä, että jotkut meistä ottavat kantaakseen suuremman taakan kuin muilta voi odottaa? Demokratiaa ja tasa-arvoa ei sovelleta varmaankaan milloinkaan vääremmin kuin silloin, kun pidetään sopimatomana viitata eri yksilöiden väliseen moraaliseen eriarvoisuuteen.

Se johon ei jo luoteta, ei voi mielekkäästi luvata. Menestyksensä tähden sormet ristissä (reservatio mentalis) sitoutujaa ei erota aidosta sitoutujasta ennen kuin elämää suurempi tilanne on jo tarjoutunut ja luottamuksen rikkominen tapahtunut. Sen tähden on paljon selkeämpää vain tehdä oikein kuin luvata tehdä oikein. Ehkä tarvittaisiin vähemmän sitoutumisia ihanteisiin kuin ihanteiden mukaisia ratkaisuja, joissa arvoista suoritetaan niiden vaatima uhri.

Kuitenkin sitoutuminen on jossakin mielessä luotettavuuden tae. Se joka lupaa tehdä oikein ja tekeekin väärin, ilmoittaa edeltäkäsinkin hyväksyvänsä kaksinkertaisen rangaistuksen väärin tekemisestä kiinni jäädessään: rangaistuksen siitä, että on tehnyt väärin ja lisärangaistuksen siitä, että on rikkonut lupauksensa. Tässä mielessä sitoutuminen ihanteisiin, esimerkiksi ammatti-ihanteisiin on mielekästä, vaikkei sillä olekaan mitään tekemistä moraalisen luottamuksen kanssa. Ihanteilla on keskeinen roolinsa etiikassa.

Eettisessä mielessä olennaisempaa sitoutumista on kuitenkin sitoutuminen toisten ihmisten kanssa mielikuvitusleikkeihin, virtuaalitodellisuuksiin. Emme lupaa mitään sellaista, mitä todennäköisesti emme voisi täyttää astuessamme ihmisjoukossa sisään elokuvateatteriin. Luotettavuuttani ei kysytä, kun avaan kirjan nimeltä *Suuri tulva* ja alan kuunnella Findleyn kertomusta.

Minun ei tarvitse luvata olla parempi ihminen kuin olen ymmärtääkseni, miksei taivaallisista konspiraatioista naiivisti tietämätön Job voinut ymmärtää eikä hyväksyä sitä, miten taivaallinen saalistaja häntä kohteli.

Ja kuitenkin muutun: menestykseni tiellä olevat reaalityodellisuuden ihmiset saattavat näyttää vain esteiltä ja potentiaalisilta välineiltä, mutta hyvissä virtuaalitodellisuuksissa he ovat aina perimmäisiä näkökulmia elämään. Mihinkään periaatteisiin ei mahdu kuvaus siitä, mitä eri tilanteissa tarkoittaa se, että toisenkin näkökulma on perimmäinen. Sääntöjä on seurattava, ja me vahdimme tarkasti toisiamme, että niin tapahtuu. Mutta sääntöjen seuraaminen ei vielä merkitse toisen ihmisen näkökulman perimmäisyyden tunnustamista.

Nämä ajatukset ovat sangen keskeneräisiä. Joku voi latistaa ne esimerkiksi väitteeksi, jonka mukaan etiikkaa ei tarvita. Riittää, kun havainnoi elävässä elämässä toteutuvia kertomuksia. Myöskään puhtaasti käytännöllistä eettistä toimijaa ei ole niin kuin ei ole talousmiestäkään. Kaikilla on teoria, tiedostamaton tai tiedostuva, johdonmukainen tai vähemmän johdonmukainen. Ongelmana on, että tärkeät teoriat eivät ehkä aina ole ilmaistavissa pitkänäkään määritelmien ja propositioiden jonona.

Hyvä kuva ei ole purettavissa lauseiksi. Kuitenkin se saattaa panna alkuun mullistuksen propositioitten maailmassa: tehdä välttämättömäksi systeemin suurien blokkien purkamisen ja uudelleen rakentamisen. Kuvat ja kertomukset eivät ole teorioitten likiarvoja, vaan teoriat ovat vain kuvien ja kertomusten likiarvoja.

4 Eettinen ja poliittinen

Eettinen ja poliittinen sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa erotan toisistaan kaksi eri yhteiskunnallisen kritiikin tyyppiä, moraalisen kritiikin ja poliittisen kritiikin. Arvokeskustelun käsitteeseen sisällytetään molempien tyyppistä kritiikkiä. On hyvä yrittää selvittää niiden välistä eroa.

Useimmiten näkyy ajateltavan niin, että poliittisten tahojen välillä on olemassa oikeutettuja näkemuseroja. On oikeutetusti omintakeisia kokoomuslaisia kannanottoja ja oikeutetusti omintakeisia sosiaalidemokraattisia kannanottoja. Ainakin ennen vanhaan oli kokoomuslaisen luontevaa korostaa yrittämisen hyödyllisyyttä ja tähdentää, kuinka tärkeää oli osoittaa julkista suopeutta yrittäjille. Samalla tavalla sosiaalidemokraatin oli luontevaa korostaa palkkatyön merkitystä ja vaatia julkista suopeutta työväestölle ja esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeen pyrkimyksiä kohtaan.

Toisinaan kuitenkin oikeutetun ja luontaisen puolueellisuuden katsotaan menevän ikään kuin liian pitkälle. Kirjoittamisenaan ministeri Osmo Soini vaara arvosteli ammattiyhdistysliikettä siitä, että se aika hyvin palkattujen työssä käyvien etujen nimissä vaikeutti perustoimeentulon korottamista köyhyyspakettin avulla, kun se vaati kaikille niitä etuja, joita oli tarkoitus antaa vain köyhille, ja hinnoitteli näin vähäosaisimpia kohtaan epäsolidaarisella tavalla köyhyyden vastaiset toimet ylen kalliiksi. Ymmärsin, että ministerin mielestä ammattiyhdistysliike ajoi kohtalaisen hyvässä asemassa olevien palkansaajien etua tavalla, joka meni liian pitkälle: se ei enää ollut moraalisesti oikeutettua.

Jos Soini vaara olisi yhtä ihastunut komealta kuulostaviin fraaseihin kuin monet muut ministerit ovat olleet, hän olisi varmaan vaatinut asiasta arvokeskustelua. Arvokeskustelua tarvitaan silloin, kun joku ajaa jotakin intressiä niin rajusti toisten oikeutettujen intressien kustannuksella, ettei toinen pidä sitä enää ole moraalisesti hyväksyttävänä.

Poliittinen kädenvääntö niistä erilaisista eduista, joita eri poliittiset toimi-

jatahot ajavat oikeutetusti ja tarpeeksi kohtuullisesti, on poliittista kritiikkiä. Jos jokin taho ajaa itsessään epäoikeutettuja etuja – sellaisia ovat monien Suomen Kristillisen Liiton edustajien (tämä oli puolueen nimi tätä tekstiä kirjoitettaessa) mielestä abortin kannattajien ajamat edut ja hyvinkin monien eri tahojen mielestä kannabiksen vapauttamisen vaatijoiden ajamat edut – tarvitaan moraalista kritiikkiä.

Sitoutumisen ja luottamuksen etiikassa pluralismi katsotaan moraalisesti oikeutetuksi. On siis luonnollista oikeuttaa poliittisten tahojen tavoitteiden ja korostusten erilaisuus. Moraalin vaatimukset ovat universaalisia ja velvoittavat kaikkia toimijatahoja. Se asettaa rajoituksia pluralismille: on asioita, joita ei saa ajaa, ja asioiden ajamisen tapoja, joita ei saa käyttää.

Moniarvoisuuden moraalista oikeuttamisesta seuraa poliittisen kunnioittamisen vaatimus. Jos toinen on moraalisesti hyväksyttävällä tavalla eri mieltä, häntä täytyy kunnioittaa, vaikka erimielisyyttä onkin. Olisi moraalista väkivaltaa soimata toista siitä, ettei hän ole poliittisesti samaa mieltä kuin itse on. Moraalinen kritiikki rajoittuu asioihin, joissa on kyse ihmiskunnan vihollisuuksista ja ihmiskunnan vihollisista, teoista, asenteista ja ajatuksista, jotka suuntautuvat sabotaasina luottamuksen välttämättömiä ehtoja vastaan.

Moraalin vaatima moraalinen pidättyvyys on sitä, ettei moraalin nimissä kohdisteta muita kuin sellaisia vaatimuksia, jotka voidaan hyvin perustein osoittaa luottamuksen olosuhteitten säilymisen kannalta välttämättömiksi. Moraalista kritiikkiä ei siis voi kohdistaa toiseen yhteiskunnalliseen toimijaan tai keskustelijaan soimaamatta häntä moraalisesti, räikeitä asioita käsiteltäessä jopa halveksimatta moraalisesti häntä. Moraalista kritiikkiä on esimerkiksi syyte, että joku ajaa rajallista intressiä niin rajusti, että vaarantaa kaikkien intressien ajamisen välttämättömän ehdon, moraalisen luottamuksen olosuhteet yhteiskunnassa.

Jos toista arvostellaan moraalisesti, tullaan väittäneeksi, että häntä kohtaan ei voida osoittaa moraalista luottamusta. Ilman luottamusta yhteistyön mahdollisuuksia on vähän eikä yhteistyö voi olla kuin tilapäistä, taktista yhteistyötä silloin kun edut osuvat sattumalta yhteen yhdessä asiassa.

Niinpä esimerkiksi vihreitten kannalta on tärkeää, onko erimielisyys energiapolitiikasta poliittista vai moraalista. Strateginen yhteistyö, esimerkiksi sitoutuminen vaalikauden tähtäyksellä hallitusyhteistyöhön, on mahdollista vain verrattain tukevan luottamuksen varassa. Vihreillä ei ole edellytyksiä hallitusyhteistyöhön muissakaan asioissa sellaisessa hallituksessa, joka saattaa päätyä ydinvoiman lisärakentamisen kannalle, jos ydinvoima on vihreitten mielestä moraalinen kysymys. Kysymys on vain poliittinen, niin kauan kuin keskustelua käydään esimerkiksi mammonististen arvojen näkökulmasta argumentoimalla ydinvoimaenergian hinnan ja muiden mahdollisten energiamuotojen hinnan suhteella nyt ja todennäköisessä tulevaisuudessa. Näistä asioista voidaan keskustella moraalisen kunnioituksen ilmapiirissä. Vaikkei konsensusta syntyisikään, pitkäaikainen yhteistyö voi jatkua muissa asioissa, jos yhteistyölle on välttämättömät muut edellytykset.

Fundamentalistille suunnilleen kaikki kysymykset ovat moraalisia kysymyksiä. Onhan moraalitonta ajatella ja toimia tavalla, joka ei kunnioita totuutta eli fundamentalistin omaa käsitystä elämästä ja asioista. Fundamentalistien kanssa ei strateginen yhteistyö yleensä liene mahdollista.

Kumpi kritiikin käsitteistä on kysymyksessä silloin, kuun vaaditaan tai käydään esimerkiksi kunnallista arvokeskustelua?

Arvokeskustelun vaatimus on se keskustelu, jota vaaditaan

Kun monet arvovaltaiset poliitikot etenkin menneen talouskriisin aikana, mutta monessa yhteydessä myös sen jälkeen, ovat vaatineet arvokeskustelua, he ovat voineet tarkoittaa kahta asiaa. He ovat voineet vaatia perusluonteeltaan poliittisen keskustelun syventämistä niin, että konkreettisia poliittisia pikkuvalintoja koskevan riitelyn ja edunvalvonnan sijasta tuotaisiin avoimemmin näkyviin eri toimijatahojen oikeutetut peruskorostukset.

Toisin sanoen on vaadittu muistamista. On vaadittu niiden teorioiden muistamista, joiden pohjalta esimerkiksi eri puolueet toimivat ja jotka käytännön hulinassa usein tahtovat toimijalta itseltäänkin unohtua. On vaadittu niiden perustunteiden muistamista, joiden pohjalta toimijat ovat tehneet perusvalintansa eli ovat valinneet ne perusarvot, joille ajattelu, asenne, toiminta ja valinnat viime kädessä perustuvat.

Kun teoriat ja arvot sanotaan ääneen ja ehkä perustunteet suorastaan uudestaan tunnetaan, kaikille kirkastuu, mistä perimmältään on kyse, kun konkreettista poliittista valintaa tehtäessä ollaan eri mieltä oikeasta vaihtoehdosta. Sitten voidaan etsiä kompromissia tai tarpeen vaatiessa äänestää mätkäyttää ja tilanteen mennessä ohi arvioida sitä siltä kannalta, ovatko erot niin suuret, että jatkossa kannattaa yrittää yhdessä. Olen ajatellut tätä kirjoittaessani keväistä hallituspuolueiden keskinäistä keskustelua vaikkapa siitä, millaisia helikoptereita maahan olisi hankittava.

Kun oppositiosta käsin vaaditaan arvokeskustelua, tavallisesti ajateltaneen toisin. Annetaan ymmärtää, että hallitus on liioitellut joitakin etuja niin paljon tai toteuttanut niitä sellaisella tavalla, ettei se enää ole moraalisesti hyväksyttävää. Arvokeskustelun vaatiminen on itsessään se puheenvuoro, jota vaaditaan. Vaatija tarkoittaa sanoa ääneen, että mielipide-erot eivät ole moraalisesti oikeutettavissa olevaa moniarvoisuutta, vaan arvostelun kohteena oleva toimijataho, esimerkiksi hallitus tai kunnanvaltuusto, toimii moraalisesti väärin, ihmiskunnan vihollisen tavoin.

Muutkin kuin minä ovat kummastelleet, miksi ei käydä arvokeskusteluun sen sijaan että vain vaaditaan arvokeskustelua. Äsken selitetyn perusteella arvokeskustelun vaatiminen on kuitenkin ihan oikeaa arvokeskustelua. Se merkitsee, että yksi keskusteluosapuoli ei vain ilmoita olevansa eri mieltä toisen osapuolen hankkeista tai valinnoista, mikä yleensä tiedetäänkin jo ennalta, vaan hän ilmoittaa, etteivät hankkeet ja valinnat mahdu moraalin projektiin. Ne vaarantavat luotamuksen olot ja siten ovat moraalisesti väärinä hankkeita ja valintoja.

Arvokeskustelun vaatimus on korukielinen moraalisen paheksunnan ja inhon ilmaus. Sen sijaan että oppositio sanoisi moraalisesti kiukustuneensa hallituksen politiikasta ja pidättävänsä moraalisen kunnioituksensa hallitukselta, jopa halveksuvansa moraalisesti hallitusta sen moraalinvastaisen politiikan tähden, se vaatii arvokeskustelua.

Kainoutta kahteen suuntaan

Itse asiassa arvokeskustelu-käsitteen suosio selittyy kahdella eri suuntiin kohdistetulla kainoudella.

Pehmeän suhteellisuuden ideologia on tullut itsestään selvyudeksi. Epämääräisesti ja summittaisesti ajatteleminen, että toisen ihmisen kunnioittaminen vaatii sitä, ettei hänen valintojaan arvostella moraalisesti eikä oikeastaan edes kommentoida niitä. Se on jollakin tavalla poliittisesti epäkorrektia. Poliittinen korrektius vaatii puhumaan horisontaalisesta lahjakkuudesta eikä lihavuudesta ja arvokeskustelusta eikä moraalittomuudesta.

Niinpä kieleen on ilmestynyt aukko: puuttuvat hyväksyttävät sanat sanoa, että toinen toimii moraalittomasti. Moraalinen arvostelu puetaan häveliäästi arvokeskustelun vaatimukseksi. Onhan keskustelu eli dialogi miellyttävä sana ja konnotoi keskinäistä kunnioitusta, puhumattakaan arvosta, joka on todella makea sana.

Toisaalta hävetään politiikkaa. Toinen ajan hegemonistinen asenne, melkein selviö monelle on se, että politiikka on jotakin sellaista epämiellyttävää, minkä tekemistä pitäisi hävetä ja minkä kanssa tekemisissä oloa pitäisi kaihtaa. Puuttuu sanoja vaatia poliittista keskustelua hyväksyttävällä tavalla.

Asenne ilmenee käytännöllisten pakkojen retoriikassa: jos Suomen on pakko vapauttaa talouttaan – esimerkiksi globaalistumiskehityksen luomissa uusissa olosuhteissa kilpailukykyä turvatakseen – talouden vapauttaminen ei ole hävetävää poliittista toimintaa vaan pelkkää järkevyyttä. Missä on pakkoa, siellä ei oikeasti valita. Pakon retoriikan takaiset poliittiset vaihtoehdot olisi tuotava ilmoille, mutta meiltä puuttuvat hyväksyttävät, miellyttävät tavat vaatia avointa poliittista keskustelua. Sen sijaan on korrektin epäpoliittista vaatia ja käydä arvokeskustelua.

Mahtisana etiikka

Kolmaskin seikka lienee vaikuttamassa. Eettisyys on saavuttanut jonkinlaisen mahtisanan aseman.

Mahtisanalla olen eri kirjoituksissani tarkoittanut niitä sanoja, joilla on Charles Taylorin (1989) kuvaamaa metafyyssistä charmia. Riippumatta siitä, mitä nämä sanat merkitsevät ja siitäkin, tiedetäänkö ja ymmärretäänkö niiden merkitys, ne herättävät kuulijassa jonkinlaisen auvon tunteen (tyyliin ”äiti on lämmin sana” – ja äsken kirjoitin, että arvo on tosi makea sana). Kielteinen mahtisana, pelottelusana, herättää vastaavasti metafyyssistä kauhua: vitsa on kirvelevä sana.

Metafyyssisen charmin lataukset ovat analysoitavana esimerkiksi silloin, kun pohditaan, saako pääministeri puhua terrorismista vai pitääkö hänen puhua aktivismista silloin kun hän kuvaa sitä, että laittomasti käydään toisen omaisuuden kimppuun ideologisin perustein. Aktivismi on lämmin sana ja terrorismi on metafyyssisen kauhun täyttämä sana. Jostakin syystä, kai etenkin eräitten suomalaisten filosofien tavattoman väkevän ja myönteisen julkisuuden tähden, etiikka on tullut erittäin lämmin sana.

Kun siis vaaditaan arvokeskustelua, viitataan eettisiin arvoihin. Sana etiikka hyväilee tavattomasti kuulijansa korvia. Eettisen keskustelun vaatimus ote- taankin todennäköisesti myönteisesti vastaan. Sitä paitsi se, joka puhuu etiikasta, korostaa miellyttävästi myös omia piirteitään. Etiikkahan on hieno ja vaativa asia, jota ilmeisen etevät ja hurmaavat julkisuuden henkilöt harrastavat silloin kun ehtivät käymään yliopistollisessa tutkijankammiossaan ajattelemassa elämän syvimpiä ja ongelmallisimpia kysymyksiä; kun puhun etiikasta, näiden hahmojen charmia saattaa tarttua minunkin puvuntakkini hihaan. Jostakin syystä moraalii on ruma sana. Vanhan pietistisen perinteen rippeet antavat sille seksuaalisen ahtauden sivumerkityksen, vai mistä lienee kyse.

Charmantit sanat tekevät kuitenkin hallaa aidolle keskustelulle. Kun oppositio vaatii kunnissa arvokeskustelua talouskriisin vuosina, se tarkoitti, että kunnallispoliitikot eivät toimi vain toisella tavalla kuin se itse toimisi omien poliittisten lähtökohtiensa pohjalta. Oppositio tarkoittaa, että kunnallispoliitikot rikovat moraalin universaalisia vaatimuksia kurjistamalla ennestään kurjia ja syöksemällä vanhukset ja sairaat fyysiseen vaaraan. Kouluviranomaiset kuulivat kutsun keskusteluun. He järjestivät Suomen kouluissa arvokeskustelua: oppilaat pantiin keskustelemaan hyvydestä, kauneudesta ja totuudesta!

Kainous hämmentää, viettelee älyllisesti harhaan ja kehottaa hienostelevaan ja teeskentelemään.

Palattakoon moraalisen kritiikin ja avoimen poliittisuuden julkeuteen. Lopetettakoon epämääräinen arvokeskustelu. Jos joku vallankäyttäjät tai jokin vallankäyttöelin, vaikkapa kunnanjohtaja tai kunnanvaltuusto, toimii jonkun mielestä moraalittomasti, sanottakoon asia ääneen. Jos sellaiset tahot piilottavat omien etujensa tai omien poliittisten sitoumustensa vaatimat ratkaisut näennäisten käytännöllisten pakkojen taakse, sanottakoon tämäkin asia ääneen ja vaadittakoon, että puolueet ja poliitikot ovat avoimesti poliittisia.

Arvokeskustelua ei tarvita, jos ollaan eksplisiittisiä eikä kainoja, uskalletaan puhua moraalista ja kehdataan tuoda oman toiminnan poliittiset lähtökohdat neuvottelupöytään.

Liian jyrkkää moraalisen ja poliittisen erottamista?

Tämä on ainoa kohta, jossa suorastaan reagoin tämän tekstin ennakkoon luke- neiden asiantuntijoiden kritiikkiin. Onko näin jyrkkä eettisen ja poliittisen toisistaan erottaminen välttämätöntä?

Esimerkiksi aristoteelinen eetikko ei erota näitä toisistaan yhtä ehdottomasti. Aristoteleen etiikka on hyvän elämän tavoittelua. Hyvä elämä rakentuu perusaineksista, jotka kaikki ovat periaatteessa objektiivisia ihmiselämän olosuhteita, esimerkiksi terveyttä, vaurautta ja yhteiskunnallista arvostusta. Periaatteessa on osoitettavissa, miten yksilö voi rakentaa itselleen moiset olosuhteet, mikäli ne riippuvat yksilön omista valinnoista. Sikäli kuin edellytykset ovat yhteiskunnallisia, ne voidaan rakentaa oikean yhteiskuntapolitiikan avulla. Eettinen ja poliittinen eivät ole erotettavissa. Jos olisin aristoteelinen eetikko, minulla ei pitäisi-

si olla vaikeuksia kuntaetiikan rakentamisessa. On kuvattava kunta, joka on paras mahdollinen hyvän elämän rakentamispaikka.

Yksilöllä on kuitenkin kaksi erilaista ongelmaa. Toisaalta hänen ongelmansa on, miten rakentaa hyvä elämä. Toisaalta hänen ongelmansa on, miten suhtautua tilanteisiin, joissa oman hyvän elämän rakentaminen ja jonkun toisen yritys rakentaa oma hyvä elämä ovat jollakin tavalla ristiriidassa keskenään. Esimerkiksi yhteiskunnallisella arvostuksella on erityistä merkitystä hyvälle elämälle vain, jos sitä saa osakseen niin paljon, ettei kaikille riitä yhtä paljon. Olisi naiivia uskotella, ettei tätä ja muita samanmoisia etujen ristiriitoja syntyisi hyvän elämän rakentajien välille.

Jos on luonteeltaan kaksi erilaista ongelmaa, tarvitaan kaksi eri käsitettä niitä kuvaamaan. Minä kutsun rationaaliseksi elämänsuunnitteluksi hyvän elämän edellytysten rakentamista ja moraaliksi niitä rajoittavia vaatimuksia, joita yhden hyvän elämän rakentajan on noudatettava siksi, että toisilla on yhtä hyvä oikeus rakentaa omaa hyvää elämäänsä. Etiikka on minun käsitejärjestelmässäni asioiden tarkastelua moraalin näkökulmasta. Rationaaliset elämänsuunnitelmat eivät siis kuulu etiikan alaan muutoin kuin toisten ihmisten rationaalisten elämänsuunnitelmien huomioon ottamisen vaatimuksina.

Toisia ihmisiä voimme ottaa huomioon ei-poliittisissa yhteyksissä kuten silloin, kun kohtelemme kunnioittavasti tuntematonta kanssamatkustajaa julkisessa liikennevälineessä. Toisia ihmisiä otamme huomioon poliittisesti suostumalla järjestelyihin, jotka rajoittavat oman hyvän elämän suunnitelmamme menestymisen mahdollisuuksia toisten ihmisten hyväksi. Moraali toimii politiikan reunaehtona olematta itse politiikkaa.

Yhteiskunnallista kritiikkiä on kahtalaista tältä taustalta. Moraalinen kritiikki väittää, että politiikan moraalisia reunaehtoja rikotaan. Poliittinen kritiikki syntyy moraalisesti yhtä oikeutettujen poliittisten projektien kilpailusta. Poliittiset projektit ovat suunnitelmia yksilöllisen hyvän elämän yhteiskunnallisten edellytysten rakentamiseksi. Eettinen ja poliittinen kietoutuvat toisiinsa olematta sen tähden vähemmässä määrin eri asioita.

Kuvaamani työnjako käsitteitten välillä ei ole ainoa mahdollinen, mutta se on mahdollinen.

5 Yhteiskunnallisten ihanteitten puolustus

Avoimen poliittisen keskustelun tiellä on vielä yksi filosofien asettama este. Se on vastalause, jonka filosofinen liberalismi esittää: yhteisiä verovaroja ei saa käyttää yhteiskunnallisten ihanteitten toteuttamiseen. Se minun on vielä rai-vattava tieltä pois. Sen jälkeen emme tarvitse yhteiskunnallisille tavoitteille filo-sofisia perusteita vaan voimme avoimesti sanoa, että niiden perustana ovat ne yhteiset arvovalinnat, joiden pohjalle poliittiset ryhmät ovat muodostuneet, ja yksilölliset arvovalinnat, jos on kyse sitoutumattomasta keskustelijasta.

Ongelma: moraalinen kannibalismi

Libertaareiksi kutsutaan jyrkkiä liberaaleja. Muuan heistä on selittänyt, että jo verottamisen käsitteestä näkyy, että verottaminen on epäoikeudenmukaista. Verottaminen on sitä, että yhdeltä otetaan sellaista, mikä kuuluu hänelle, ja annetaan toiselle, jolle se ei kuulu. Eikö siis verottaminen ole muka epäoikeudenmu-kaista?

Toinen libertaari viljelee käsitettä moraalinen kannibalismi. Kun verotta-malla kootaan varoja myös niiltä, jotka eivät itse käytä kirjastoja, ja pannaan ra-hat julkiseen kirjastolaitokseen, harjoitetaan moraalista kannibalismia. Yksi syö moraalisesti toista, käyttää hänen voimavarojaan omien ihanteittensa toteutta-miseksi.

Tarkoituksenani on kumota käsitys, jonka mukaan verovaroilla toteutetut yhteiskunnalliset ihanteet, esimerkiksi sivistysihanne, olisivat moraalista kanni-balismia. Sivistysihanne on poliittinen kanta, jonka mukaan yhteisiä voimavaro-ja on käytettävä kulttuurin luomiseen. Sivistysihanne on tässä perusesimerkkinä sen tähden, että olen pohtinut tämän luvun sisältöä valmistautuessani läänin-hallituksen järjestämän kirjastopäivän alustukseeni.

Yritän siis puolustaa yhteiskunnallisia ihanteita niiden liberaalista kritiik-kiä vastaan, ja tämän kritiikin kirein ja vihaisin muoto on libertaarinen kritiikki.

John Rawlsin liberalism

Amerikkalainen John Rawls (1971) on ollut varmaankin viime vuosikymmenien liberaaleista yhteiskuntafilosofeista ja eetikoista tärkein. Timo Airaksinen (1989) intoutuu kehumaan hänen Oikeudenmukaisuusteoriaansa suorastaan ainoaksi sodanjälkeiseksi yhteiskuntafilosofian klassikoksi. Väitetään, että yhteiskuntafilosofia on keskustellut Rawlsin kirjoittaman esityslistan pohjalta jo kolmekymmentä vuotta.

John Rawls ei ole libertaari, vaan oikeastaan asuu toisella laidalla liberaalien leirissä. Hän on hyvin jyrkkä sosiaaliliberaali. Hänen mielestään yhteiskunnassa tulisi kaiken tapahtua niin, että kaikkein huonoimmassa asemassa olevat ihmiset voisivat parhaalla mahdollisella tavalla. Tätä tarkoittaa hänen kuuluisa eproperiaatteensa.

Sosiaalisesta radikalismistaan huolimatta Rawls on libertaarien kanssa yhtä mieltä muista yhteiskunnallisista ihanteista kuin köyhyyden torjunnasta. Vaikkei hän käytä itse fraasia, hänkin ajattelee, että julkisten varojen käyttäminen yhteiskunnallisten ihanteiden hyväksi (lukuun ottamatta köyhien aseman maksimoimista) on moraalista kannibalismia.

Liberaaleja vastaan on parasta käyttää heidän omia aseitaan. Rawlsin maailmanmaine perustuu paitsi hänen jyrkkyyteensä myös hänen kehittämänsä roolileikkiin, niin sanottuun alkuasemaan. Alkuasema on toki keinotekoinen aivoiluoma, mutta se on kiehtonut kovasti filosofian harrastajia. Muista se voi tuntua merkilliseltä, mutta sillä tavoin filosofiassa joskus asioita perustellaan. Tutkin alkuasemalleikin avulla, onko liberaaleilla syytä kaihtaa yhteiskunnallisia ihanteita.

Rawlsin alkuasema

Elävässä elämässä moraalista kysymyksistä on aika mahdotonta päästä yksimielisyyteen. Esimerkiksi sopii keskustelu oikeudenmukaisesta tulonjaosta. Tulonjaon oikeudenmukaisuus näyttää erilaiselta eri näkökulmista. Useimmat ovat sitä mieltä, ettei tulonjako ole oikeudenmukaista, jollei samanlaisia kohdella samalla tavalla.

Toisten mielestä samaa työpanosta on kohdeltava samalla tavalla riippumatta siitä, kuka sen antaa. Se toteutuu silloin, kun palkka on suhteessa panokseen. Eri ihmisten panos työelämässä on monista syistä kovin erilainen. Suorituksen mukainen palkkaus luo suuria tuloeroja.

Toisten mielestä kaikkia ihmisiä olisi kohdeltava samalla tavalla riippumatta siitä, kuinka suuren panoksen kukin pystyy antamaan. Ovathan heidän tarpeensa kuitenkin kutakuinkin samanlaisia. Mahdollisimman pienet tuloerot näyttäisivät parhaiten toteuttavan tätä toista oikeudenmukaisuuskäsitystä.

Jo Jeesus pohti aikoinaan sitä, kuinka oikeudenmukaisuuskäsitys riippuu katsojan näkökulmasta. Mies palkkasi torilta miehiä töihin puutarhaansa. Hän kävi pitkin päivää hakemassa uusia miehiä töihin. Kun ilta tuli, hän maksoi kaikille saman palkan. Se loukkasi kovasti niitä, jotka tulivat töihin jo aamulla.

Myöhemmin tulleet saivat saman rahan paljon pienemmällä panostuksella. Isäntä ajatteli palkanmaksua ihmisten suunnilleen yhtäläisten tarpeitten näkökulmasta, varhain tulleet olisivat toivoneet yhtä suuren työpanoksen korvaamista samalla palkalla ja eri suuren eri palkalla.

Rawls kehitti alkuaseman idean luodakseen otollisemman keskustelutilanteen. Moraalin idea hänen mielestään oli se, että ihmiset unohtavat moraalista keskusteltaessa sellaiset erityispiirteensä, jotka saavat heitä ajamaan omia ja oman ryhmänsä etuja. Rawlsin roolileikki siis havainnollistaa moraalikeskustelun ihanetta.

Ei ole olennaista, pystyykö kukaan unohtamaan piirteitään ja ominaisuuksiaan. Niin pitäisi kuitenkin tehdä, kun keskustellaan oikeudenmukaisuudesta. Alkuasemassa kuvitellaan omat ominaisuudet unohdetun. Se tarkoittaa vaatimusta, jonka mukaan moraaliperiaatteita ei saa muotoilla niin, että ne olisivat omien etujen kannalta mahdollisimman edullisia, vaan asiaa pitää katsoa ikään kuin ulkopuolisin silmin objektiivisesti.

Alkuasema on roolileikki, jossa yritetään muotoilla yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteita. Ehtona on, että päätökset ovat yksimielisiä ja että jokainen on valmis noudattamaan valittuja periaatteita arkisessa elämässä.

Rawlsin mukaan yksimielisyys on rakennettavissa. Sovitaan paitsi jo mainitusta eroperiaatteesta – järjestelmä on viritettävä maksimoimaan köyhimmän väestöryhmän etuja sukupolvien mittaisella tarkasteluajavälillä – myös mahdollisimman laajan kaikille samanlaisen yksilönvapauden periaatteesta.

Eroperiaatteen sosiaalisen radikalismien yksimielinen hyväksyminen kuulostaa yllättävältä. Rawls väittää kuitenkin, että kaikkein vähäosaisimman asema on äärimmäisen kurja. Kun alkuaseman keskustelijat ovat unohtaneet piirteensä, heillä on riski alkuasemalleikin loputtua huomata itse kuuluvansa juuri tuohon kurjaan ryhmään. Kukaan pelätessään itse olevansa yhteiskunnan vähäosaisin ei sitoutuisi noudattamaan arkielämässä sellaista oikeudenmukaisuuskäsitystä, joka ei nostaisi kurjimpien ihmisten elämää niin korkealle tasolle kuin se suinkin voidaan nostaa. Tästä syystä kaikki kannattavat eroperiaatetta, viime kädessä arkuuttaan.

Ahneet tietäjät ja poliittiset ihanteet

Kertomus ahneitten tietäjien kokouksesta on oma vaihtoehtoni Rawlsin alkuasemalle. Olen jo aloittanut sen. Ahneiden tietäjien kokous päättyi tilanteeseen, jossa on päätetty verottaa optimaalisesti. Näin luotua maksimaalista verokertymää ei kukaan suo kenellekään toiselle. Sitä ei omista kukaan, se ei kuulu kellekään.

Näemme nyt, missä kohden libertaarit ja jopa maltillisemmatkin liberaalit erehtyvät kuvitellessaan, että yhteiskunnallisten ihanteiden, esimerkiksi kulttuuriyhteiskunnan rakentaminen verovarjoilla on moraalista kannibalismia. Kunin kaan aarre eli optimaalisen verottamisen tuotto ei alun perinkään ole kuulunut kenellekään. Kun järjestyneessä yhteiskunnassa verotetaan – kunhan ei veroteta niin paljon, että sekä kansalaiset että verokertymä kuihtuvat – ei oteta keneltäkään mitään mikä kuuluu hänelle.

Sellaisen varallisuuden mielletä, joka alun perinkään ei ole kuulunut kenellekään, voi selittää ilmeisin syin. On kahdenlaisia tuotannontekijöitä, jotka selittävät yksilöiden järjestyneessä yhteiskunnassa luomat taloudelliset arvot. Ensimmäinen on heidän oma panoksensa, olipa se työtä tai yrittämistä tai johtamista. Toinen on järjestynyt yhteiskunta itse, koska ilman sitä yksilöiden työ ja yrittäminen ei tuottaisi parempaa tulosta kuin se tuotti keräilytaloudessa ennen ahneiden tietäjien kokousta.

Kuninkaan aarre edustaa yhteiskunnallisen järjestyksen panosta, optimaalisen verottamisen yksilön käteen jättämä osa hänen omaa panostaan.

Turhan polemiikin välttämiseksi: en väitäkään, että kuninkaan aarteen ja yksityisten osuuksien välinen suhde tarkkaan vastaisi yhteiskunnan järjestyneisyyden luoman tuottavuuden ja yksilöllisen tuottavuuspanoksen välistä määrällistä suhdetta. Koska kuninkaan aarteen käsite johtuu ahneiden ja mustasukkaisuuden psykologiasta ja yhteiskunnallisen järjestyksen merkitys tuottavuustekijänä monista psykologiasta täysin riippumattomista taloudellisista syysuhteista, olisi pelkkä sattuma – sikäli kuin minä ymmärrän asiaa – että ne vastaisivat toisiaan. Tärkeää on vain se, että sekä psykologisten hypoteesien erittelemisen että yhteiskunnallisen tuottavuuden pohtiminen johtavat toisistaan riippumattomasti samaan johtopäätökseen, siihen, että kansantuotteessa on osa, joka ei kuulu kenellekään yksityiselle.

Kuninkaan aarre ei kuulu kenellekään. Jos sillä rahoitetaan ihanteita, se ei ole moraalista kannibalismia, koska keneltäkään ei oteta mitään sellaista, mikä hänelle kuuluu. Liberaaleilla ei ole perustetta vastustaa yhteiskunnallisten ihanteitten toteuttamista. Jos verovaroin pidetään yllä korkeatasoisia kirjastoja, sen tähden ei tarvitse ottaa keneltäkään sellaista, mikä kuuluu hänelle.

Jos libertaari, moraalista kannibalismia paheksuva jyrkkä liberaali, vastustaa verottamista, hän itse on moraalinen kannibaali: hän pyrkii ottamaan itselleen jotakin, joka ei kuulu hänelle.

Missä ihmisten ihanteet, John Rawls?

Rawls olettaa omassa alkuasemakehityksessään väestöryhmien edustajien keskustelevan vain eräiden tyyppillisesti taloudelliseen hyvinvointiin eli mammonistiseen menestykseen kuuluvien etujen jakamisesta. Mammonistinen menestys on sitä, että saa haltuunsa voimavaroja.

Rawls tähdentää, ettei hän oikeasti usko ihmisten ajattelevan vain mammonistista menestystään. Ihmisillä on rakkauksia ja ihanteita. Jos he kävisivät keskusteluja yhteiskunnan perustamisesta näiden tärkeiden arvojensa pohjalta, yksimielisyyttä oikeudenmukaisuuden periaatteista ei kuitenkaan valitettavasti voitaisi saavuttaa. Yksi haluaisi rakentaa sivistisyhteiskuntaa, toinen toivoo yhteiselämän perustuvan vihreille arvoille, ja monet varmaan arvostaisivat mahdollisimman suurta aineellista hyvinvointia. Keskustelu muuttuisi poliittiseksi, eikä olisi toivoakaan siitä, että alkuasemassa vaadittava konsensus saavutettaisiin.

Kaikki ihanteet kuitenkin vaativat jonkin verran samoja voimavaroja, yhteiskunnallisia perushyviä, kuten Rawls niitä kutsuu. Ihmiset tarvitsevat esimer-

kiksi rahaa voidakseen elää ihanteittensa vaatimalla tavalla. Raha on niukkaa. Jos se voitaisiin jakaa oikeudenmukaisesti, kaikilla ihmisillä aivan riippumatta ihanteistaan olisi oikeudenmukaiset edellytykset toteuttaa ihanteitaan elämässä. Sen tähden se, että alkuasemassa keskustellaan vain yhteiskunnallisten perushyvien jakamisesta, ei tarkoita, että ihanteet selitettäisiin pois ihmiselämästä.

Itse asiassa Rawlsin alkuasemassahan sovitaan, mihin kuninkaan aarre käytetään.

Jos käytämme minun alkuasemaversiointi sanastoa, käy näin: kun ahneet tietäjät havaitsevat, etteivät toiset suostu luovuttamaan kuninkaan aarretta kenellekään yksin, kaikki muka päättävät yksimielisesti hyväksyä tulevassa yhteiskunnassa huonoimpaan taloudelliseen asemaan jäävien vaatimuksen siitä, että koko aarre käytetään heidän hyväkseen. Sosiaalisen radikalismien ihanne omaksutaan siis yhteiskunnan ainoaksi ihanteeksi. Joku voi muistuttaa, että Rawlsille vapauden periaate on eroperiaatettakin tärkeämpi ihanne, suorastaan sanakirjajärjestyksessä sitä tärkeämpi. Sanakirjajärjestys tarkoittaa ehdotonta järjestystä. Jokainen vapaa yhteiskunta on parempi kuin parhainkaan kuviteltavissa oleva yhteiskunta, joka ei ole mahdollisimman vapaa. Vapausperiaatteen ja eroperiaatteen välinen suhde on kuitenkin tarkoituksenmukaisimmin kuvattavissa niin, että eroperiaate määrittää yhteiskunnallisen ihanteen, jonka moraalisen reunaehtona toimii vapauden periaate. Jälkimmäinen asettaa rajat, joita sosiaalisessa radikalismissa ei ole moraalisesti lupa rikkoa.

Rawlsin alkuasemassa osanottajat kannattavat sosiaalista radikalismia arkuuttaan, kun eivät muista, mihin väestöryhmään kuuluvat. He kaiken varalta haluavat niin paljon kuin mahdollista sille, joka jää huonoimpaan asemaan.

Ahneiden tietäjien kokouksessa kukaan ei unohda mitään, vaan päinvastoin jokainen on kaikkietävä. Ahneet tietäjät eivät aivan varmasti halua vähäosaisten taloudellista diktatuuria vaan torjuvat tämänkin vaatimuksen kaikkien muiden kuninkaan aarteen yksityisomistukseen tähtäävien ehdotusten nipussa. Rawlsin tyrkyttämä yhteiskunnallinen ihanne ei saakaan yksimielistä kannatusta. Jos se saa kannatusta, kannatusta antavat nimenomaan vähäosaisimmat. Mahtavatko heidän kannattaa sitä ainoana luvallisena yhteiskunnallisena ihanteena?

Toinen parlamentti

Rawls varoittaa kovasti arvojen monomaniasta. Yksi asia ei saa hallita ihmisen elämää niin täydellisesti, että muut itsessään arvokkaat asiat menettävät merkityksensä. Tällaisia elämässä hallitsevaan asemaan pyrkiviä asioita ovat esimerkiksi nautinto, valta, raha ja erilaiset addiktiot. Rawlsin ihanteena on kreikkalaisen onnenkäsitteen mukainen täyteläinen elämä, johon sisältyy monia erilaisia itsessään arvokkaita asioita.

Eroperiaate johtaa hänet itsensä fanaattiseen monomaniaan yhteiskunnallisten ihanteitten tasolla. Hän ei suvaitse, että kuninkaan aarretta käytetään mihinkään muuhun tarkoitukseen kuin kaikenlaisten sellaisten järjestelyjen kuluihin, jotka ovat omiaan maksimoimaan vähävaraisten väestöryhmien sosiaalista ja taloudellista asemaa tulevissa sukupolvissa.

Rawls ei toki torju muitakaan ihanteita. Muita ihanteita vain ei saa rahoittaa vähäosaisille pyhitetystä verokertymästä.

Rawls erottaa toisistaan kaksi parlamenttia. Ensimmäinen parlamentti on esimerkiksi Suomen eduskunta, jonka olisi käytettävä kaikki pakkoverolla kootut varat köyhyydenpoistamispolitiikkaan. Toinen parlamentti on vapaaehtoista toimintaa, jossa ihmiset itse verottavat itseään omien ihanteittensa hyväksi. He perustavat esimerkiksi kirjastoyhdistyksen, lahjoittavat sille omia varojaan ja niiden turvin pitävät yllä upeata kirjastolaitosta. Voivathan kirjaston omistajat myös periä käyttömaksuja ja siten helpottaa verotaakkaa, jonka säilyttävät selkäänsä ihanteensa hyväksi.

Rawls ei siis torju muitakaan ihanteita, mutta yhteiskunnalliseksi ihanteeksi hän hyväksyy vain sosiaalisen radikalismien.

Juuttuvatko tietäjien kokouksessa asenteet?

Ahneiden tietäjien kokous torjuu osanottajiensa mammonistisen ahneuden tähden Rawlsin yhteiskunnallisen ihanteen.

Mutta keskustelevatko tietäjät kuninkaan aarteen käyttämisestä mammonistisen menestyksensä näkökulmasta enää sen jälkeen, kun kokous siitä näkökulmasta on ajautunut umpikujaan? Jos Rawls on oikeassa siinä, että ihmisillä on muitakin rakkauksia ja ihanteita kuin oma mammonistinen menestyksensä, eikö ahneilla tietäjillä kuninkaan aarretta katsellessaan ole muitakin mielessä kuin oma mammonistinen menestyksensä? Jos muita asioita ei tule mieleen, se olisi ihmeellistä juuttuneisuutta.

On totta, että kaikkien tärkeitten ihanteitten toteuttaminen vaatii mammonistisia voimavaroja, joskin hyvin vaihtelevassa määrin. Vihreä kierrättäjä tarvitsee niitä vähän, Rytsölän veljesten ihanteet ovat jonkin verran tyyriimpiä. Ihmisten oletusarvona voidaankin pitää mammonistista menestystä. Kaikki tarvitsevat sitä jossakin määrin, vaikka toiset paljon suuremmassa määrin kuin toiset. Se että mammonistista menestystä pidetään oletusarvona, tarkoittaa, että uskotaan ihmisten toimivan mammonististen etujensa mukaisesti silloin kun heillä ei ole erityisiä syitä pidättyä niitä ajamasta.

Tästä oletuksesta on erotettava mammonismin oletus. Jos oletettaisiin mammonismi, arveltaisiin, ettei ihmisillä ole koskaan riittäviä syitä toimia omien mammonististen etujensa vastaisesti.

Oletamme vastoin mammonismia, että ihmisillä on oletusarvonsa ohella muitakin arvoja kuin oma mammonistinen menestyksensä. Se, että jollakin on arvoa eli että jokin on arvo, tarkoittaa, että siitä ollaan tarpeen vaatiessa valmiita maksamaan jotakin eli luopumaan sen hyväksi jostakin muusta sellaisesta, millä itsellään on arvoa. Ihmisten arvot rajoittavat oletusarvon toteuttamista.

Tietäjät avartavat näkökulmaansa

Miksi liberaalit torjuvat yhteiskunnalliset ihanteet eli kieltävät käyttämästä kuninkaan aarretta ihanteitten edistämiseen? Ahneet tietäjät eivät syty Rawlsin ra-

dikalismista, eikä eroperiaatteen mustasukkaisuus muille ihanteille kuninkaan aarteen voimavaroista ole esteenä niiden toteuttamiselle. Ahneilla tietäjillä ei ole enää syytä pitää kiinni ahtaasta mammonistisen menestyksensä näkökulmasta, koska se on ajanut heidät jo umpikujaan neuvotteluissa. Moraalisen kannibalismien iskusana on osoitettu ontoksi, ja käytössä on voimavaroja, jotka eivät kuulu kenellekään vaan jotka itse yhteiskunnallinen järjestyneisyys on luonut.

Yksimielisyyttä ei varmaankaan voitaisi saavuttaa, koska eri yksilöiden rakkaus kohdistuu eri tahoille ja ihanteet ovat moninaisia.

Minkä tähden pitäisi saavuttaa yksimielisyyttä? Konsensus ei ole itseisarvo. Joissakin tapauksissa sitä kyllä tarvitaan. Ciceron mukaan kansan syntymiseen oli tarpeellista *iuris consensus*, yksimielisyyttä oikeudenmukaisuuskäsityksestä. Yhteinen oikeudenmukaisuuskäsitys on tietäjien kokouksessa jo syntynyt, kun jokaiselle on osoitettu, mikä hänelle kuuluu ja mikä ei kuulu hänelle. Kun ryhdytään käyttämään sitä, mikä ei kuulu kenellekään yksityiselle, konsensus on käynyt tarpeettomaksi.

Jos koko kuninkaan aarre olisi käytettävä vain yhteen tarkoitukseen rawlsilaisen monomanian malliin, yksimielisyyttä toki tarvittaisiin, mutta miksi yhteiskunta saisi tehdä vain yhtä asiaa? Eikö juuri niillä perusteilla, joilla Rawls vastustaa sitä, että yksi asia hallitsee koko elämää, pitäisi yhteiskunnallisenkin elämän olla monien itsessään arvokkaiden asioiden täyttämää? Kuninkaan aar-teesta riittää moniin erilaisiin tarkoituksiin.

Kun yhteiskunnan kokonaistuote on jaettu yksityisiin osuuksiin ja yhteiseen varantoon, on filosofian aika vaieta ja antaa puheenvuoro politiikalle. Poliitiikka on sitä, että kaikkia mielipiteitä kuunnellen rakennetaan ihanteista ohjelma, jonka toteuttamisen voimavaroina on kuninkaan aarre ja jonka muotoilemista rajoittavana ehtona demokraattisessa yhteiskunnassa on se, että kokonaisuus saa enemmistön kannatuksen. Kulttuuriyhteiskunnan kannattajat vaativat ohjelmaan sivistysarvoja ja sen tähden julkisille kirjastoille määrärahoja, mutta jääkiekkofanit vaativat, että urheilun on saatava osuutensa. Mistään yhdestä asiasta ei vallitse yksimielisyyttä eikä mikään yksi ihanne saa kaikkea, mutta kokonaisuus on jokaisen mielestä siedettävä.

Kaikkea ei kuninkaan aar-teesta voi kustantaa. Joudumme toki edelleenkin verottamaan itseämme ihanteittemme hyväksi. Jos meillä on todellisia arvoja, olemme valmiita tinkimään mammonistisesta menestyksestämme arvojemme hyväksi. Esimerkiksi uhraamme tärkeintä resurssiamme, aikaamme, puhumalla ihanteittemme puolesta niin että monet niistäkin, jotka nyt ovat niille kylmiä, yhdistäisivät voimansa kanssamme, kun vaadimme niille osuutta kuninkaan aar-teesta.

Negatiivinen ja positiivinen vapaus

On vielä yksi näkökulma, josta käsin nimenomaan sivistisyhteiskunnan ihanne saa erityistä pontta. Kyse on liberaalisesta vapaudesta. Olen jo selittänyt Berlinin vapauden käsitteen analyysia. Berlinin mukaan positiivinen vapaus on sitä, että negatiivisen vapauden määrittelemän vapauspiirin suojassa todella on joku,

jolla on omintakeista elämää ja omintakeista tekemistä. Positiivinen vapaus puuttuu esimerkiksi siltä nykyaikaiselta ihmistyyppiltä, joka trenditutkijoiden mielestä lainaa minuuksia yhä useammin toisiaan seuraavista trendeistä ilman että itse omintakeisesti on kukaan. Positiivinen vapaus on identiteettiä.

Positiivinen vapaus on juuri sitä, mitä sivistisyhteiskunnan kannattajat haluavat ihanteellaan edistää. Mammonistista menestystä tarvitsemme nimenomaan siksi, että saisimme voimavaroja omintakeisen elämämme elämiseen. Kulttuuri, niin minä sen näen, on nimenomaan sitä, että väkevät arvot, joista tarpeen tullen ollaan valmiita maksamaan tuikea hinta, ovat suhteellistamassa oletusarvoa, mammonistista menestystä, ja että nämä arvot ovat omia, eivät perimmältään vieraisiin arvomaailmoihin sopeutumista.

Voimme vedota siihen, että kaikki ihanteet ovat onttoja ja epäaitoja, jos yhteiskunnan jäsenet ovat positiivisesti epävapaita. Siitä syystä kaikilla ennen ahneilla, nyt avartuneilla tietäjillä on jopa yhteistä intressiä suosia kaikkien intressien perustana olevaa intressiä eli kulttuurin luomaa positiivista vapautta.

Arvofetisismi

Kulttuurin näkökulmasta positiivisesti epävapaaan ihmisen keskittyminen yksinomaan mammonistiseen menestykseensä eli mammonismi on fetisismiä, epäjumalanpalvontaa, joka kohottaa keinot päämäärien asemaan.

Kiristyvän taloudellisen kilpailun aikakautena mammonistista menestystä pidetään suorastaan velvollisuutena. Kannustamisesta ja kilpailukyvyistä puhutaan moralistisella paatoksella. Tähdennetään, kuinka tärkeä taloudellinen näkökulma on kaikissa asioissa. Jos kysyy, mistä syystä taloudellinen näkökulma on niin tärkeä näkökulma, ainoa vastaus on, että se on tärkeää taloudellisesta näkökulmasta. Nimenomaan taloudellisesta näkökulmasta asiaa katsoen on tärkeää katsoa asiaa taloudellisesta näkökulmasta. Sehän on hölynpölyä. Miksei yhtä hyvin katsota kulttuurin näkökulmasta ja todeta, että kulttuurin näkökulmasta asiaa katsoen on tärkeää katsoa asiaa kulttuurin näkökulmasta.

Mammonistinen menestys on kuitenkin tärkeää vain arvojen näkökulmasta. Mammonaahan kootaan, jotta sitä voitaisiin uhrata arvojen hyväksi. Mammonaa kulutetaan. Jos arvojen näkökulmaa ei ole – jos negatiivisen vapauspiirin linnakkeessa ei olekaan ketään kotona – mammonistinen menestys on tyystin arvotonta.

Mammonistisen menestyksen, yksilöllisen tai yhteiskunnallisen, hyväksi ei *koskaan* saa uhrata kulttuuriarvoja. Kulttuuriarvot eivät kuitenkaan ole ainoita arvoja. Kulttuuriarvoja joudutaan uhraamaan muiden *arvojen* tähden, koska kulttuuriyhteiskunnassa kukoistavat monet erilaiset arvot yhtä aikaa ja ne kilpailevat samasta kuninkaan aarteesta. Se, että jokin arvo maksaa – kuten kirjastolaitos sivistysarvona – ei *koskaan* ole ongelma. *Arvo voittaa aina rahan.*

Valintaa ei tehdä arvon ja rahan välillä. Se tehdään kahden tai useamman samasta rahasta kilpailevan arvon välillä. Hyvä esimerkki arvojen kilpailusta on kysymys, kuinka suuri suhteellinen osuus kuninkaan aarteesta on oikein käyttäen vähäosaisimman väestön taloudellisen ja sosiaalisen aseman kohottamiseen, kuin-

ka paljon kulttuuriin eli positiivisen vapauden hyväksi. Vain tämälntapaisen arvojen kilpailun nllkllkulmasta kllsin taloudellinen nllkllkulma on tllrkell. Itsetar koituksellisella taloudellisuudella ei ole vllhintllklllln merkitystll. Taloudelliset arvot on tarkoitettu kulutettaviksi, siis hllvitettllviksi, itseisarvojen tuotannossa. Jos ihmiselmlnlln arvon kokonaistasetta laadittaisiin, siihen ei otettaisi mukaan ensimmllistllklllln luonteeltaan taloudellista arvoa. Siihen merkittllisiin vain tarpeitten tyydyttllmistll ja kulttuurisia arvoja.

6 Kuntaetiikan tehtävä

Etiikka on erilaisten asioiden pohtimista moraalien näkökulmasta. Moraalin näkökulmasta asioita pohditaan silloin, kun katsotaan, mitä kaikkien muiden on välttämätöntä vaatia jokaiselta erikseen, jotta järjestyneen yhteiselämän perusteet saadaan turvatuiksi. Kuntaetiikka on teoriaa siitä, mitä kuntakäytännön ja kunnallisten käytäntöjen piirissä toimivilta on näiden yhteisten perusteiden nimissä vaadittava.

Kunta on kuntalaisten itsehallintoa. Kuntalaisilla on oikeus lain määrittelemissä asioissa lain osoittamissa demokraattisissa prosesseissa päättää asioistaan. Laki rajoittaa kunnallista demokratiaa määrittelemällä näkökulman, josta käsin valinnat on tehtävä ja perusteltava. Se on kuntalaisten hyvinvointi. Monet lait määrittelevät hyvinvointikäsitteen sisältöä. Sikäli kuin laki jättää kunnalle tilaa tulkita, mitä kunnassa pidetään kuntalaisten hyvinvointina, siitä käydään poliittista keskustelua ja tehdään enemmistöpäätöksiä lain määrittelemässä järjestyksessä.

Kunnan itsehallinnolla on moraalisia rajoitteita. Kuntalaki määrittelee niistä yhden. Kestävän kehityksen periaatteita on noudatettava.

Kestävän kehityksen käsite on hyvin monitulkintainen ja hämärä mahtisana. Jossakin mielessä kaikki kehitys on kestävää. Kestävin on se kehitysvaihe, jossa kehitys kokonaan loppuu. Mikään tiettyyn suuntaan johtava kehitys ei ole ikuista. Siinä mielessä mikään kehitys ei ole kestävää.

Kestävän kehityksen käsitteen määrittely ei kuitenkaan ole kokonaan eikä kai suureksikaan osaksi kunnan tehtävänä. Lait ja laillisesti kunnallista toimintaa ohjaamaan oikeutetut tahot tulkitsevat kuntaa sitovalla tavalla, mitä kestävä kehitys vaatii kunnalliselta itsehallinnolta.

Moraalilla on muitakin vaatimuksia. Ketään ei esimerkiksi saa syrjiä sukupuolen tai ihonvärin perusteella. Moraali vaatii tätä muun muassa siksi, että Suomi on mukana kansainvälisissä sopimuksissa, joihin vaatimus sisältyy. Sopimuksista on pidettävä kiinni ja lupaukset pidettävä.

Syrjintä olisi todennäköisesti moraalitonta, vaikka emme olisi mukana kansainvälisissä sopimuksissa. Suurin osa kunnallisiin toimijatahoihin kohdistuvius-

ta moraalista velvoitteista ei sisältönsä puolesta liity moraaliin. Moraali vaatii toteuttamaan kaiken, minkä on luvannut, ja noudattamaan kaikkia sääntöjä, joita laillisesti kuntaa tai kunnallisia tahoja ohjaamaan oikeutetut tahot antavat noudatettaviksi.

Jotkut periaatteet sitovat kaikkia nimenomaan moraalisen sisältönsä tähden. Silloin ne ovat universaalisia ja kohdistavat velvoittavan vaatimuksensa paitsi kunnallisiin toimijoihin myös kaikkiin muihin ihmisiin. Tällaisten asioiden pohdinta kuuluu yleiseen etiikan teoriaan, ei erityisesti kuntaetiikan teoriaan. Kunnissa yleisen etiikan kysymyksiä on ehkä syytä käsitellä, jos vaarana on, että eettisen yleissivistyksen heikkouden johdosta kunnalliset toimijat eivät koulussa tai muissa elämänvaiheissaan ole joutuneet perehtymään moraalien universaaliin vaatimukseen.

Kun lojaalisuuden vaatimus on todettu ja rajoitettu sitä kansalaistottelemattomuuden oikeuttamisella ja todettu, ettei kunnalliseen itsehallintoon osallistuminen vapauta universaaleista moraalien vaatimuksista, jää loppu poliittisen keskustelun varaan. Ihmiset ja ihmisryhmät ovat oikeutetusti eri mieltä monista asioista, ja sitä varten on olemassa myös kunnallisen demokratian instituutiot, joiden määrittelemillä tavoilla selvitetään, mikä kanta voittaa ja sanelee valintojen sisällön. Ne, jotka ovat päätöksestä eri mieltä poliittisista syistä, moittivat enemmistöä poliittisin perustein, ne joiden mielestä päätös tehtiin lainvastaisella tavalla tai joiden mielestä päätöksen sisältö oli joko laiton tai muuten moraalisesti sietämätön, valittavat päätöksestä ja syyttävät päättäjiä moraalittomuudesta.

Erillistä keskustelua eettisistä arvoista ei tarvita. Etiikkaan kuuluvat moraalien vaatimukset, jotka tuossa jo todettiin, ja henkilökohtaisista valinnoista muodostuvat moraalisesti oikeutetut erilaiset luonteeltaan poliittiset mielipiteet, jotka tuossa myös todettiin. Kunnallisessa päätännässä ja kunnallishallinnossa ei kohdata muita valintoja kuin valintoja moraalisesti oikean ja moraalisesti väärän välillä ja valintoja poliittisten vaihtoehtojen välillä, jotka kyllä ovat joskus aika erilaisia, mutta erilaisuus on aina moraalisesti oikeutettua. Jos päätöksenteko on sääntöjen mukaista, toimitaan eettisesti, valittiinpa vaihtoehtoista mikä tahansa.

Kirjallisuus

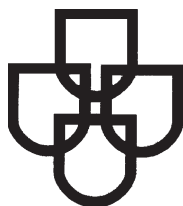
- Airaksinen, Timo: Moraalifilosofia. Helsinki. WSOY 1987.
- Aristoteles: Retoriikka, teoksessa Aristoteles IX Retoriikka. Runousoppi. Suom. Paavo Hohti ja Päivi Myllykoski. Helsinki. Gaudeamus 1997.
- Bahtin, Mihail: Dostojevskin poetiikan ongelmia. Suom. Paula Nieminen ja Tapani Laine. Problemy poetiki Dostojevskogo. Helsinki. Orient Express 1990.
- Bahtin, Mihail: François Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru. Suom. Tapani Laine ja Paula Nieminen. Tvoršestvo Fransua Rable i narodnaja kultura srednevekovja i renessansa 1965. Helsinki. Taifuuni 1995.
- Berlin, Isaiah: Concepts and Categories. Ed. by Henry Hardy. London. Random House 1978.
- Berlin, Isaiah: The Crooked Timber of Humanity. Ed. by Henry Hardy. Princeton. Princeton University Press 1991.
- Berlin, Isaiah: "Two Concepts of Liberty" in Quinton, Anthony (ed.): Political Philosophy. Oxford: Oxford University Press 1967.
- Bergson, Henri: Nauru. Suom. Sanna Isto ja Marko Pasanen. Le rire 1900. Helsinki. Lokenkirjat 1994.
- Blake, William: Poems and Prophecies. Ed. Max Plowman. London. Everyman's Library 1927.
- Bourdieu, Pierre: Practical Reason. On the Theory of Action. Cambridge. Polity Press 1998.
- Buber, Martin: Ich und Du. Heidelberg. Verlag Herbert Schneider 1923. Suomeksi: Minä ja Sinä. Suom. Jukka Pietilä. Helsinki. WSOY 1993.
- Cicero, Marcus Tullius: De re publica. Selections. Ed. James G. Zetzel. Cambridge. Cambridge University Press 1995.
- Gauthier, David: Morals by Agreement. Oxford. Clarendon Press 1986.
- Gerken, Gerd & Konitzer, Michael-A.: Trends 2015. Bern etc. Scherz Verlag 1995.
- Gray, John: Isaiah Berlin. Princeton. Princeton University Press 1996.
- Habel, Norman C.: The Book of Job. London. SMC Press 1985.
- Hayek, Friedrich A.: Kohtalokas ylimieli. Suom. Joose ja Martti Norri. The Fatal Conceit 1988. Helsinki. Art House 1998.
- Held, David & alii: Global Transformations. Oxford. Polity Press 1999.
- Hesse, Herman: Arosusi. Romaani. Suom. Eeva-Liisa Manner. Der Steppenwolf 1952. Helsinki. WSOY.
- Hesse, Herman: Das Glasperlenspiel. Romaani. Zürich. Fretz & Wasmuth Verlag 1943. Suomeksi: Lasihelmipeli. Suom. Kai Kaila. Helsinki. Kirjayhtymä 1997.

- Hobbes, Thomas: *Leviathan*. Ed. by C. B. MacPherson. London. Penguin Books 1985.
- Hume, David: *An Inquiry Concerning the Principles of Morals*. Ed. by Charles W. Hendel. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company 1957.
- Kant, Immanuel: *Tapojen metafysiikan perustus, teoksessa Siveysopilliset pääteokset*. Suom. J. E. Salomaa. *Grundlegung der Sitten*. Helsinki. WSOY 1990.
- Kant, Immanuel: *The Metaphysics of Morals*. Transl. and ed. By Mary Gregor. *Metaphysik der Sitten*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Ornstein, Robert: *Multimind*. New York. Doubleday 1989.
- Pursiainen, Terho: "Ammattien etiikka". *Defensor Legis* 1/2001.
- Pursiainen, Terho: "Euroisänmaallisuus", teoksessa Ilkka Niiniluoto & Paavo Löppönen (toim.): *Euroopan henkinen tila ja tulevaisuus*. Helsinki. WSOY 1996.
- Pursiainen, Terho: *Isänmaallisuus*. Helsinki. Gaudeamus 1997.
- Pursiainen, Terho: *Kymmenen [uutta] käskyä nykyajalle*. Helsinki. Kirjapaja 1998.
- Pursiainen, Terho: *Omantunnon aika*. Helsinki. Kirjapaja 1996.
- Pursiainen, Terho: *Sokea Äiti*. Helsinki. WSOY 1984.
- Pursiainen, Terho: *Vihreä oikeudenmukaisuus*. Helsinki. Kirjapaja 1999.
- Pursiainen, Terho: *Välittämisen tauti*. Lapua. Herättäjä 1990.
- Rad, Gerhard von: *Genesis*. Text revised by John Bowden on the basis of the ninth German edition 1972. Original translation by John H. Marks. *Das Erste Buch Mose* 1961. London. SCM Press 1972.
- Rad, Gerhard von: *Old Testament Theology I–II*. Translation SMC Press. *Theologie des Altes Testaments I–II* 1957, 1965. London. SCM Press 1975.
- Rawls, John: *A Theory of Justice*. Oxford. Oxford University Press 1971. Suomeksi: *Oikeudenmukaisuusteoria*. Suom. Terho Pursiainen. Helsinki. WSOY 1988.
- Taylor, Charles: *The Ethics of Authenticity*. Cambridge etc. Harvard University Press 1991. Suomeksi: *Autenttisuuden etiikka*. Suom. Timo Soukola. Helsinki. Gaudeamus 1995.
- Taylor, Charles: *Sources of the Self*. Cambridge. Cambridge University Press 1989.
- Walzer, Michael: *Spheres of Justice*. Oxford. Blackwell 1983.

*Kunnallisalan kehittämissäätöön tutkimusjulkaisujen sarjassa
ovat ilmestyneet*

- 1 Pirjo Mäkinen
KUNTARAKENNESELVITYS (1992)
- 2 HYVINVOINTIYHTEISKUNNAN TULEVAISUUS
Kolme näkökulmaa (1992)
- 3 Maria Lindbom
KUNNAT JA EUROOPPALAINEN ALUEKEHITYS (1994)
- 4 Jukka Jääskeläinen
KUNTA, KÄYTTÄJÄ, MARKKINAVOIMA
Kunnallisen monopolin ohjaus ja johtaminen (1994)
- 5 Torsti Kivistö
KEHITYKSEN MEGATRENDIT JA KUNTIEN TULEVAISUUS
Kohti ihmisläheistä kansalaisyhteiskuntaa (1995)
- 6 Kari Ilmonen–Jouni Kaipainen–Timo Tohmo
KUNTA JA MUSIIKKIJUHLAT (1995)
- 7 Juhani Laurinkari–Pauli Niemelä–Olli Pusa–Sakari Kainulainen
KUNTA VALINTATILANTEESSA
Kuka tuottaa ja rahoittaa palvelut? (1995)
- 8 Pirjo Mäkinen
KUNNALLISEN ITSEHALLINNON JÄLJILLÄ (1995)
- 9 Arvo Myllymäki–Asko Uoti
LEIKKAUKSET KUNTIEN UHKANA
Vaikeutuuko peruspalvelujen järjestäminen? (1995)
- 10 Heikki Helin–Markku Hyypiä–Markku Lankinen
ERILAISET KUNNAT
Kustannuserojen taustat (1996)
- 11 Juhani Laurinkari–Tuula Laukkanen–Antti Miettinen–Olli Pusa
VAIHTOEHDOKSI OSUUSKUNTA
– yhteisö kunnan palvelutuotannossa (1997)
- 12 Jari Hyvärinen–Paavo Okko
EMU – ALUEELLISET VAIKUTUKSET JA KUNTATALOUS (1997)
- 13 Arvo Myllymäki–Juha Salomaa–Virpi Poikkeus
MUUTTUMATON – MUUTTUVA KANSANELÄKELAITOS (1997)
- 14 Petri Böckerman
ALUEET TYÖTTÖMYYDEN KURIMUKSESSA (1998)

- 15 Heikki Helin–Seppo Laakso–Markku Lankinen–Ilkka Susiluoto
MUUTTOLIIKE JA KUNNAT (1998)
- 16 Kari Neilimo
STRATEGIAPROSESSIN KEHITTÄMINEN MAAKUNTATASOLLA
– case Pirkanmaa (1998)
- 17 Hannu Pirkola
RAKENNERAHASTOT
– ohjelmien valmistelu, täytäntöönpano ja valvonta (1998)
- 18 Marja-Liisa Nyholm–Heikki Suominen
PALVELUVERKOSSA YÖTÄPÄIVÄÄ (1999)
- 19 Jarmo J. Hukka–Tapio S. Katko
YKSITYISTÄMINEN VESIHUOLLOSSA? (1999)
- 20 Salme Näsi–Juha Keurulainen
KUNNAN KIRJANPITOUUDISTUS (1999)
- 21 Heikki Heikkilä–Risto Kunelius
JULKISUUSKOE
Kansalaiskeskustelun opetuksia koneistoille (2000)
- 22 Marjaana Kopperi
VASTUU HYVINVOINNISTA (2000)
- 23 Lauri Hautamäki
MAASEUDUN MENESTYJÄT
Yritykset kehityksen vetureina (2000)
- 24 Paavo Okko–Asko Miettälä–Elias Oikarinen
MUUTTOLIIKE PAKOTTAA RAKENNEMUUTOKSEEN (2000)
- 25 Olavi Borg
TIEDON VAJE KUNNISSA (2000)
- 26 Max Arhippainen–Perttu Pyykkönen
KIINTEISTÖVERO KUNNALLISTALOUESSA (2000)
- 27 Petri Böckerman
TYÖPAIKKOJEN SYNTYMINEN
JA HÄVIÄMINEN MAAKUNNISSA (2001)
- 28 Aimo Ryytänen
KUNTAYHTEISÖN JOHTAMINEN (2001)
- 29 Ilkka Ruostetsaari–Jari Holttinen
LUOTTAMUSHENKILÖ JA VALTA
Edustuksellisen kunnallisdemokratian mahdollisuudet (2001)
- 30 Terho Pursiainen
KUNTAETIIKKA
Kunnallisen arvokeskustelun kritiikkiä (2001)

Kunnallisalan kehittämissäätiö KAKS rahoittaa kuntia palvelevaa tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Tavoitteena on näin tukea kuntien itsehallintoa ja parantaa niiden toimintamahdollisuuksia.

Rahoitamme hankkeita ja tutkimuksia, joiden arvioimme olevan kuntien tulevaisuuden kannalta keskeisimpiä. Tuloksien tulee olla sovellettavissa käytäntöön. Rahoitettavilta hankkeilta edellytetään ennakkoluulontonta ja uutta uraa luovaa otetta.

Säätiöllä on *Polemiikki*-niminen asiakaslehti ja kaksi julkaisusarjaa:

Polemia-sarja, jossa käsitellään kunnille tärkeitä strategisia kysymyksiä ajattelua herättävällä tavalla.

Tutkimusjulkaisut-sarja, jossa julkaistaan osa säätiön rahoittamista tutkimuksista. Pääosa säätiön rahoittamista tutkimuksista julkaistaan teki-jätähon omissa julkaisusarjoissa.

Toimintamme ja julkaisumme esitellään tarkasti kotisivuillamme www.kaks.fi.

Vuonna 1990 perustettu itsenäinen säätiö rahoittaa toimintansa sijoitus-tuotoilla.

Osoite	Kasarmikatu 23 A 15 00130 Helsinki
Puhelin	(09) 6226 570
Telekopio	(09) 6226 5710
Asiamies	Lasse Ristikartano, (09) 6226 5720
Tutkimusasiames	Veli Pelkonen, (09) 6226 5740
Taloudenhoitaja	Tuulikki Saarinen, (09) 6226 5730

Tutustu kotisivuihimme (www.kaks.fi)!